

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**GYLDENDAL
GENNEM 175 AAR**

GYLDENDAL GENNEM 175 AAR

AF LAURITZ NIELSEN

KØBENHAVN 1945

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

I

SAAFREMT man i Tanken vil sætte sig 175 Aar tilbage i Tiden, altsaa til Aaret 1770, og betragte Forholdene, som de var paa det Tidspunkt i Danmark og specielt i den danske Hovedstad, vil man naturligvis finde dem i de fleste Henseender vidt forskellige fra dem, vor Generation kender til. København laa dengang klemmt inde bag Christian IV.s gamle Volde, og skønt en stor Del af Byen var brændt i 1728, havde de ældre Bydele bevaret deres gamle Karakter med snævre Gader og Smøger, hvori der Dagen lang udfoldede sig et vældigt Liv. Men ogsaa den herskende Absolutismes ophøjede Værdighed havde sat sit Præg paa Hovedstaden. Paa Slotsholmen knejsede Christian VI.s mægtige Slotsbygning, det første Christiansborg, og udenfor den gamle By var et nyt, fornemt Kvarter med Amalienborg Plads som det monumentale Centrum vokset frem. Med sine opimod 100,000 Indbyggere var København allerede da en anelig By, Midtpunktet for hele det danske Monarkis materielle og aandelige Liv.

Paa Christiansborg residerede i 1770 ikke blot den sindsyge Konge Christian VII og hans purunge, letsindige Dronning Caroline Mathilde, men ogsaa Landets fremmede Usurpator, den tyske Læge Johann Friedrich Struensee. Netop i dette Aar naaede han op paa sin Magts Tinde og samlede alle Stats-

styrelsens Traade i sin Haand. Hele København talte om ham og hans opsigtsvækkende Færd, om hans Magt over den stakels, syge Konge, om hans Kærlighedsforhold til Dronningen, som var aabenbart for alle, og om hans talrige Reformere, der vendte op og ned paa Folks vante Tilværelse og berøvede mange Stilling og Indtægt. Det var alt dette, der skabte den hadske Folkestemning imod ham, som saa hurtigt skulde føre til hans Fald.

En af Struensees mest opsigtsvækkende Reformere og den af dem, som med størst Virkning blev rettet mod ham selv, var Indførelsen af uindskrænket Trykkefrihed, fastsat ved den berømte Kabinettsordre af 4. September 1770. Lige fra Reformationstiden havde det litterære Liv i Danmark været stærkt hæmmet af offentlig Censur, som oprindeligt var indført for at forebygge Angreb paa Kirken og Religionen, men som efter Enevældens Indførelse ogsaa tog Sigte paa at værne om Regeringens Myndighed og Kongehusets Majestæt. Overtrædelse af Lovgivningens Bestemmelser paa dette Omraade, der forøvrigt haandhævedes med stor Vilkaarlighed, kunde ikke blot medføre Konfiskering af vedkommende Publikation, men ogsaa strenge Straffe for dens Forfatter og Bogtrykker. Nu blev hele denne Kontrol med ét Slag ophævet, og der blev givet fri Bane for enhver offentlig Meningstilkendegivelse. Resultatet var overvældende. Det viste sig hurtigt, at Friheden blev groft misbrugt, da en mægtig Strøm af mere eller mindre obskure Piccer og andre Tryksager vældede ud fra Trykkerierne, deraf en Del indeholdende voldsomme, tit skandaløse Angreb paa Struensees offentlige Virksomhed og Privatliv. Trykkefrihedsforordningen blev derfor snart efterfulgt af indskrænkende Bestemmelser, som bl. a. paalagde Forfatteren eller Bogtrykkeren Ansvar for et udsendt Skrift, og det endte tilsidst med, at man ved den berygtede Presseforordning af

27. September 1799 i Realiteten vendte tilbage til den gamle Tilstand, idet Retten til at drive Bogtrykkeri for Fremtiden blev gjort afhængig af kongelig Bevilling.

Selv om denne Trykkefrihedsperiode saaledes kun kom til at danne et kortvarigt og kuriøst Intermezzo indenfor Danmarks Litteratur- og Boghistorie, er den i høj Grad symptomatisk ikke alene for den danske, men for den almindelige europæiske Kulturudvikling i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede. Det var „Oplysningens Tidsalder“, hvor Aandslivets førende Mænd i Europas forskellige Lande kappedes om at likvidere overleverede Anskuelser og gøre alle Livets Forhold til Genstand for en ny, rationel Vurdering. Filosofi og Religion, Moral og Samfundslære saavel som Kunst og Litteratur kom i Støbeskeen, og fra alle Sider lød Raabet paa social og aandelig Frigørelse. Engelsk Filosofi og Naturvidenskab havde undergravet den tidligere Dogmetro og gjort Fornuften til Enehersker i alle Forhold, og i Frankrig satte berømte Skribenter som Voltarie, Montesquieu og Rousseau Skel i Europas Udviklingshistorie ved deres radikale Krav om politisk Frihed og Forkyndelsen af Menneskerettighedernes hellige Evangelium. Som bekendt bidrog Forsøgene paa at virkeliggøre deres Idealer til at skabe de politiske Tilstande, som senere bragte ikke alene Frankrig, men største Delen af det øvrige Europa ud i langvarig Nød og Elendighed.

Naar der ses bort fra de hektiske Tilstande under Struensees kortvarige Regeringsperiode, kom Danmark forholdsvis roligt gennem denne revolutionerende Bevægelses forskellige Faser. Besindige Statsmænd forstod at tillempe de politiske og sociale Reformer, som Tiden krævede, efter Befolkningens Tarv, og det var i alt væsentligt Bevægelsens gode Sider, som her kom til at gøre sig gældende. Dette gjaldt ikke alene det materielle, men ogsaa det aandelige Livs Forhold. Undervis-

ningsvæsenet forbedredes, Oplysningen bredte sig til stadig videre Kredse, og Dannelse og Borgerdyd blev Maalene for Folks ideelle Stræben. Det 18. Aarhundredes sidste Halvdel var i det hele en lykkelig Tid for Danmark, præget af hyggelig Borgerlighed og Humanitet og med en levende Interesse for saavel fremmed som national Kultur i alle dens forskellige Udtryksformer. Navnlig Litteraturen nød godt af en hidtil ukendt Interesse, og Læselysten voksede stadig til Glæde og Gavn ikke blot for Forfatterne, men for alle, som havde med Fremstilling og Salg af Bøger at gøre.

I Tiden omkring 1770 fuldbyrdedes indenfor Danmarks litterære Liv en Brydning mellem gammelt og nyt. Gennem halvandet Hundrede Aar havde fransk Indflydelse været dominerende, sidst fæstnet gennem Holbergs Forfatterskab, der havde gjort gallisk Stil med alle dens formelle Fortrin til sit nærmeste Forbillede. Kort Tid efter hans Død var imidlertid en Ændring i Smagen begyndt at gøre sig gældende. I Tyskland var omkring Midten af Aarhundredet indledet en „germansk“ Renæssance, der søgte tilbage til oprindelige, hjemlige Traditioner og i national Selvhævdelse vendte sig mod fremmed Indflydelse, og disse Strømninger bredte sig hurtigt til Danmark, hvor en stærkt følelsesbetonet „germansk-nordisk“ Bevægelse banede sig Vej indenfor Kunst og Litteratur. Under Paavirkning af en af den nye Retnings vigtigste Repræsentanter, den tyske Digter Klopstock, der i en Aarrække opholdt sig i Danmark som Statens Gæst, var indenfor Litteraturen Tidens største danske Digter Johs. Ewald gaaet i Spidsen for denne Bevægelse herhjemme, og flere sluttede snart op om ham. Han udgav 1770 *Rolf Krake*, det første danske Skuespil med et nationalhistorisk Emne, i dette Tilfælde hentet fra Saxos Danmarkshistorie. Ogsaa paa anden Maade viste Reaktionen mod den traditionelle franske Æstetiks Indflydelse sig. I 1772,

samme Aar som det i litterær Henseende saa vigtige „Norske Selskab“ blev stiftet, udkom Wessels Parodi *Kærlighed uden Strømper*, der rettede Grundskuddet mod de smagløse Efterligninger af det fransk-klassiske Drama, som paa den Tid beherskede ogsaa det danske Teater. Og snart skulde indenfor Digtingen det Følelsens og Fantasiens Gennembrud, som forberedte Romantikens Tidsalder, komme til fuld Udfoldelse.

Det var imidlertid ikke blot den danske Skønlitteratur, der slog ind paa nye Baner, ogsaa paa andre af Aandslivets Omraader viste der sig Grøde og nyt Liv. Indenfor Teologien afløstes den tidligere pietistiske Retning af Rationalismen med typiske Repræsentanter som Chr. Bastholm og N. E. Balle, Populær-Filosoffer som Andreas Schytte og Tyge Rothe gjorde sig til Talsmænd herhjemme for Montesquieus og Rousseaus politiske og sociale Reformideer, medens fremragende Jurister som Peter Kofod Ancher og Henrik Stampe førte dansk Retsvidenskab ind i nye Spor. Den danske Historieskrivning vandt ligeledes i dette Tidsrum nyt og vigtigt Terræn, 1769 udsendte P. F. Suhm første Bind af sin store Danmarkshistorie, der helt igennem er præget af Tidens humane Livssyn, og 1772 paabegyndte Jacob Langebek Udgivelsen af sit berømte Kildeværk til Danmarks Middelalderhistorie, *Scriptores rerum Danicarum*, som satte Skel i den hjemlige Historieforskning. Ogsaa dansk Naturvidenskab havde en Blomstringsperiode, først og fremmest gennem Zoologen Otto Frederik Müllers og Botanikeren Martin Vahls banebrydende Virksomhed.

Den nye Tidsaand bevirkede ikke blot, at Bøgenes Indhold i væsentlig Grad skiftede Karakter, men ogsaa, at deres ydre Form undergik vigtige Forandringer. Til Ændringerne i de politiske og sociale Anskuelser svarede Omsving i de kunstneriske Stilformer, hvori Tidens Aand gav sig Udtryk, og dette

kom ogsaa klart til Syne ved Bogfremstillingen. Fra Tiden henimod Midten af det 18. Aarhundrede havde Rokokoens rige og yndefulde Stil behersket Bøgenes Udstyrelse, som i Frankrig havde naaet en kunstnerisk Fuldkommenhed og en raffineret Forfinelse, der kendetegnede dem som Objekter for kun en lille privilegeret Overklasses Luksusinteresser. Som Reaktion herimod satte man nu Klassicismens ædle Simpelhed i Højsædet, og Raffinement og Galanteri afløstes af idyllisk Borgerlighed. Nyklassicismens Bøger er derfor enkle og prunkløse med ringe eller slet ingen Udsmykning og med Hovedvægten lagt paa selve det typografiske Arrangement. Et af de bedste og smukkeste Eksempler herhjemmefra paa denne forenkledede Bogudstyrelse er Kvart-Udgaven af Holbergs *Peder Paars*, som udkom 1772.

Til at føre de nye typografiske og bogkunstneriske Synspunkter ud i Livet stod i Danmark paa den Tid flere gode Bogtrykkerier til Raadighed. De vigtigste af dem havde naturligvis hjemme i København. Her laa det „kongelige“ Bogtrykkeri, hvis Indehaver besad flere værdifulde Privilegier, og som i tredje Generation vedblivende var i Hænderne paa Familien Høpfner, men nu i Tilbagegang. Ogsaa det gamle, hæderkronede Berlingske Bogtrykkeri, som i Aarhundredets første Halvdel havde spillet en dominerende Rolle og trykt mange smukke Bøger, var sejlet agter ud. Til Gengæld havde en Række nye, dygtige Bogtrykkere taget Têten. Til de mest fremtrædende hørte A. H. Godiche, som var en af Foregangsmændene i Bestræbelserne for at lede dansk Bogfremstilling ind paa nye Veje. Han døde allerede 1769, men Virksomheden blev med stor Dygtighed ført videre af hans Enke, den fra Ewalds skæmtefulde Epigram velkendte „Madam Godiche“. Det er fra dette Trykkeri, den ovennævnte *Peder Paars*-Udgave fra 1772 er udgaaet. Andre betydelige Bogtrykkere var Hofbog-

trykker Nicolaus Møller og Franskmanden Claude Philibert, som med sin smukke Udgave af Ewalds *Adam og Eva* fra 1769 gav Stødet til en almindeligere Anvendelse af Antikvaskrift i Stedet for Fraktur i Bøger paa Dansk. 1770 grundedes det bekendte Thiele'ske Bogtrykkeri, der kom til at bestaa i over halvandet Hundrede Aar, og faa Aar efter det Schultz'ske, som stadig er i fuld Virksomhed. Af københavnske Bogtrykkere bør endnu fremhæves Aug. Fr. Stein, Morten Hallager og Sebastian Popp. En udmærket Provinsbogtrykker var Jonas Lindgren i Sorø, som til sin Død 1771 var Indehaver af Akademiets Trykkeri, hvorefter Stillingen overgik til hans Enke. Dette Trykkeri konkurrerede gentagne Gange heldigt med de bedste i Hovedstaden ved Udførelsen af betydningsfulde Trykarbejder.

Fra gammel Tid havde det her i Landet som andetsteds været Skik, at Bogtrykkerne selv virkede baade som Forlæggere og Boghandlere, og denne Skik stod endnu ved Magt paa det her omhandlede Tidspunkt. Saa godt som alle de ovennævnte drev ved Siden af Bogtrykkeriet en saadan Forretningsvirksomhed, ja Claude Philibert, der som nævnt indtog en fremtrædende Position herhjemme som Bogtrykker, havde ikke mindre Betydning som Boghandler. Hans Boglade paa Kongens Nytorv, der særlig handlede med fransk Litteratur, regnedes for Byens fineste og havde saavel Kongehusets som flere af Adelens Medlemmer til Kunder. Foruden hos Bogtrykkerne kunde man imidlertid købe Bøger flere andre Steder, saaledes hos Bogbindere, hos Forfatterne selv og i forskellige Forretninger, tit af en Karakter, der ikke skulde synes at give Anledning til denne Art Handel. Man har saaledes Eksempler paa, at The- og Porcellænshandlere i København foruden med deres egentlige Varer har handlet med Bøger, og af et Avertissement i *Adresseavisen* fremgaar, at Gellerts *Breve*, som i

Oversættelse af Jac. Baden var udkommet 1762, blev udbudt til Salg „i Kannikestræde lige overfor Regensen, hvor Støvlen hænger over Døren“, vel altsaa hos en Skomager.

Den voksende Interesse for Bøger og den deraf følgende stadig stærkere Vækst af Produktionen førte dog naturnødvendigt med sig, at en regulær Boghandel efterhaanden voksede frem i København, og i den sidste Del af Aarhundredet begyndte saavel Forlags- som Sortimentboghandelen her at antage mere rationelle Former. I Tiden omkring 1770 fandtes der ved Siden af mange mindre foruden Philiberts syv større egentlige Boghandlerforretninger her i Byen, hvoraf de fire havde Domicil paa Børsen, der fra gammel Tid var den københavnske Boghandels Højborg, og hvor ogsaa visse store udenlandske Boghandlerfirmaer havde Filialer. Her residerede F. C. Mummes gamle ansete Boghandel, som var grundlagt 1728 og efter Stifterens Død 1759 nu lededes af Joh. Fr. Heineck og Joh. Jak. Faber. Den blev senere købt af den kendte Boghandler J. H. Schubotho og under dennes Navn ført videre helt op til vor Tid. Paa Børsen fandtes ogsaa Hofboghandler Joh. Gottl. Rothes Forretning, som havde flere af Johs. Ewalds Værker paa Forlag, og en af et andet Medlem af Rothe'ernes Boghandlerdynasti, Gabr. Chr. Rothe, stiftet Boghandel; hans Enke, der arvede Forretningen, gik i Kompagni med Chr. Gottl. Proft, og 1770 hed Firmaet „Rothes Arvinger og Proft“. Endnu en af Datidens kendte Boghandlere, Fr. Chr. Pelt, havde Butik paa Børsen. Paa Købmagergade boede J. B. Ackermann, paa Kongens Nytorv, hvor som nævnt ogsaa Philibert havde sin mondæne Forretning, Pierre Steinmann, og endelig bør nævnes Vajsenhusets Boglade paa Nytorv, som navnlig solgte Bibler, Salmebøger og forskellige opbyggelige Skrifter. De fleste Boghandlere handlede baade med gamle og nye Bøger, dog fandtes der allerede paa den Tid et Par egentlige Antik-

varboghandlere i København, som desuden rummede flere Lejebiblioteker.

Oprindeligt havde Handelen med Bøger nærmest haft Karakteren af Tuskhandel. Boghandlere fra forskellige Lande mødtes ved de store Messer navnlig i Leipzig og Frankfurt og byttede deres egne Forlagsartikler med fremmede. Senere gik man mere og mere over til Kommissionsforretninger, og da i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel en Adskillelse mellem Forlag og Sortiment begyndte at blive almindelig, opstod de Former for Boghandel, som i det store og hele har holdt sig til Nutiden. I lang Tid fremefter viste Forlæggerne sig dog gennemgaaende ængstelige for at paatage sig en større Risiko og benyttede derfor gerne Prænumeration, hvorved det i Reglen tilkom Forfatteren selv at hverve det Antal Prænumeranter, som var nødvendigt for at sikre hans Bogs Udgivelse. Det var længe Skik at trykke en Fortegnelse over Prænumeranterne i den paagældende Bog, især hvis der iblandt dem fandtes Notabiliteter, hvis Navne kunde virke som Reklame.

Det var i dette Milieu og under de her skildrede Forhold, at Søren Gyldendal i 1770 lagde Grunden til den Boghandel, som skulde udvikle sig til at blive et af de betydeligste Forlag i Europa og det største i Norden, og som stadig bestaar under hans Navn.

II

SØREN GYLDENDAL var født d. 12. April 1742 i den lille Landsby Giver i Nærheden af Nibe. Hans Fader, der hed Jens Mortensen, var en fattig Skolelærer, men en driftig og aandeligt vaagen Mand, som ønskede at give sine Børn en bedre Opdragelse end den, der var blevet ham selv til Del. Med et udmærket Blik for Virkningen af et velklingende Navn tog han af Hensyn til Børnenes Fremtid Navneforandring til „Gyldendal“, vistnok en behændig Omskrivning af Navnet paa den Dalsænkning, „Gywerdal“, hvor han boede. Det var Faderens ærgærrige Haab, at Søren, som var den ældste Søn, skulde blive Præst, og han blev derfor, da han var fyldt femten Aar, sat i Aalborg Latinskole. Efter Udsagn af en af hans Kammerater her, den senere kendte Skolemand Johan Henrik Tauber, begyndte Søren Gyldendal allerede i Skolen at handle med Bøger, som han købte pr. Kommission i København og solgte videre i Aalborg med en beskednen Fortjeneste.

Efter ni trælse Aars Skolegang i Aalborg tog Gyldendal i Sommeren 1766 Studentereksamen ved Københavns Universitet og det følgende Aar Filosofikum. Han fik derefter Ophold paa Regensen og begyndte i Overensstemmelse med Faderens Planer et teologisk Studium. Et synligt Vidnesbyrd herom findes i Universitetets Arkiv i Form af en af ham selv haand-

skrevet latinsk Disputats, som handler om Menneskenes Pligt til at tjene Gud, og som han i Juli 1770 offentligt forsvarede paa Regensen. Men det blev ikke til noget videre med Studierne, og de førte ikke til en afsluttende Eksamen. Han følte sig mere tiltrukket af Boghandelen og satte tidligt en Virksomhed paa dette Omraade i System ved at opkøbe Bøger antikvarisk især paa Bogauktioner og sælge dem til sine Studenterkammerater. Gyldendal boede paa Regensen lige til Forsommeren 1772, men allerede fra 1770 har Boghandelen aabenbart været hans Hovedbeskæftigelse, da Traditionen har ansat Grundlæggelsen af hans Forretning til dette Aar.

Paa den Tid laa i Nærheden af Regensen — i Silkegade Nr. 66 (nu Nr. 5) — en lille Sortiments- og Forlagsboghandel, som var oprettet omkring 1760 af Andreas Jesper Kannevorff, der var Student og havde været Lærer paa Herlufsholm. Her har Gyldendal efter al Sandsynlighed begyndt sin egentlige Løbebane som Boghandler. Kannevorff paabegyndte — muligvis paa Foranledning af en Kreds af Teologer paa Regensen, hvortil Gyldendal hørte — kort før sin Død, som indtraf i December 1771, Udgivelsen af en kritisk Fortegnelse over de danske Trykkefrihedsskrifter. Heri har Gyldendal skrevet flere af Recensionerne, og af en Bekendtgørelse i andet Bind heraf, som udkom 1771-72, fremgaar, at han har deltaget i Udgivelsen af dette Bind. I det tredje og sidste Bind, som udkom 1772, er han paa Titelbladet nævnt som Forlægger. I dette Aar startede han nemlig sin egen selvstændige Forretning, som til at begynde med havde til Huse i den temmelig obskure „Trompetergang“ (Nr. 112), nu den Del af Niels Hemmingsensgade, som ligger mellem Graabrødre Torv og Skindergade. Her blev han dog kun boende et Aars Tid, hvorefter han flyttede til et helt nyt Hus længere ned mod Amagertorv (nu Niels Hemmingsensgade Nr. 22).

Kritisk Fortegnelse
over alle de
Skrifter,
som siden
Trykfrigheden

ere udfomne;

hvorved findes anført, hvor de sælges, hvad de koste,
og hvor mange Ark de indeholde.

Tredie Aargang

fra 14 Septembr. 1772.

Første Stykke.

Kjøbenhavn, 1772.

Trykt hos Morren Hallager, og findes tilkjøbs
hos Forlaggeren Gyldendal i Tcompeters
Gangen No. 112.

B. U. H.

Titelblad til 3. Bind af Fortegnelse over Trykkefrihedsskrifter, 1772.
Søren Gyldendals første Forlagsartikel. Origin. St.: 17 × 10 cm.

D. 12. Juni 1772 blev Gyldendal gift med Maren Thomasdatter. Man kender intet til denne hans første Hustru ud over, at hun døde allerede 1776; maaske har Gyldendal ved dette Giftermaal faaet Midler til at etablere sig for. Nogle Dage efter Brylluppet stod hans første Boghandlerannonce i *Adresseavisen*, hvori bl. a. den ovennævnte Fortegnelse over Trykkefrietidsskrifter blev averteret til Salg. Forretningen havde lige fra Begyndelsen forbavsende god Fremgang og var allerede 1776 saa vel funderet, at Gyldendal kunde købe Ejendommen i Silkegade, hvor den Kannevorff'ske Boghandel havde til Huse, og hvortil han derefter flyttede. Af hans første trykte Katalog, som udsendtes 1779, og hvoraf kun et enkelt Eksempplar er bevaret i Universitetsbiblioteket, ser man, at hans Boghandel til at begynde med i væsentlig Grad har haft Karakteren af et Antikvariat. I Kataloget er optaget over 2000 danske og udenlandske Bøger, deraf flere fra det 16. og 17. Aarhundrede, som han havde opkøbt, og som var til Salg i hans Boglade. Ogsaa nogle Manuskripter er anført. Men ved Siden heraf er i Kataloget anført ca. 400 Skrifter, som Gyldendal selv havde paa Forlag. Om end adskillige af disse var Kommissionsartikler eller Restoplag, erhvervet fra andre Forlag eller private Udgivere, bliver der dog et imponerende stort Antal Bøger tilbage, som han selv havde ladet trykke i Løbet af de faa Aar, i hvilke hans Boghandel indtil da havde været i Virksomhed.

Det viste sig da ogsaa tidligt, at det ikke var som almindelig Boghandler, men som Forlægger, Gyldendal skulde faa sin største Betydning og erhverve sig sit Ry. De aarlige Tal paa hans Forlagsartikler steg stadig, indtil de kulminerede henimod Slutningen af 80-erne, da hans Arbejdsomhed naaede sit Højdepunkt. Utrættet lagde han Aar for Aar nyt Land ind under sit Virkeomraade, paatog sig ikke blot selv nye Bøgers Udgivelse, men traadte i Forbindelse med en Række Udgiver-

selskaber, hvis Publikationer han enten overtog eller besørgede udsendt. I 1780 overdrog „Typografisk Selskab for Danmark og Norge“, som var stiftet 1771 og havde til Formaal at skaffe gode og nyttige Bøger Udbredelse i videre Kredse, alle sine hidtil udgivne Skrifter til Gyldendal, som samtidig blev Selskabets Administrator. Det følgende Aar købte han af „Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Fremme“ Restoplagene af dets udgivne Skrifter og Forlagsrettighederne til de fremtidig udkommende. Dette Selskab, som var stiftet 1759 for at fremme Poesiens Udvikling i Danmark ved Udgivervirksomhed og Udsættelse af Prisopgaver, spillede en ikke ringe Rolle i Datidens litterære Liv. Ogsaa videnskabelige Selskaber og Institutioner søgte til Gyldendal, han blev saaledes Forlægger for „Det kgl. danske Videnskabernes Selskab“, „Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog“ og „Den Arnamagnæanske Kommission“.

I Silkegade boede Gyldendal fra 1776 til 1787, og det var som nævnt i dette Tidsrum, hans Forretning tog sit store Opsving og naaede frem til at blive Nordens betydeligste Forlagsvirksomhed. I 1779 ansøgte han om at blive Hofboghandler, hvilket imidlertid ikke lykkedes, men Aaret efter blev han Universitetsboghandler, hvormed fulgte Fritagelse for at betale Skat. En anden officiel Anerkendelse modtog han 1783, da han blev udnævnt til Agent, en dengang anset Titel, som tildeles fremstaaende Mænd af Handelsstanden.

I 1779 giftede Gyldendal sig for anden Gang med Bolette Kraft, en Datter af den bekendte Filosof og Matematiker, Professor ved Sorø Akademi Jens Kraft. Hun døde 1790, og et halvt Aar efter giftede han sig da med hendes Søster Frederikke, Enke efter Sognepræst J. C. Halling; hun overlevede ham i mange Aar. Gennem disse Ægteskaber kom Gyldendal i nær Forbindelse med Landets akademiske Kredse og i per-

Søren Gyldendal
Efter Maleri af Erik Poulsen

sonligt Forhold til mange af Tidens fremtrædende litterære Personligheder. Store Familiesorger, først Tabet af de to Hustruer og senere Tabet af en ung Søn af første Ægteskab, som havde været udset til at fortsætte Forretningen, ramte Gyldendal, men tiltrods herfor bevarede han en ukuelig Foretagsomhed og arbejdede bestandig paa at udvide og konsolidere sin Virksomhed.

Et vigtigt Skridt i denne Retning var det store Ejendoms-køb, han foretog 1787, og som bidrog til at give den Gyldendalske Boghandel en ydre Nimbus, der har holdt sig til vore Dage. Han købte i dette Aar af Hofkommissionær J. B. Wesselys Fallitbo den velkendte Ejendom i Klareboderne, hvor Firmaet endnu den Dag i Dag har til Huse. Bygningen var et af Hovedstadens smukkeste Barokhuse, blandt hvis tidligere Ejere fandtes en saa celebrer Person som Christian VI.s Yndling, Overceremonimester og Geheimekonferensraad Victor Chr. v. Plessen. Til dette fornemme Adelspalæ flyttede Gyldendal i Efteraaret 1787 sin Forretning og sit Hjem, der tilsammen dog kun lagde Beslag paa en mindre Del af den store Ejendom. Resten var udlejet til Privatboliger, af hvilke en beboedes af Geheimekonferensraadinde Danneskiold-Samsøe. Hun stod 1790 Fadder til Gyldendals eneste Datter Bolette, der først som Barn og senere som Faderens Efterfølger Jacob Deichmanns Hustru kom til at bo største Delen af sit lange Liv i den gamle Fædrengaard. Senere bredte Forretningen sig dog over hele Huset, og med Undtagelse af Forhuset, som stadig staar uændret og nu er fredet, har det i Tidens Løb helt skiftet Udseende ved forskellige Ombygninger og Udvidelser, der ogsaa har krævet Naboejendommene inddraget i Komplexet.

Ved at oprette Udsalgssteder for sine Forlagsartikler i alle større Byer i Danmark og Norge, hvor man tidligere saa godt

som ikke havde kendt til regulær Boghandel, blev Gyldendal ogsaa i organisationsmæssig Henseende Foregangsmand indenfor sit Fag. Det store Salg, hans Bøger ved denne Foranstaltning opnaaede, gjorde ham til en velstaaende Mand, og af den fattige Skolelærersøn udviklede sig efterhaanden en velmeriteret Bourgeois, som levede paa en stor Fod og hørte til Forgrundsfugerne i Datidens København. Han førte et gæstfrit Hus, om Vinteren i sin stilfulde Hovedstadsbolig og om Sommeren paa sit Landsted, det senere saa velkendte „Rolighed“ paa Kalkbrænderivej ved Øresund. I Sommerhalvaaret kunde Beboerne paa disse Kanter hver Morgen til bestemt Tid se Kareren eller Ridehesten føre den altid sirligt klædte Agent ind til Forretningen i Byen, hvorfra han efter en lang og travl Arbejdsdag vendte tilbage om Aftenen. I hans senere Aar svækkedes dog den tidligere saa ukuelige Mands Arbejdskraft, og efter længere Tids tiltagende Svaghed fulgt af nogle Ugers smertefuld Sygdom døde han d. 2. Februar 1802, knap 60 Aar gammel. Han ligger begravet paa Assistens Kirkegaard, hvor hans Enke lod rejse et smukt Gravmæle over ham, som stadig staar der. Ved Boets Opgørelse efter Gyldendals Død blev hans Formue opgjort til ca. 140,000 Rigsdaler dansk Kurant (280,000 i Rigsbankpenge), en efter Datidens Forhold meget betydelig Sum.

*

Det Forlag, som Søren Gyldendal ved sin Død efterlod sig, omfattede opimod 1500 forskellige Skrifter, deriblandt talrige store og vigtige Værker. Til hans Succes har utvivlsomt bidraget dette Forlags udpræget nationale Karakter. Netop i det Tidsrum, hvori han virkede, fandt som ovenfor nævnt en omfattende national Vækkelse Sted i Danmark, vendt ikke mindst mod den fremmede Indflydelse paa Landets Sprog og Littera-

tur, som længe havde gjort sig gældende, og meget tyder paa, at Gyldendal gennem sin Forlagsvirksomhed maalbevidst har støttet denne Bevægelse. Men ogsaa Ophjælpsningen af det norske Broderfolks nationale Litteratur laa ham paa Sinde. København var jo endnu dengang det vigtigste Centrum for Norges aandelige Liv, og just paa den Tid, da Gyldendal startede sit Forlag, sluttede de unge litterære Nordmænd her sig sammen i det „Norske Selskab“, hvis Medlemsstab efterhaanden fik Karakteren af en særlig Digterskole, der ydede et meget væsentligt Bidrag til Fælleslitteraturen. Med denne Kreds — som forøvrigt ogsaa med Kredsen omkring „Drejers Klub“, for hvilken han i en Aarrække var Kasserer — stod Gyldendal i nær Forbindelse og udgav adskillige af de Digterværker, som udgik derfra. Det var dog ikke blot Digterne, han interesserede sig for, ogsaa norske Videnskabsmænd og andre norske Forfattere fik i stort Tal deres Værker ud hos ham, og det er bemærkelsesværdigt, at det ofte drejede sig om Skrifter, som specielt havde Interesse for Norge og kun kunde paaregne et større Salg deroppe. Man kan sige, at han derved først af alle grundede et særligt norsk Forlag og altsaa tog Initiativet ogsaa indenfor det af Forlagets Virkeomraader, som senere gennem Frederik V. Hegels Indsats skulde komme til at bidrage maaske mest til dets internationale Ry.

Undersøger man nærmere Karakteren af Søren Gyldendals Forlagsartikler, set under ét, viser det sig, at det er den videnskabelige og faglige Litteratur, der dominerer. En forbavsende Alsidighed præger denne Del af Forlagets Produktion, idet næsten intet af de dengang dyrkede Fag savner Repræsentation, i flere Tilfælde gennem store, undertiden grundlæggende Værker.

Blandt de forskellige Omraader indenfor Bøgernes brogede og mangfoldige Verden har utvivlsomt den teologiske og reli-

giøse Litteratur staaet Gyldendals eget Hjerte nærmest, og en betydelig Del af hans Forlagsartikler hører da ogsaa herhen. Han har endog selv produceret sig paa dette Omraade, idet han personligt har bearbejdet en ældre Samling Morgen- og Aftenbønner, som han udsendte i ny, udvidet Udgave 1780. Af forskellige Dele af Biblen har han udgivet omfangsrige Oversættelsesværker, foruden Fordanskninger af den tyske Teolog og Orientalist Joh. Dav. Michaelis' Oversættelser i mange Bind af det gamle og nye Testamente saaledes 1794 en af Samtidens Filologer lovprist Oversættelse af det nye Testamente i to Bind, foretaget af den tidligere Statsminister Ove Høegh Guldberg, af hvis omfattende litterære Produktion største Delen udkom hos Gyldendal, og som personlig viste ham megen Velvilje. Ogsaa officielle kirkelige Publikationer kom paa hans Forlag, bl. a. flere Udgaver af den forordnede Alterbog.

I den sidste Del af det 18. Aarhundrede fandt der stærke Brydninger Sted herhjemme indenfor det kirkelige Liv. Den sejrende Rationalisme maatte længe staa i Kampstilling, dels mod den gamle Ortodoksi, dels mod det mere og mere om sig gribende Fritænkeri, der var en Følge af Oplysningsfilosoffernes radikale Agitation. De forskellige Meninger brødes haardt mod hinanden, og de litterære Turneringer, hvori Uoverensstemmelserne gav sig Udtryk, fulgtes med levende Interesse af store Dele af Befolkningen, som i flere Tilfælde her saa sine dyrebareste Livsinteresser sat under Debat. Med sikker Sans for Aktualiteten knyttede Gyldendal straks ved sit Forlags Oprettelse Kirkens to drabeligste Penneførere, Chr. Bastholm og Nic. Edinger Balle, til det og sørgede ogsaa for, at flere andre af Tidens fremtrædende teologiske Forfattere lod saavel deres polemiske Indlæg i Striden som deres øvrige Værker udgive gennem ham.

Af Chr. Bastholm, den feterede Modepræst og den hjemlige Rationalismes ypperste Talsmand, udkom i Tidens Løb ikke færre end 47 større eller mindre Skrifter hos Gyldendal. Til de vigtigste af disse hører *Den geistlige Talekonst* (1775), som skaffede sin Forfatter stor Berømmelse, blev oversat paa Svensk og Tysk og paa Kejser Joseph II.s Foranledning indført som Lærebog for vordende Præster i Østrig. Endvidere det stærkt rationalistisk prægede Tre-Binds Værk *Den jødiske Historie* (1777-82), hvis stilistiske Fuldkommenhed virkede blændende paa Samtiden, og hans populære Dogmatik *Den christelige Religions Hoved-Lærdomme* (1783), der var rettet mod Fritænkeriet. Størst Opsigt af alle Bastholms Skrifter vakte hans *Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste* (1785), som Gyldendal i Løbet af et Aar kunde udsende i tre Oplag. De radikale Forslag, som her er fremsat, sigtende til at gøre Gudstjenesten mere tiltrækkende ved at tilføre den oplivende og underholdende Momenter, fremkaldte en Storm af Indignation og førte til den saakaldte „liturgiske Fejde“, der affødte en sand Syndflod af Piecer for eller imod Bogen.

Bastholms Samtidige Nic. Edinger Balle, i en Aarrække Sjællands Biskop og kgl. Konfessionarius, var ligesaa produktiv og ligeledes fra Begyndelsen af en af det Gyldendalske Forlags solideste Støtter. Det har udgivet en Mængde af hans opbyggelige Skrifter, der gik af som varmt Brød. Til de mest lukrative af sine Aandsprodukter har Balle dog vistnok været sin egen Forlægger, saaledes rimeligvis til Udgaven af hans Bibellæsninger, der blev afsat i over 30,000 Eksemplarer, og til den berømte „Lærebog“, som stadig udkom i nye Oplag lige til Midten af det 19. Aarhundrede.

Baade Bastholm og Balle har gennem Gyldendal udgivet omfangsrige Prædikensamlinger, en litterær Genre, som den-

gang havde et betydeligt større Publikum end nu. Ogsaa flere andre af Tidens yndede Prædikanter lod tilsvarende Samlinger udkomme hos ham, deriblandt Joh. Chr. Schönheyder, der endte som Biskop i Bergen og nu navnlig huskes for sin Forbindelse med Johs. Ewald, den lærde norske Sognepræst Hans Strøm, iøvrigt kendt som topografisk Forfatter, og den norskfødte Sognepræst ved Garnisons Kirke Herman Treschow, der nød Ry som en af Hovedstadens mest mondæne Prædikanter. Disse Prædikensamlinger er næsten alle af udpræget rationalistisk Karakter.

Af større teologiske Værker kan endvidere nævnes N. D. Riegels' stærkt tendentiøse *Kirkehistorie*, hvoraf Gyldendal udsendte tre Bind (1781-86), men som aldrig blev afsluttet. Fremhæves bør ligeledes L. N. Fallesens *Magazin for Religionslærere*, Danmarks første teologiske Tidsskrift, som udkom i 12 Bind (1793-1803). Det fik en ikke ringe Betydning for den danske Gejstlighed ved at aabne et Udsyn til Udlandets kirkelige Liv og gøre Læserne delagtige i den teologiske Videnskabs nyeste Resultater. Som et Eksempel paa de Gyldendalske Forlagsartikler, der specielt tog Sigte paa Norge, kan nævnes den norske Sognepræst Hans Hammonds næsten 1000 Sider store Værk *Den nordiske Missions-Historie i Nordlandene, Finmarken og Trundhiems Amt*, som med Forord af Suhm udkom 1787.

Saa vel paa det her omhandlede som paa andre af Litteraturens Omraader indskrænkede Gyldendal sig ikke til Udgivelsen af danske og norske Arbejder, men udsendte i stort Tal Oversættelser til Dansk af fremmede Værker, som enten havde gjort Lykke i Udlandet eller maatte formodes i særlig Grad at have Interesse for et nordisk Publikum. Af teologisk Litteratur hører bl. a. herhen en Oversættelse af den tyske Teolog og Pædagog Aug. Herm. Niemeyers ansete Værk *Bibelske Cha-*

rakteristik, som indeholder en Række rationalistiske Betragtninger over det gamle og nye Testamente. I sin danske Version, der skyldes Sognepræst Jens Bech og udkom i Aarene 1779-81, fylder dette Værk fem omfangsrige Bind.

Oplysningstidens Yndlingsfag var Filosofi og Statsvidenskab. I den sidste Del af Aarhundredet fornyede Immanuel Kant ved en Revision af den engelske Empirisme den filosofiske Videnskab og skænkede gennem sine logisk opbyggede Tankekonstruktioner Fornuftreligionen det Dogmesystem, man ønskede. Herhjemme som andetsteds blev hans Filosofi modtaget med Begejstring af de fremskridtsvenlige Kredse, og ogsaa i dette Tilfælde havde Gyldendal Fingeren paa Tidens Puls; han udsendte saaledes 1798 Professor Niels Treschows *Forelæsninger over den Kantiske Philosophie*. Mest udpræget viste hans Flair sig dog med Hensyn til den statsvidenskabelige Litteratur. Inspirerede af Englands frie Statsliv og af Montesquieus og Rousseaus epokegørende Værker drøftede politisk og socialt interesserede Skribenter i de forskellige Lande med Iver ideale Statsforfatninger og alle Slags Samfundsproblemer og vandt sig derved talrige Læsere i de oplyste Befolkningslag. Ikke mindst her i Landet blomstrede denne Litteratur og satte sig Frugt bl. a. i flere betydelige Værker, som Gyldendal stod Fadder til.

Den første typiske Repræsentant herhjemme for Oplysningstidens politiske og sociale Ideer var Professoren i Rets- og Statsvidenskab ved Sorø Akademi Jens Schelderup Sneedorff, som døde allerede 1764, knap 40 Aar gammel. Han stod i første Række indenfor Fremskridtspartiet og behandlede i elegant formede Publikationer mangfoldige af Tidens aktuelle Samfundsspørgsmaal. Hans vigtigste Værker er *Om den borgerlige Regiering* (1757), i Aand og Stil en Efterligning af Montesquieus berømte Værk *L'esprit des lois*, og Tidsskriftet

Den patriotiske Tilskuer, som udkom to Gange ugentlig gennem tre Aar (1761-63), og hvis Indhold næsten udelukkende skyldes ham. Hvor stor en Popularitet Sneedorffs Forfatterkab vandt, ser man af, at Gyldendal kunde udgive hans *Samtlige Skrifter*. Udgaven, som udkom i Aarene 1775-77, fylder 9 Bind, af hvilke over Halvdelen optages af „Tilskueren“. Det var første Gang, en dansk Forfatters Værker kom i samlet Udgave.

Sneedorffs Virksomhed indenfor dansk Aandsliv førtes videre især af Andreas Schytte, der blev hans Efterfølger som rets- og statsvidenskabelig Professor i Sorø. Schyttes statsretlige Skrifter gjorde ikke mindre Opsigt end Forgængerens, og hans elegante Stil vakte Samtidens Beundring. Alle hans Hovedværker, *Staternes indvortes Regiering* (I-V, 1773-76), *Staternes udvortes Regiering* (I-II, 1774-75) og *Danmarks og Norges naturlige og politiske Forfatning*, hvoraf kun det første Bind naaede at se Lyset i Forfatterens Dødsaar 1777, udkom hos Gyldendal. Det samme var Tilfældet med flere af den umaadelig produktive Skribent Tyge Rothes socialhistoriske Værker, saaledes *Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa* (I-V, 1774-83), om hvilket Grundtvig har oplyst, at det øvede stor Indflydelse paa hans historiske Syn, og *Nordens Staetsforfatning før Lehnstiden* (I-II, 1781-82), der ligesom en betydelig Del af Rothes øvrige Forfatterskab er et Indlæg i den standende Diskussion om Landbosagen. Denne Diskussion, som i en Tid, hvor de store Landboreformer stod paa Dagsordenen, naturligvis optog Sindene stærkt, affødte et Utal af Piecer fra forskellig Side, og til en Mængde af disse var Gyldendal, der synes at have interesseret sig særligt for dette humane Reformarbejde, Forlægger.

Ogsaa indenfor Statsvidenskabens Omraade udgav Gyldendal værdifuld udenlandsk Litteratur i dansk Oversættelse, bl. a.

— i Oversættelse ved Kammersekretær Frants Dræbye — den skotske Nationaløkonom Adam Smiths verdensberømte Værk *Undersøgelse om National-Velstands Natur og Aarsag*, som satte alle tidligere Arbejder af lignende Art i Skygge og kom til at danne Grundlaget for den moderne videnskabelige Nationaløkonomi. Den danske Oversættelse, som fylder to Bind, udkom i Aarene 1779-80, kun tre Aar efter den engelske Originals Fremkomst.

En stor og vigtig Del af de Bøger, som udkom paa Gyldendals Forlag, var af juridisk Indhold. Kendte og stadig uundværlige ved det juridiske Arbejde og Studium er de to store Samleværker J. H. Schous „Forordninger“, der med Titlen *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve* første Gang udkom i 10 Bind 1777-93 og senere i nye Udgaver, og Laur. Fogtmans saakaldte „store“ Reskriptsamling, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve*, som Gyldendal begyndte at udgive 1786, og som fortsattes gennem en lang Aarrække. Af enkeltstaaende Værker bør fremhæves Peter Kofod Anchers kommenterede Udgave af *Den jydsk Lovbog* (1783), den første tekstkritiske Lovudgave, der er fremkommet her i Landet, Henrik Stampes bekendte *Samling af Erklæringer, Breve og Forestillinger, General-Prokureur-Embedet vedkommende* (I-VI), som begyndte at udkomme 1793 og først afsluttedes efter Gyldendals Død, og Lauritz Nørregaards *Forelæsninger over den danske og norske private Ret* (I-VII, 1784-99), der gennem mange Aar blev benyttet som Grundlag ved Universitetsundervisningen. Et stort Oversættelsesværk er Joh. Dav. Michaelis' *Mosaiske Ret*, som i Oversættelse af den senere Professor i Matematik ved Københavns Universitet Jac. Wolf udkom i tre Bind 1780-83.

Til flere af Samtidens danske Historikere stod Gyldendal i nært Forhold. Straks ved sit Forlags Oprettelse knyttede han

Forbindelse baade med Langebek og Suhm, og navnlig den sidstnævnte udgav flere af sine Skrifter gennem ham. I 1781 overtog Gyldendal Forlaget af Suhms *Samlinger til den danske Historie* og af hans *Danmarks, Norges og Holstens Historie udi tvende Udtog*, som kom til at opleve mange nye Oplag, og hvormed Gyldendal lagde Grunden til sit omfattende Skolebogsforlag. Som Skolebog var ogsaa oprindelig tænkt Ove Mallings *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*, der udkom første Gang 1777. Det blev en af Forlagets største Succes'er, en virkelig Folkebog, som hørte til dansk Ungdoms kæreste Læsning gennem flere Generationer. Gyldendal naaede selv at udsende tre Oplag af den, og den blev tidligt oversat paa de tre Hovedsprog. Blandt Forlagets øvrige historiske Publikationer kan nævnes Fr. Sneedorffs *Samlede Skrifter* (I-IV, 1794-98) og to store Oversættelsesværker, den franske Abbed Millots *Verdens-Historie* i 17 Bind (1781-95) og Tyskeren D. H. Stöwers *Vort Aarhundrede* (I-VIII), som begyndte at udkomme 1798 og først afsluttedes et Par Aar efter Gyldendals Død.

Stor Interesse synes Gyldendal at have næret for Topografi og Rejsebeskrivelser. Man fæster sig her navnlig ved de talrige topografiske Skrifter vedrørende Norge, deriblandt Lars Bings omfangsrige *Beskrivelse over Kongeriget Norge* fra 1796 og en hel Række af de nu af Bogsamlere saa efterspurgte Lokaltopografier. En stor Lærerkreds vandt Forlagets *Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser*, som udkom i 16 Bind 1789-98, og Fortsættelsen *Nye Samling af Reisebeskrivelser og Topographier*, som begyndte at udkomme 1799 og blev Gyldendals sidste større Foretagende, der først afsluttedes efter hans Død. Et pompøst Værk i to store Kvart-Bind er Olaus Olavius' *Oeconomisk Reise igiennem Island*, der udkom 1780.

Som et Led i Opbygningen af sit Skolebogsforlag begyndte Gyldendal 1784 Udgivelsen af en Række Ordbøger, en paa det Tidspunkt stærkt paakrævet og ogsaa meget paaskønnet Foranstaltning. Til de Skolebøger, han havde paa Forlag, hørte ogsaa Professor Jacob Badens af alle Skoledisciple frygtede latinske Grammatik, som herskede enevældigt i alle Landets Latinskoler lige til henimod Midten af det 19. Aarhundrede, da den i Madvigs fik en ikke mindre berygtet Afløser.

Ogsaa de naturvidenskabelige og praktiske Fag hørte til Forlagets Omraade. Det største Foretagende, Gyldendal gav sig i Kast med, var Udgivelsen af den alsidige Forfatter Esaias Fleischers *Forsøg til en almindelig Natur-Historie*, et Kæmpeværk paa ikke mindre end 26 tykke Bind paa tilsammen over 16,000 Sider, som begyndte at udkomme 1786 og først blev afsluttet 1804. Det er en med filosofiske og religiøse Betragtninger spækket Fremstilling af alle levende og døde Ting, som forekommer i Naturen, et vidtløftigt kompilatorisk Værk, som i sin Tid nød stor Anseelse. En *Naturhistorie for Børn* i Oversættelse efter G. C. Ruffs tyske Original kunde Gyldendal udsende i to forskellige Udgaver (1791 og 1801). Af en stor *Chemisk Haandbog* i tre Bind, som var forfattet af Apoteker Nicolai Tychsen og første Gang udgivet 1784 med kongelig Understøttelse, udsendte han 1794 en ny Udgave. Blandt de talrige Bøger, han udgav til Brug for det praktiske Liv paa mange forskellige Omraader, skal blot nævnes Esaias Fleischers *Forsøg til en dansk Haugebog* (1782), et Værk paa næsten 700 Sider, og den meget benyttede *Nye Kogebog for den retskafne Huusmoder* (1785), der opnaaede at komme i flere Oplag. Dens Forfatter, Carl Müller, var Kok paa Herregaarden Hvidkilde paa Fyen og spillede for sin Samtid en lignende Rolle som „Madam Mangor“ og „Frk. Jensen“ for senere Slægtled.

Selv om Gyldendal lagde størst Vægt paa Udgivelsen af videnskabelig og faglig Litteratur, har han ikke derfor forømt Skønlitteraturen. Det er ovenfor nævnt, at han som Forlægger ydede de norske Digttere, som levede i København, virksom Støtte, men hertil indskrænkede han sig ikke. Ogsaa for flere af Landets egne Digttere var han Forlægger, og heller ikke den udenlandske Skønlitteratur saa han bort fra, men udgav mange af dens mest yndede Værker i dansk Oversættelse.

Gyldendals vigtigste Indsats for Skønlitteraturen er Udgivelsen af tre store Samlinger dramatiske Arbejder, *Skuespil til Brug for den danske Skueplads* (I-XII, 1775-89), *Syngespil for den danske Skueplads* (I-VIII, 1776-90) og *Nye originale Skuespil* (I-V, 1776-90). De indeholder dels danske, dels udenlandske Stykker; i den sidstnævnte Samling findes Skuespil bl. a. af Charlotte Dorothea Biehl, Joh. Nordahl Brun, Johs. Ewald, Joh. Clem. Tode og Joh. Herm. Wessel. Blandt de talrige enkeltstaaende Værker af danske og norske Digttere, som Gyldendal har udgivet, findes intet af særlig Betydning, men flere af de mest kendte overgik efterhaanden til hans Forlag ved Opkøb af Restoplagene. Af Udgaver af ældre dansk Litteratur, som han selv har ladet fremstille, bør fremhæves Optrykket 1794 af Kvart-Udgaven af Holbergs *Peder Paars* fra 1772. Oversættelseslitteraturen omfatter Bøger fra mange forskellige Tider og Lande, til de vigtigste hører Jacob Badens Oversættelse af Horats' *Samtlige Værker* (I-II, 1792-93), Charlotte Dorothea Biehls af Cervantes' *Don Quixote* (I-IV, 1776-77), Sognepræst J. H. Birchs Oversættelse af Sterne's Roman *Yoricks følsomme Reise* (1775) og af Salomon Gessners *Samtlige Skrifter* (I-II, 1781) samt Samuel Richardsons to Kæmperomaner *Sir Carl Grandisons Historie* (I-VII, 1780-82) og *Miss Clarissa Harlowes Historie* (I-VIII, 1783-88), som dog begge var overtaget fra et andet Forlag.

Første Optog.

Første Optrin.

Grete alene sovende paa en Stoel vogner
op, og siger:

“Du aldrig bliver gift, hvis det i Dag ei
skeer!”

O! alt for fæle Drom! mig synes, at jeg seer
Endnu den sorte Geist, at jeg ham hører true
Med samme Torden Røst. Saa skal jeg aldrig
ske

A 2

Det

I Tilknytning til Skønlitteraturen skal omtales Samlingsværket *Biekuben eller Andres Tanker*, en for Datidens litterære Smag typisk Publikation, som indeholder Oversættelser af forskellige Prosastykker af moralsk, opbyggelig eller underholdende Karakter, hentet fra fremmede — især engelske — Bøger og Tidsskrifter. Det var oprindeligt med Afbrydelser udkommet som Ugeskrift i Aarene 1754-61 og blev nu paany udgivet samlet af Gyldendal i 6 Bind (1778). Udgiveren var en fattig Litterat, Barth. Joh. Lodde, der var sin Tids bedste og flittigste Oversætter. Sit gode Hjerte viste Gyldendal ved at tage sig af ham i hans sidste Aar og give ham et Asyl i sit Hjem. Af lignende Karakter som *Biekuben* er Hefteskriftet *Bibliothek for det smukke Kiøn*, som omfatter 5 Bind og udkom i Aarene 1784-90.

Heller ikke Børnene glemte Gyldendal. Foruden forskellige Læse- og Underholdningsbøger udgav han i Aarene 1783-86 — under Redaktion først af den ovennævnte J. H. Birch og derefter af Forfatteren H. V. Riber — *Bibliothek for Ungdommen af begge Kiøn*, indeholdende moralske Smaafortællinger o. l., for største Delen oversat efter tyske Pædagogers Skrifter.

Endnu staar tilbage at nævne Gyldendals ikke ubetydelige Musikforlag. Det omfattede flere forskellige Kategorier af Musikalier saasom Koralbøger, Sangmusik, Klaverudtog af Operaer, Musikskoler m. m., hidrørende fra saavel danske som udenlandske Komponister og Musikpædagoger.

*

Som tidligere berørt begyndte Gyldendal sin Forlagsvirksomhed paa et Tidspunkt, da Bogfremstillingen i Danmark stod midt i en frodig kunstnerisk Opgangsperiode. Omtrent ved Midten af Aarhundredet havde den franske Rokokostil holdt sit Indtog ogsaa i Bøgerne herhjemme og — om end paa

beskeden Vis — forlenet disse med en intim Ynde og Charme, som havde været Barokkens konventionelt og pralende udstyrede Folianter nægtet. Endnu et Skridt fremad paa den gode Smags Vej betegnede Overgangen til Nyklassicismen, som tidligt gjorde sig gældende ved Siden af Rokokoens og her som andetsteds skabte en ny, forenklet Bogstil. Flere af de Bøger, som blev fremstillet her i Landet i Slutningen af det 18. Aarhundrede, hører til det bedste, dansk Bogkunst overhovedet har frembragt.

Set paa Baggrund af, hvad andre danske Forlæggere paa den Tid ydede til Fremme af den nationale Bogkunst, maa Gyldendals Indsats paa dette Felt siges at have været ringe. Ganske vist sørgede han for, at i alt Fald de betydeligere af hans Forlagsartikler fremtraadte i en værdig Skikkelse, men nogen Interesse for at udstyre sine Bøger kunstnerisk synes han ikke at have haft. Til at begynde med benyttede Forlaget Byens jævner Bogtrykkere, navnlig Morten Hallager, som, selv om han i enkelte Tilfælde har præsteret endog særdeles smukt Arbejde, i Almindelighed ikke hævede sig over det middelmaadige Gennemsnit. Han ejede en Del ganske kønt træskaaret Ornamenteringmateriel i Rokokostil, som findes stærkt benyttet i de Bøger, han har trykt for Gyldendal. Efterhaanden gik denne dog over til at anvende mere fremragende Bogtrykkere, især stod han gennem mange Aar i Forbindelse med Joh. Rud. Thiele, hvis 1770 oprettede Trykkeri hurtigt var blevet et af de førende i Hovedstaden, og med Broderen Fr. Wilh. Thiele, som efter at have købt en Del af Materiellet fra det Godiche'ske Trykkeri etablerede sig 1781. Disse to udmærkede Bogtrykkere har fremstillet en Mængde af de Bøger, som udkom hos Gyldendal. Af og til arbejdede ogsaa andre af de mest ansete Bogtrykkere for ham, saaledes Nic. Møller, Aug. Fr. Stein og Seb. Popp samt Jonas Lindgren i Sorø.

MIGUEL DE CERVANTES
SAAVEDRAS
Levnet.

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, der i levende Live var en kiak Krigsmand uden at blive forfremmet og paaagter, og en meget berömmelig Forfatter, uden at finde Gunst hos nogen, opvakte dog efter sin Död en stor Trætte imellem adskillige Stæder om Fortrinnet at have avlet ham i sit Skiød. ESQUIVIAS sagde: at han hørte den til; SEVILLIEN gjorde den sliq en Ære stridig; LUCENA fremkom med en lige Paaftand; enhver af dem foreviste sin Ret til ham, uden at den blev tilkiendt nogen.

DON THOMAS TAMAYO DE VERGAS,
en meget lærd Mand, forsvarede Paaftanden ESQUIVIAS

Den Hedning til hvilken denne berømte
Hjelm først er smedder, har uden Tvivl
haft et umaadeligt stort Hoved.

Side af 1. Bd. af Charlotte Dorothea Biehls *Don Quixote*-Oversættelse, 1776,
med Ill., stukket i Kobber af Georg Haas. Origin. St.: 19 $\frac{1}{2}$ × 11 $\frac{1}{2}$ cm.

Af egentlig kunstnerisk udstyrede Bøger har Gyldendal kun udgivet to, og til ingen af disse har han selv oprindeligt taget Initiativet eller haft nogen Del i Tilrettelæggelsen af deres Udstyr. Den ene af dem, Charlotte Dorothea Biehls Oversættelse af *Don Quixote*, som udkom i fire Bind 1776-77, hører til den danske Rokokobogkunsts lødigste Frembringelser og er den af dem, der kommer de franske Forbilleder nærmest. Den er trykt hos Hallager med smukke Antikva- og Kursivskrifter og forsynet med en Mængde Kobberværker med Illustrationer, udført af Kobberstikkerne Georg Haas og Joh. Georg Preisler. Et Titeltavle med Don Quixotes Portræt er stukket af Georg Haas' Broder Meno Haas. Billederne er dog kun formindskede og tildels omvendte Kopier af Stikkene i den franske Folio-Udgave fra 1746, af hvilke de fleste er tegnet af den bekendte franske Maler og Kobberstikker Charles Coypel. Iøvrigt er den danske Oversættelse dekoreret med smukke træskaarne Rokokovignetter. Det var Charlotte Dorothea Biehl selv, der satte Fremstillingen af denne Bog i Værk, men da hun ikke kunde faa samlet tilstrækkelig mange Prænumeranter, solgte hun inden Udgivelsen største Delen af Oplaget og Forlagsretten til Gyldendal og overlod ham samtidig Pladerne til Bogens Kobberstik.

Medens denne Bog er en af de fineste Prøver paa dansk Rokokobogkunst, er det andet store Illustrationsværk, som Gyldendal har udgivet, nemlig Optrykket af Kvart-Udgaven af *Peder Paars*, et af de bedste Eksempler paa den hjemlige nyklassiske Bogstil. Bogen var oprindeligt (1772) fremkommet paa Foranledning af en privat Sammenslutning af Bibliofiler med Luxdorph i Spidsen, og Formaålet med den var at udnytte den nationale Strømning, der gik igennem Litteraturen og Kunsten, til at give et af vore nationale Litteraturmindesmærker en typografisk og kunstnerisk Udstyrelse, som stod paa

Højde med det bedste af, hvad der paa den Tid fremkom i Udlandet. Dette Maal blev tilfulde naaet. *Peder Paars-Udgaven* fra 1772 er en af de smukkeste og stilreneste Bøger, der er fremstillet her i Landet, udmærket trykt hos Godiche med store Antikva- og Kursivskrifter og forsynet med talrige Hellsidesbilleder og Vignetter, tegnet af Johs. Wiedewelt og stukket i Kobber af Danmarks store Lys indenfor Kobberstikkunsten Joh. Fr. Clemens. Gyldendals Udgave fra 1794, som er trykt af J. R. Thiele, og hvortil alle de originale Kobberplader er anvendt, staar adskilligt tilbage for Originalen, navnlig med Hensyn til Papir og Trykning. Selve Optrykket er temmelig skødesløst besørget, og Bogen fik, dels af denne Aarsag, dels paa Grund af sine ydre Mangler, en ret ugunstig Modtagelse af den hjemlige Kritik.

Uden paa nogen Maade at prætere kunstnerisk Udstyrelse fremtræder det ovennævnte To-Binds Værk af Olaus Olavius, *Oeconomisk Reise igiennem Island* fra 1780, som et smukt og stateligt Bogarbejde. Det er udmærket trykt i stort Kvart-Format hos Aug. Fr. Stein, smykket med nydelige træskaarne Billedvignetter i Rokokostil og forsynet med en Række kobberstukne Kort og Billeder. De fleste af disse er tegnet af Islænderen Sæmund Holm og udført af Kobberstikkerne J. G. Friedrich og Haas. Iøvrigt forekommer Illustrationer kun sjældent i Gyldendals Bøger. I den første Samling af Rejsebeskrivelser findes — dog ikke i større Tal — Billeder med Prospekter o. l. og i hver af Udgaverne af Raffs *Naturhistorie for Børn* 12 Tavler med undertiden ret kuriøse Afbildninger af Dyr og Planter, men til de fleste af disse Illustrationer er anvendt Kobberstik af fremmed Oprindelse.

En sjælden Gang har Gyldendal til særlig prominente Bøger ladet fremstille Titelkobber med Forfatterens Portræt. Saaledes findes Jens Schelderup Sneedorffs Portræt, udført af

Kobberstukket Billedtavle til G. C. Raff: *Naturhistorie for Børn*,
2. Udg., 1791. Originalens Størrelse: 18 × 10 cm.

J. S. Lyman, i første Del af hans samlede Skrifter og i Sønnen Fr. Sneedorffs samlede Skrifter dennes Portræt, fortræffeligt gengivet i Kobberet af J. G. Preisler efter Maleri af Jens Juel. Foran i *Den christelige Religions Hoved-Lærdomme* fra 1783 er indsat Bastholms Portræt, stukket specielt til dette Værk af J. G. Friedrich efter Jens Juels bekendte Maleri.

I Gyldendals Bøger er Titelbladene, som ellers paa denne Tid hyppigt fremtræder dekorativt udsmykket med større eller mindre kobberstukne Billedvignetter, i Reglen uden nogen Dekoration, i det højeste forsynet med et lille træskaaret Ornament. Nogle enkelte Undtagelser fra denne Regel forekommer dog. Til Oversættelsen af Samuel Richardsons Roman *Sir Carl Grandisons Historie* (1780-82) har Maleren Erik Pauelsen til hvert af de syv Bind tegnet og tildels selv raderet smaa Titelvignetter i Medaillonform med karakteristiske Episoder fra Romanens Handling. Flere af disse diminutive Billeder er meget yndefulde i deres følsomme Opfattelse af de gengivne Situationer. Paa lignende Vis er Titelbladene i samme Forfatters *Miss Clarissa Harlowes Historie* (1783-88) udsmykket af Clemens' Elev Georg Chr. Schule, der baade har tegnet og stukket Vignetterne. I Chr. Bastholms ovennævnte Værk fra 1783 findes et særlig dekorativt Titelblad med allegorisk, kobberstukket Vignet (uden Signatur) og i Peter Kofod Anchers i det hele smukt udstyrede Udgave af *Den jydsk Lovbog* fra samme Aar en stor Titelvignet, tegnet og stukket af Meno Haas og forestillende Forfatteren, arbejdende i sit Studereværelse. Fuldstændig kobberstukne Titelblade findes i de to Bind fra 1781, som indeholder Salomon Gessners samlede Skrifter. De er smykket med Vignetter, udført af Peter Haas.

*

Den
Christelige Religions
Hoved-Lærdomme

til
almindelig Opbyggelse

af
Mag. Christian Bastholm,
Doctor Theologiae, Hans Kongelige Majestæts Confessionarius
og første Hof-Prædikant.

Kjøbenhavn 1783.
Trykt paa Gyldendals Forlag.

Titelblad med kobberstukket Vignet, 1783. Originalens Størrelse:
19 $\frac{1}{2}$ × 11 $\frac{1}{2}$ cm.

Den
Jyske Lovbog
paa gammel Dansk,
med
forskjellige Læsninger, Latinss Oversættelse,
Anmerkninger og Forklaringer,
af
P. Kofod Ancher.

HVAD ER SKREVET I LOVEN
HVORLEDES LÆSER DU LUCÆ X:XXVI

København, 1783.

Trykt paa Oulbendals Forlag, hos F. B. Thiele.

B. U. H.

Titelblad til P. Kofod Anchers Udgave af Jyske Lov, 1783, med kobberstukket Vignet af Meno Haas. Originalens Størrelse: 22 × 17½ cm.

GESNERS
samtlige
SKRIFTER
overfattede
ved
H. I. BIRCH
Sogne Præsti i Glostrup

Anden deel

KIÖBENHAVN. M. DCCCLXXXI
Paa Gyldendals forlag

Helt kobberstykke Titelblad, 1781. Vignetten af Peter Haas.
Originalens Størrelse: 17½ × 10½ cm.

Søren Gyldendals Virksomhed har sat Skel i den nordiske Boghandels Historie. Et Forlag som hans havde man ikke tidligere kendt Magen til under vore Breddegrader, og den praktiske Salgsorganisation, han skabte, var noget helt nyt. Paa et enkelt, men ganske vist væsentligt Punkt naaede han dog ikke ud over sin Samtids almindelige, nu overalt forkastede Praksis. Paa en Tid, da der ikke fandtes Lovbestemmelser og Konventioner til at værne om Forfatternes Rettigheder, kunde Eftertrykning temmelig uhindret anvendes indenfor Forlagsboghandelen, og her kan den ellers saa korrekte og hæderlige Gyldendal ikke sige sig helt fri. Han lod gentagne Gange fremstille Eftertryk af Bøger, som tidligere var udgivet af andre, uden i Forvejen at indhente Tilladelse dertil. Herved kom han undertiden ud i ret pinlige Konflikter, f. Eks. med Johs. Ewald, der følte sig brøstholden over at se sin Tragedie *Balders Død* optrykt af Gyldendal uden Tilladelse og uden Betaling af Forfatterhonorar.

Naar der ses bort fra det nævnte Forhold, der naturligvis maa bedømmes ud fra Tidens almindelige Syn paa litterær Ejendomsret, har der kun lydt Lovord om Gyldendals Virksomhed. Samtidens bedste Mænd indenfor Videnskabens og Litteraturens Verden, Mænd som Høegh Guldberg, Kofod Ancher, Suhm, Tode o. fl. a., har paa Tryk udtalt sig om hans Fortjenester, og alle har de været enige om at prise hans Dygtighed, hans Kærlighed til Videnskaben, hans Hjælpsomhed og hans nationale Sindelag. Paa hans Kiste blev fæstet en Plade med en Inskription, som bl. a. indeholder følgende Ord, der sammenfatter Samtidens Dom om ham: „Videnskaberne elskede, dyrkede og fremmede han. Dette bevidne de fleste af hans mange Forlags-Artikler som og manges Videnskabsmand, der skyldte hans Raad og Understøttelse sin første Fremgang“.

III

DEN lykkelige Fredsperiode, som, medens en stor Del af det øvrige Europa stod i Brand, havde bragt Danmark Fremgang og Velstand, og som havde været en af Forudsætningerne ogsaa for Søren Gyldendals Succes, gik i Graven næsten samtidig med ham. Med det nye Aarhundrede begyndte Ulykkerne at vælde ind over Landet, Krig og Dyrtid herskede, og ved Statsbankerotten 1813 ruineredes store Dele af Befolkningen. Først omkring 1830 begyndte de økonomiske Forhold herhjemme saa smaat at bedres, men lige til Aarhundredets Midte mærkedes Krisens Følger, og i Aarevis maatte der udvises den største Nøjsomhed og Sparsommelighed paa alle Omraader. Hertil kom Sorgen over Monarkiets Sønnerlemelse ved Tabet af Norge 1814, der følte som en Nationalulykke, og den stadige Uro overfor den politiske Gæring, som fandt Sted i Hertugdømmerne, og som ved Midten af Aarhundredet førte til den første slesvigske Krig.

Som bekendt bragte dette i politisk og økonomisk Henseende saa kritiske halve Aarhundrede vort Land en Opblomstring af Aandslivet som vel aldrig før. Oehlenschlägers romantiske Digtning, Grundtvigs folkelige Vækkelsesarbejde, Thorvaldsens Kunst og H. C. Ørsteds og Rasmus Rasks epokegørende videnskabelige Bedrifter er at nævne blot som nogle

enkelte af de Mærkepæle, der markerer Udviklingen. Litteraturen oplevede i denne Periode sin Guldalder og blev som ofte baade før og senere under tunge Livsvilkaar den Kilde, hvorfra mange hentede Glemsel og Trøst for Tidens haarde Tryk. Hvad der foregik i Bøgernes lille hjemlige Verden, interesserede Folk nok saa meget som de politiske Verdensbegivenheder, der udspillede paa Europas store Scene. Medens Napoleonskrigene rasede og paa det alvorligste greb ind i vort eget Lands Skæbne, var det ikke disse, men Sammenstødene i den „litterære Syvaarskrig“, som samtidig udkæmpedes mellem Baggesen og Oehlenschläger og disses forskellige Tilhængere, der var det almindelige Samtaleemne i Klubberne og paa Kaféerne i København.

Saa rig den danske Guldalder-Litteratur er, ligesaa fattig var almindeligvis den Dragt, i hvilken den oprindelig fremtraadte. Tidens Armod satte sit tydelige Præg paa Bogfremstillingen, og ogsaa andre Omstændigheder bidrog til dens kvalitetsmæssige Forringelse, saa den gled hurtigt ned fra det høje kunstneriske Stade, hvortil den i Slutningen af det 18. Aarhundrede var naaet op. En Række tekniske Opfindelser bevirkede, at Typografien fra at være et Haandværk, som udført af de rette Hænder kunde hæves til Kunst, efterhaanden gik over til at blive en Industri, der tilsigtede en Masseproduktion, ved hvilken æstetiske Hensyn maatte træde i Baggrunden. I Stedet for original kunstnerisk Udsmykning begyndte man nu ogsaa at fylde Bøgerne med fabrikmæssigt fremstillet Ornamenteringsmateriel, som kunde købes serievis i forskellige Stilformer. Thi Haand i Haand med de tekniske Fremskridt gik en almindelig Stilopløsning, og i Mangel af en selvstændig, tidssvarende Stil efterlignede man i Flæng alle de tidligere Stilarter. Saalænge Empiren i Aarhundredets tre første Decennier endnu holdt sig i Højsædet, gik det endda an; dens

„klassiske“ Simpelt holdt al overflødig Udsmykning borte fra Bøgerne, som derved ofte præges af en vis beskedent Fornemhed. Men fra Begyndelsen af 30-erne, hvor Stilforvirringen vandt Overhaand, er Fornemheden forbi. Medens vi i den almindelige Smagsnedgang indenfor Bogfremstillingen delte Skæbne med de fleste andre Lande i Europa, stod vor Illustrationskunst i denne Periode langt tilbage for, hvad Udlandet kunde præstere. Først henimod Aarhundredets Midte viste der sig, navnlig gennem Lundbyes og Frølichs Indsats, et nyt Initiativ paa dette Omraade, som blev Begyndelsen til en frodig, stærkt nationalt præget Udvikling.

Bogtrykkerne i Danmark havde paa den Tid vanskelige Kaar. Som nævnt var ved Presseforordningen af 1799 Retten til at drive Bogtrykkeri blevet gjort afhængig af kongelig Bevilling, og da Pengemisøren begyndte at gøre sig gældende, blev det 1808 yderligere bestemt, at der foreløbig ikke maatte gives Bevilling til Oprettelse af nye Bogtrykkerier i København. Denne Bestemmelse, der kun undtagelsesvis blev fraveget, og som naturligvis lagde Hindringer i Vejen for Fremskridt indenfor Faget, stod ved Magt indtil 1849, men først ved Næringsloven 1857 vendte man tilbage til frie Tilstande.

I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var Schultz' og Thieles Bogtrykkerier de førende i København. Det førstnævnte blev efter Grundlæggerens Død 1817 fortsat af dennes Enke, fra hvem det 1821 gik i Arv til hendes Søn af første Ægteskab, Jens Hostrup Schultz. I teknisk Henseende hørte dette Trykkeri til de bedst udstyrede, 1835 anskaffedes dertil den første Hurtigpresse til almindeligt Bogtryk, som har været i Brug her i Landet. J. R. Thieles Bogtrykkeri gik ved Arv 1815 over til Sønnen H. H. Thiele, der med Dygtighed førte det videre i det gamle Spor. Andre gode københavnske Bogtrykkere var Andreas Seidelin, Boas Brünnich og P. L. Fabritius

de Tegnagel. 1831 fik Hovedstaden en ny første Klasses Bogtrykker i Bianco Luno, som kom til at danne Epoke i dansk Typografi ved Indførelsen af nye Metoder, bl. a. en fuldstændig Systematisering af Materiellet. En kortvarig Opblomstring fik det gamle Berlingske Bogtrykkeri, efter at det 1836 var blevet overtaget af Stifterens Sønesønesøn Carl Berling. Han drev det saa godt frem, at det i 40-erne regnedes for det fineste i København. Ogsaa i Danmarks Provinsbyer fandtes nu store og vel indrettede Trykkerier, deriblandt Stiftsbogtrykkerierne i Aalborg, Aarhus og Odense.

Ogsaa for den danske Boghandel kom der naturligvis svære Tider, selv om den stadig stigende Læselyst trods alt hjalp paa Omsætningen. Der fandtes nok af Boglader i København, omkring Aar 1800 vel et halvt Hundrede, som laa gemt rundt om i den indre Bys snævre Gader, men de allerfleste var smaa og utilfredsstillende med deres gammeldags Forretningsgang. Navnlig var Mulighederne for at erhverve udenlandsk Litteratur kun smaa, da de fleste Boghandlere ikke havde Raad til at anskaffe sig Lagre deraf, og Forbindelserne med de udenlandske Kolleger var mangelfulde. En Slags Foregangsmand blev her den tyskfødte Gerhard Bonnier, Stamfaderen til det senere saa velkendte svenske Boghandlerdynasti; han kom til København i 1801 og aabnede et Par Aar efter en Boghandel, først i Klareboderne overfor Gyldendals og derefter i Kronprinsensgade. Han drev baade Forlags- og Sortimentsboghandel, den sidste med Forskrivning af udenlandsk Litteratur som Speciale, og i denne Henseende var Forretningen en Tid den førende i København. I Længden kunde han imidlertid ikke klare de daarlige Tider og maatte 1821 erklære sig fallit. Bonnier havde flere dygtige Elever, som senere gjorde sig bekendt, først og fremmest hans egne Sønner, der udvandrede til Sverige, men ogsaa fremmede som C. A. Reitzel og P. G. Philip-

sen. De kom begge til at høre til Hovedstadens mest fremtrædende Forlagsboghandlere.

C. A. Reitzel, som 1819 etablerede sig paa Købmagergade, skabte hurtigt et meget anseligt Forlag, det eneste herhjemme fra Aarhundredets første Halvdel, der i Betydning kan sidestilles med det Gyldendalske. Det var dengang vort største skønlitterære Forlag, hvor næsten hele den danske Guldalder-Litteratur udkom; bortset fra Oehlenschläger, der som Regel var sin egen Forlægger, er Tidens store litterære Navne — Ingemann, Blicher, Hauch, Heiberg, Hertz, H. C. Andersen, Chr. Winther, Paludan-Müller, Søren Kierkegaard, Mynster, Martensen o. fl. a. — at finde i Reitzels Forlagskatalog, som ved hans Død 1853 omfattede ca. 1250 Numre. P. G. Philipson nedsatte sig først 1834 som selvstændig Boghandler og oparbejdede ligeledes en betydelig Forlagsvirksomhed, omfattende især populær-videnskabelig Litteratur, baade dansk og oversat. Han var en af de faa danske Forlæggere paa den Tid, der viste særlig Interesse for Bøgernes Udstyrelse.

Andre fremtrædende Boghandlere i Datidens København var den tidligere nævnte J. H. Schubothe, som led haardt under Pengekrisen og kun med Nød og næppe klarede Skærene. Ogsaa han tilvejebragte i Tidens Løb et stort Forlag, væsentlig af videnskabelig og pædagogisk Karakter. Efter hans Død 1828 førtes Forretningen videre af hans Svigersøn B. S. Langhoff under det gamle Firmanavn. Endvidere Universitetsboghandler Fr. Brummer, en Tid Baggensens og Oehlenschlägers Forlægger, hvis fine Boglade paa Østergade efterhaanden rummede et Sortiment paa opimod 30,000 Bind, deraf en stor Del udenlandsk Litteratur. Efter hans Død 1836 erhvervede Langhoff Forretningen. Nævnes bør ogsaa Hofboghandler Simon Poulsen i Antoniestræde, som døde allerede 1823, og Chr. Steen, hvis 1810 oprettede Forlagsboghandel gik i Spid-

sen paa to Omraader, Udgivelsen af Børne- og Billedbøger og af Landkort. En af Steens Elever var A. F. Høst, der etablerede sig 1836 og som Sortimentboghandler navnlig lagde Vægt paa at udvikle de litterære Forbindelser med Frankrig. Sin Forlagsvirksomhed begyndte Høst med 1844 at afkøbe Oehlenschläger, der var blevet træt af at være sin egen Forlægger, Forlagsretten til hans samlede Værker og kom derved straks frem i første Række blandt Københavns Forlagsboghandlere.

Det var mod saadanne Konkurrenter, det Gyldendalske Firma maatte kæmpe under de i flere Henseender vanskelige Forhold, der mødte det, efter at det 1802 havde mistet sin dygtige og ansete Grundlægger.

*

Da Søren Gyldendal var død, fattede hans Enke den dristige Beslutning at føre den store Forretning videre. Hun satte sin Lid til dens fortjente Fuldmægtig N. A. Wahl, som havde været hendes afdøde Mands nærmeste Medarbejder, og som var Trofastheden og Paalideligheden selv. Han manglede imidlertid baade Initiativ og Overblik, og hans Bestræbelser gik kun ud paa at holde Forretningen gaaende fra Dag til Dag. Forlagsvirksomheden ophørte næsten helt, idet den væsentlig indskrænkedes til Udsendelse af paakrævede nye Oplag, og andre Forlæggere, navnlig Bonnier, begyndte paa iøjnefaldende Maade at distancere det tidligere saa ubestridt førende Firma. Endnu var Landets økonomiske Nedgangsperiode ikke begyndt, og Forretningen gav derfor takket være sine mange værdifulde Ressourcer vedblivende et godt Udbytte.

Efter at Danmark 1807 var blevet tvunget ud af sin Neutralitet, og de daarlige Tider for Alvor satte ind, turde Fru Gyldendal, der var svagelig, ikke længer have Ansvaret for For-

retningens Ledelse, og hun begyndte derfor at se sig om efter en Køber til den. Efter Wahls Raad tilbød hun i Begyndelsen af 1809 den unge juridiske Kandidat Jacob Deichmann, der var gift med hendes Steddatter, Gyldendals og hendes Søsters Datter Bolette, paa forholdsvis billige Vilkaar at overtage saavel Forretningen som Ejendommen i Klareboderne. Svigersønnen slog til og besluttede sig til selv at drive Boghandelen. At det var et godt Raad, Wahl havde givet sin afdøde Principals Hustru, skulde snart vise sig.

Medens Søren Gyldendal som den første af sin fattige og ukendte Familie selv arbejdede sig op til en smuk social Position, tilhørte Jacob Deichmann en gammel, anset Slægt, der havde fostret mange kendte Mænd, navnlig af den gejstlige Stand. Han blev født d. 4. Juli 1788 i Bodum Præstegaard i Thy, hvor Faderen var Sognepræst. Kun 14 Aar gammel blev han Student, og som 17-aarig var han allerede juridisk Kandidat og Kopist i Rentekammeret. Ogsaa som Ægteemand var han tidligt paa Færde, han var ikke fyldt 20 Aar, da han i 1808 blev gift med Bolette Gyldendal, som da var knap 18 Aar. Ægteskabet med den rige Arving forandrede ganske Deichmanns Livsbane, der oprindeligt syntes at skulle forme sig som en solid, traditionel Embedskarriere. Uvist af hvilken Grund besluttede det unge Par, skønt de begge følte sig som inkarnerede Københavnerne, at skabe sig et Hjem paa Landet, og Deichmann købte for nogle af sin Hustrus Penge den gamle nordjyske Herregaard Hindsels, som laa i hans Fødeegn, og hvortil de flyttede straks efter Brylluppet. Med sædvanlig Grundighed satte Deichmann sig ind i Landvæsenet, for hvilket han næppe havde mange Forudsætninger, men baade han og navnlig hans unge, livsglade Hustru, der før sit Giftermaal, nydelig og spirituel som hun var, allerede var begyndt at gøre Furore i det københavnske Selskabsliv, længtes fra den no-

get dystre og ensformige Herregaardstilværelse i det yderste Thule tilbage til Hovedstadens mere brogede Milieu. Det har derfor sikkert været med Glæde, at de, efter at Gaarden i Jylland var blevet fordelagtigt solgt, i Efteraaret 1809 drog hjem til de kendte Omgivelser i København og det mere afvekslende Liv, som der ventede dem. De flyttede ind i Ejendommen i Klareboderne, som Deichmann tillige med Forretningen havde købt af Enkefru Gyldendal for ialt kun 80,000 Rigsdaler, som skulde betales i Løbet af 20 Aar.

Selv om det altsaa nærmest skyldtes en Tilfældighed, at Deichmann blev Boghandler, og skønt han ganske manglede Uddannelse dertil, havde han i Virkeligheden adskillige Forudsætninger for at klare den uvante Virksomhed paa tilfredsstillende Maade. Han havde lige fra sin tidligste Ungdom været litterært og bogligt interesseret, en Tilbøjelighed, som var blevet styrket under hans Københavnsophold som Student, da han boede hos Justitsraad Jens Wadum, der foruden at være Deputeret i Rentekammeret var Forfatter og et fremtrædende Medlem af Drejers Klub. I dette Hjem stiftede Deichmann Bekendtskab med flere af Tidens celebre Skribenter, bl. a. Rahbek. Ved Siden af Juraen var Historie hans Yndlingsfag, navnlig Englands Historie, som han dyrkede næsten videnskabeligt; senere lagde han sig efter baade Statsvidenskab og Matematik. Naar dertil kom udmærkede Sprogkundskaber, vil man forstaa, at hans litterære Udrustning var fuldt ud tilstrækkelig for den nye Virksomhed. Men ogsaa for dennes forretningsmæssige Side havde han gode Betingelser, han var til det yderste betænksom, grundig og pligtopfyldende, havde stor Arbejdsevne og en rolig, elskværdig Fremtræden, der vakte Tillid hos enhver, han kom i Berøring med.

I Begyndelsen udviste Deichmann stor Forsigtighed ved sine forretningsmæssige Dispositioner, en Egenskab, som iøvrigt

aldrig forlod ham. Han lod i de første Aar nærmest Wahl have Ledelsen som tidligere, først 1814, efter at denne havde oprettet sin egen Boghandel, greb han selv for Alvor Tøjlerne, og nu begyndte hans Initiativ at udfolde sig. Han satte foreløbig Forlagsvirksomheden i anden Række og samlede sig om Udviklingen af en tidssvarende Sortimentsboghandel, der navnlig skulde virke som Kommissionsanstalt for store udenlandske Bogforlag. Til dette Formaal knyttede han Forbindelse med ansete Huse i Tyskland, Frankrig og England; især den nyere engelske Litteratur var han virksom for at skaffe Indpas i Danmark, hvor den hidtil havde været saa godt som udyrket. Personlig besøgte han to Gange (1818 og 1821) Boghandlermessen i Leipzig, de eneste Rejser, han foretog udenfor Landets Grænser. Deichmanns Bestræbelser kronedes med Held, talrige Aftagere af udenlandsk Litteratur handlede nu væsentlig gennem ham, deriblandt det kongelige Bibliotek, som efterhaanden overlod ham største Delen af sit udenlandske Bogkøb, og Universitetsbiblioteket. Ogsaa med Norge og Sverige gjorde han store Kommissionsforretninger, og i det hele bar hans særlige nordiske Boghandlervirksomhed rig Frugt.

Til sin Sortimentsboghandel knyttede Deichmann en Papirhandel, som gav et godt Udbytte. Han havde Agentur for Strandmøllens store Papirfabrik, der 1828 gik over til at tilvirke Maskinpapir og derved mangedoblede sin Produktion.

For Handelen med udenlandsk Litteratur glemte Deichmann dog ikke den danske. Efterhaanden som Forretningen paany gik frem, og Tidens økonomiske Tryk begyndte at mildnes, genoptog han i stadig større Maalestok den Forlagsvirksomhed, som havde skabt Firmaets Ry. Hans Indsats paa dette Omraade kan dog langt fra maale sig med Forgængerens. Derimod udvidede Deichmann den hjemlige Kommissionsvirksomhed og blev i Tidens Løb Kommissionær for en lang Række

Jacob Deichmann
Efter Miniaturemaleri af J. F. Camradt

Selskaber og Institutioner, deriblandt „Det kgl. Landhusholdnings-Selskab“, „Det Classenske Litteraturselskab“ og „Samfundet til den danske Litteraturs Fremme“.

Ligesom den ovennævnte Gerhard Bonnier uddannede Deichmann en Række dygtige Elever, deriblandt flere, som senere nedsatte sig i vore nordiske Nabolande og der med Ære repræsenterede dansk Boghandel. Til de kendteste af disse hører C. W. K. Glerup, som 1826 i Lund oprettede en Boghandel, der udviklede sig til at blive en af de største i Sverige og havde mange kendte svenske Forfattere paa Forlag, og Johan Dahl, der med Støtte af sin tidligere Chef etablerede sig 1832 i Kristiania. Som Forlægger stod han flere af de norske Forfattere nær, navnlig Welhaven, hvem han trofast støttede i dennes Trængselsaar. Deichmann anfører undertiden paa Titelbladene i sine Bøger Glerups Boghandel i Lund og Dahls i Kristiania som en Slags Filialer af sit Forlag for derved at pointere detes nordiske Karakter.

En særlig Fortjeneste har Deichmann indlagt sig ved sit Arbejde indenfor Fagets Organisationsliv. I 1829 tog han Initiativet til Afslutningen af en Overenskomst mellem de københavnske Boghandlere, som forhandlede udenlandsk Litteratur, ved hvilken der opnaedes en ensartet Prisberegning. Sin vigtigste Indsats ydede han, da han 1837 med den tyske „Börsevenverein“ som Mønster stiftede „Den danske Boghandlerforening“, hvis Formaal var at fremme Orden, Fasthed og Sammenhold indenfor Boghandelen, og som stadig er dennes Hovedorganisation. Deichmann var Foreningens første Formand og blev 1850 dens første Æresmedlem. Han tog ogsaa Initiativet til Stiftelsen af „Forlagsforeningen“, en Sammenslutning af Forlæggere, der i Fællesskab skulde udgive Værker, som paa Grund af deres Omfang eller ringe Salgsmuligheder oversteg et enkelt Forlags Ydeevne. Foreningen var i Virksom-

hed fra 1839 til 1851 og har bl. a. udgivet Erslews Forfatterleksikon og *Almindeligt dansk-norsk Forlagscatalog* med tilhørende Supplementer (1841-50).

Ved Siden af sit kollegiale Arbejde i Fagets Tjeneste beklædte Deichmann flere andre, saavel offentlige som private, Tillidsposter, han valgtes saaledes 1838 og 1840 til supplerende Medlem af Stænderforsamlingen i Roskilde og var i en Aarrække Kurator for Vajsenhuset. Som Privatmand nød han ikke mindre Respekt og Agtelse end som Forretningsmand, og det betragtedes som en Ære at komme i hans gæstfrie Hjem, der havde Ry som en Slags Salon, hvor Litteraturens og Videnskabens Koryfæer mødtes. Til Husets Venner hørte bl. a. Høyen, A. S. Ørsted, Poul Møller, Chr. Winther og særlig Sibbern og Chr. Molbech; den sidstnævnte boede en Tid hos Deichmann og følte sig Livet igennem stærkt knyttet til ham og hans Familie.

Sin Klogskab viste Deichmann ikke mindst ved Valget af sin Efterfølger. Han havde ingen Børn, og ingen af hans nærmere eller fjernere Slægtninge kunde komme i Betragtning ved en eventuel Forretningsoverdragelse. Og efterhaanden som han blev ældre, og Helbredet begyndte at vakle, følte han sig træt af det mangeartede Arbejde, der hvilede paa ham, og længtes mere og mere efter et Otium, hvor han i Fred kunde dyrke sine litterære og videnskabelige Interesser. I 1833 var den unge Fr. V. Hegel blevet Lærling i Boghandelen, og Deichmann var hurtigt blevet klar over hans sjældne Anlæg for Faget. Han gjorde da efterhaanden denne unge, ukendte Mand til sin Ven og nærmeste Medarbejder, og paa meget gunstige Vilkaar overdrog han 1846 Sortimentet og dernæst 1850 hele Forlaget til Hegel. Ret længe fik Deichmann dog ikke Lov til at dyrke sine kære Studier, som han straks med Iver tog fat paa. Efter længere Tids Svaghed, men kun faa Dages Sygdom døde han

d. 23. August 1853 paa sit Landsted i Lyngby. Ligesom Gyldendal ligger han begravet paa Assistens Kirkegaard, hvor et Gravmæle med Relief af Freund er rejst over ham. Et andet smukt Minde har hans Enke, der overlevede ham i mange Aar, sat ham ved Oprettelsen af et stort filantropisk Legat, der foruden hendes ogsaa bærer hans Navn.

*

Ligesom Karakteren af Søren Gyldendals Forlagsartikler til en vis Grad blev bestemt af hans personlige Indstilling overfor Litteraturens forskellige Grene, bærer det Forlag, som Jacob Deichmann skabte, Præg af sin Ophavsmands faglige og videnskabelige Interesser. Medens Gyldendal lagde særlig Vægt paa den teologiske og religiøse Litteratur, dominerer hos Deichmann den juridiske. Han fortsatte gennem hele sin Forlæggertid de to store juridiske Samleværker, Schous „Forordninger“ og Fogtmans „Reskripter“, som hans Forgænger havde paabegyndt. Det førstnævnte blev fra 1825 udgivet af Professor J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, som desuden er Forfatter eller Udgiver af flere af Forlagets større juridiske Publikationer, deriblandt det monumentale Fem-Binds Værk *Samling af gamle danske Love* (1821-46) og *Grundrids af den danske Kirkeret* (I-II, 1838-40). Reskriptsamlingen blev efter Fogtmans Død 1821 ført videre af den bekendte Jurist og Politiker Tage Algreen-Ussing, som ligeledes var en af det Gyldendalske Forlags faste Støtter. Han redigerede en af dets periodiske Publikationer, Hefteskriftet *Bibliothek for dansk Lovkyndighed*, som udkom i Aarene 1830-37, og har desuden gennem Forlaget udgivet en Række selvstændige Værker, bl. a. sin *Haandbog i den danske Kriminalret* (I-II, 1829), som opnaaede flere Udgaver. En ny stor Reskriptsamling, *Reskripter, Resolutioner og Collegialbreve den danske Krigsmagt til Lands*

angaaende, som under Redaktion af Etatsraad J. C. Hedegaard var begyndt at udkomme 1805, fortsatte Deichmann gennem en lang Aarrække. Af andre juridiske Værker bør fremhæves F. T. Hurtigkarls ufuldendte Hovedværk *Den danske og norske private Rets første Grunde* (I-IV, 1813-20), en ny, udvidet Udgave i tre Bind af Jacob Mandix' meget benyttede *Haandbog i den danske Landvæsensret* (1813-29) samt Professor J. F. W. Schlegels *Juridisk Encyclopædie* (1825) — stadig det eneste Værk herhjemme i sin Art — og sammes banebrydende Fremstilling af *Danmarks og Hertugdømmenes Statsret*, af hvilken han dog kun naaede at fuldføre den første Del (1827), der omhandler Kongeriget. Nævnes bør ogsaa en tysk Oversættelse af et Udvalg af A. S. Ørsteds strafferetlige Afhandlinger, som under Titlen *Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral- und Gesetzgebungs-Philosophie* udsendtes i tre Bind 1818-26.

Selv om Deichmann synes at have interesseret sig mindre for Udgivelsen af teologisk og religiøs Litteratur, udkom dog ikke saa faa herhen hørende Skrifter paa hans Forlag. Han har bl. a. udgivet flere af J. P. Mynsters mest populære Prædikensamlinger og dennes berømte *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme* (I-II, 1833), Tidens kanoniserede Andagtsbog, der stadig kunde udsendes i nye Oplag.

Deichmanns historiske Interesser afspejler sig tydeligt i hans Forlagsvirksomhed, som omfattede adskillig historisk Litteratur saavel af videnskabelig som populær Art. Hos ham udkom Laur. Engelstofts og Jens Møllers *Historisk Calender* (I-III, 1814-17) og Tyge Beckers historisk-geografiske Tidsskrift *Orion*, som holdt sig i fem Aar (1839-43). Endvidere Jonas Collins To-Binds Værk *For Historie og Statistik* (1822-25), flere Skrifter af E. C. Werlauff, bl. a. hans *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek* (1825), og det

første Bind af P. W. Beckers *Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regiering* (1847; andet Bind udkom 1857). I Aarene 1824-26 udsendte Deichmann i fire Bind Finn Magnusens af Videnskabernes Selskab prisbelønnede Værk *Eddalæren og dens Oprindelse*, og 1839 begyndte han Udgivelsen af P. E. Müllers og J. M. Welschows kommenterede Saxo-Udgave med Udsendelsen af Tekstbindet (Kommentarerne udkom først 1858). Ogsaa Oversættelser af udenlandsk historisk Litteratur findes blandt hans Forlagsartikler, deriblandt den tyske Historiker Wilh. Wachsmuths omfangsrige Værk *De vigtigste historiske Personer og Begivenheder fra Reformations- til Revolutionstiden*, som — i Oversættelse ved Fr. Klee — udkom i tre Bind 1833-34.

Indenfor Sprogvidenskaben, der ligeledes hørte til hans personlige Interessessfære, har Deichmann udgivet flere betydningsfulde Værker. Han var Forlægger af Rasmus Rasks mærkelige og banebrydende Arbejde *Undersøgelse om det gamle nordiske eller islandske Sprogs Oprindelse* (1818), et af de første sproghistoriske Værker, hvor den nye sammenlignende Metode er anvendt, og af N. M. Petersens To-Binds Værk *Det danske, norske og svenske Sprogs Historie* (1829-30), der gennem en Menneskealder dannede Grundlaget for det historiske Studium af de nordiske Sprog. Begge disse Værker blev prisbelønnet, det første af Videnskabernes Selskab, det andet af Samfundet til den danske Litteraturs Fremme. Af Vennen Chr. Molbechs mange sprogvidenskabelige Skrifter har Deichmann forlagt de fleste, deriblandt hans store *Dansk Ordbog* i to Bind (1833), som udkom paa Deichmanns eget Initiativ, og *Dansk Dialect-Lexicon* (1841). Deichmann fortsatte med Held de af Gylden-dal indledede Bestræbelser for at skaffe Landet fyldestgørende Ordbøger i de vigtigste Sprog, dels ved at lade fremstille stadig forbedrede Udgaver af de tidligere udkomne, dels ved at

Undersøgelse
om
det gamle Nordiske
eller
Islandske Sprogs
Oprindelse.

Et af det Kongelige Danske Videnskabs-
Selskab kronet Prisskrift,

forfattet

af

R. K. Rask,

Anden Bibliothekar ved Kjøbenhavns Universitets-Bibliothek.

K j ö b e n h a v n .

Paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag.
Trykt hos H. F. Popp.

1 8 1 8.

Titelblad til Rasm. Rasks banebrydende Skrift om det islandske Sprogs
Oprindelse, 1818. Originalens Størrelse: 19 × 11 cm.

foranstalte nye. Blandt de sidstnævnte bør fremhæves Islænderen Paul Arnesens *Græsk-Dansk Ordbog* (1830), som var den første i sin Slags herhjemme og stadig er brugbar. Ogsaa en lang Række Lærebøger i Sprog til Skolebrug, fremstillet af kendte Skolebogsforfattere som Peder Hjort, C. F. Ingerslev, Carl Mariboe, Hans Schneekloth o. a., udkom paa Forlaget. En af dettes mest indbringende Skolebøger var Peder Hjorts *Den danske Børneven*, en Læsebog for Borger- og Almueskoler, som udkom første Gang 1839 og derefter stadig i nye Oplag lige til opimod Aarhundredets Slutning.

Blandt de ikke faa Udgaver og Oversættelser af græske og latinske Klassikere, som Deichmann udsendte, fandtes flere bekendte Cicero-Udgaver af Madvig, der i det hele fik adskillige af sine Værker ud hos ham. Berømt er Madvigs store, kommenterede Udgave af *De finibus bonorum et malorum* (1839), et Hovedværk indenfor den latinske Filologi, der i Tidens Løb udkom i flere Udgaver. Af et kendt Oversættelsesværk, *Udvalgte Dialoger* af Platon ved C. J. Heise, udkom den første Samling i tre Bind paa det Gyldendalske Forlag (1830-38). Ogsaa den gamle nordiske Litteratur er smukt repræsenteret. 1828 afsluttedes med det tredje Bind Udgivelsen af den Arnsmagnæanske Kommissions store Kvart-Udgave af *Den ældre Edda*, som var begyndt at udkomme allerede i Gyldendals Tid, og hvortil Forlaget havde afholdt en betydelig Del af Udgifterne. En Oversættelse af samme Værk ved Finn Magnusen udkom i fire Bind 1821-23.

Mindre fyldigt fremtræder Naturvidenskaberne, de medicinske og de praktiske Fag. Bedst repræsenteret er Lægevidenskaben. Den udmærkede Medicinalhistoriker F. V. Mansa var Deichmanns Huslæge og personlige Ven, og dette Forhold har ikke undladt at sætte sig Spor i Forlagets Produktion. Sammen med sin Lærer Professor J. D. Herholdt udgav Mansa

hos Deichmann *Samlinger til den danske Medicinal-Historie* (1835) og alene Oversættelser af to udenlandske Værker, Wienerprofessoren Ph. C. Hartmanns populær-videnskabelige *Lyksalighedslære for Menneskets fysiske Liv* (1833), en indbringende Salgsartikel, som Deichmann kunde udsende i tre Oplag, og som stadig senere er kommet i nye Udgaver paa andre Forlag, sidste Gang saa sent som 1937, samt den tyske Læge M. J. Chelius' store *Haandbog i Chirurgen* (I-II, 1834-35; ny Udgave 1847). Af F. A. Uldall, der i en Aarrække var Embedslæge, udgav Forlaget forskellige Skrifter om Medicinalvæsen, navnlig Lovgivning. Blandt de naturvidenskabelige Forfattere bør nævnes Botanikeren Joach. Fr. Schouw, som lod flere af sine Skrifter udkomme hos Deichmann, til hvis personlige Vennekreds han hørte.

I endnu højere Grad end Gyldendals var Deichmanns Forlagsproduktion af udpræget videnskabelig Karakter. For Udgivelsen af Skønlitteratur havde han ingen videre Interesse, og han saa roligt paa, at Reitzel tilegnede sig næsten hele den ogsaa salgsmæssigt set værdifulde Guldalder-Litteratur, som han, hvis han havde villet, sikkert uden større Vanskelighed kunde have lagt ind under sin Domæne. Hvad Grunden har været til, at han ikke forsøgte at gøre det, ved man ikke; sandsynligvis har hans Tilbageholdenhed været dikteret af principielle Forretningssynspunkter, som paa Forhaand havde fastlagt en vis Begrænsning af Forlagets Virkeomraade. Helt slog han dog ikke Haanden af Skønlitteraturen. Med Hensyn til danske Forfatteres Produktion blev det unægtelig ikke til ret meget, en ny Udgave af Holbergs *Peder Paars* ved A. E. Boye (1.-4. Oplag 1823-44), to Bind *Eventyr af forskellige Digttere*, samlet og oversat af Oehlenschläger (1816), og en lignende Samling *Noveller* i to Bind ved J. L. Heiberg (1818-19) foruden nogle Smaating af nu helt glemte Forfattere. En betydningsfuldere

Indsats ydede Deichmann med Hensyn til den udenlandske Litteratur ved at udgive Oversættelser af flere Romaner og Fortællinger af Walter Scott, der var en af hans Yndlingsforfattere, og som først herved blev gjort tilgængelig for et større dansk Publikum. Nævnes bør ogsaa en Udgave af Brødrene Grimms *Folke-Eventyr* i Oversættelse ved Kammerherre J. F. Lindencrone, som udkom 1839.

Endnu skal omtales to blandede Tidsskrifter, som Deichmann havde paa Forlag. Det ene var *Dansk Ugeskrift*, som under Redaktion af J. F. Schouw udkom i Aarene 1832-36 og var beregnet paa at byde de mere dannede Kredse underholdende og oplysende Læsning. En ny Række — for Aarene 1842-46 — kom paa Udgiverens eget Forlag, saa Foretagendet har næppe været særlig lukrativt. Af betydelig jævner Karakter var et Maanedssblad, som fra 1839 til 1842 under Titlen *Til Underholdning for Menigmand* blev udgivet og redigeret af J. C. Drewsen. Det var et rent filantropisk Foretagende og et Vidnesbyrd om denne fremstaaende Industrimands uselviske Interesse for at fremme folkelig Dannelse og Oplysning.

Paa Bøgernes Udstyrelse synes Deichmann at have lagt endnu mindre Vægt end sin Forgænger. Ligesom denne benyttede han gennemgaaende Byens bedste Bogtrykkere, især Brünnich og Schultz, men nogen Trang til at give en eller anden særlig prominent Bog et lidt festligt Ydre spores i intet Tilfælde. Dette Forhold maa dog naturligvis ses paa Baggrund af Tidens Fattigdom og Bogfremstillingens heraf paavirkede, helt igennem prunkløse Karakter. Ud over nogle Kobbertavler i forskellige videnskabelige — navnlig naturvidenskabelige — Værker forekommer Illustrationer kun i ganske faa af Forlagets Bøger fra denne Periode. Til disse Undtagelser hører Peder Hjorts *Danske Børneven* og Drewsens ovennævnte popu-

nabaandes flaafe Angreb paa det engelske Vinesfib, Afrika, og den skæffelige Waade, hvorpaa det of Diæse tilraffedes.

Uf Frygt for at trætte Læseren ter vi ikke selge vor Soemand længere paa hans forskjellige Tog, men maa slutte med at berette, at han, efter i sex Aar at have gjort Tjeneste i den Character, hvori vi kende ham, nemlig som Midshipman, endelig blev Lieutenant, og fra dette Tidspunkt ei beretter videre sin sit Livs Begivenheder.

Parvæn

en engelsk Criminal-Historie.

(Efter Weisners Slizen).

Forriise Aarhundrede var det i England ei usædvanligt, at selv Mand og hoi Stand

og Stilling, naar de ved Svif, Misvædselse eller Uheld vare komne i Nød, rede ud paa Landveien, og med Pistolen, der ikke altid var ladt, affordrede den Første den Bedste, hans Pung. Engang ausholdt en af disse Hightrammen (Landveiens Mand) en riig Mhandler, og tvang denne, der var ganske usforbredt paa et saadant Møde, at kæssie sig med en temmelig stor Bancosbøddel; hvorefter Kæsseren toffede høfligt, og galoperede bort.

Kæsseren der naturlighvis havde god Grund til at forblive ubekjendt, havde blandt Andet betjent sig af en sort Parvæn, der næsten skulde hale Ansigtet. Da han havde redet nogle hundrede Alen bortkaffede han sin Hærpindelse, der nu var ham unødvendig. Da den Vei, ved hvilken Parvænen laae, ikke meget bejagtes, saa blev den

lære Tidsskrift, som indeholder talrige træskaarne Billeder, ganske vist for største Delen af yderst primitiv Art. Blandt de originale danske Illustrationer i dette Tidsskrift, af hvilke de fleste er skaaret i Træ af Xylografen Andreas Flinch, findes Lundbyes og Frølichs første Forsøg i Illustrationskunsten, men i saa daarlig Gengivelse, at Billederne kun giver et højst ufuldkomment Indtryk af disse to Illustrators fremragende Tegnekunst.

IV

DEN følgende, næsten 40-aarige Periode i det Gyldendalske Forlags Tilværelse, som begynder 1850, da Fr. V. Hegel blev dets Ejer og Leder, og slutter med hans Død 1887, udgør et af de berømmeligste Kapitler af Forlagetets Historie. Den Indsats, det i disse Aar ydede indenfor nordisk Aandsliv, er saa meget mere beundringsværdig, som Forholdene herhjemme netop i det Tidsrum i flere Henseender var vanskelige for et saadant Foretagendes Trivsel.

I handelsmæssig Henseende var der til at begynde med intet i Vejen. Den nationale Løftelse, som Tre-Aars Krigens heldige Forløb havde vakt til Live, kom ogsaa Erhvervslivet til Gode, og Konjunkturerne var nogle Aar igennem i stadig Stigning, indtil de kulminerede henimod Slutningen af 50-erne. Men saa begyndte en Nedgang, der efter Katastrofen i 1864 en Tid antog Karakteren af en veritabel økonomisk Depression. Krigens havde kostet Landet mange Penge, og Hertugdømmernes Udskillelse af Monarkiet betød naturligvis i nationaløkonomisk Henseende et stort Tab, som sporedes langt ud i mange forskellige Slags Handelsforhold, ogsaa Boghandelens. Og da i Begyndelsen af 70-erne Initiativ og Foretagsomhed atter vaagnede op indenfor Handelslivet, kastedes Landet ud i en mangeaarig, opslidende Forfatningskamp, som ikke var langt fra at volde

alvorlig Forstyrrelse i Samfundets vitale Funktioner, og som havde den for Boghandelen uheldige Følge, at Folks Interesse for en stor Del vendtes bort fra Litteraturen og over til Politik.

En medvirkende Aarsag til Vanskeligheden ved paa den Tid at drive Forlagsboghandel i større Stil var vor nationale Litteraturs Forfald. Med Oehlenschlägers Død 1850 var den romantiske Guldalder-Periode uigenkaldelig forbi, selv om enkelte af Senromantikens Digtere stadig kunde frembringe smukke Efterklange, og skønt Epigonerne endnu i nogle Decennier lod deres spæde Røster lyde paa de gamle Melodier. Der herskede et Dødvande i dansk Digting, som ikke var gunstig for dem, der skulde drive Forretning med den. Først da omkring 1870 nye Strømninger udefra paany bragte Bevægelse i vor Litteratur og førte til det „litterære Gennembrud“, som ganske vist senere har vist sig at være betydeligt mindre skelsættende, end man dengang troede, fik Læselysten atter nye Impulser. Men tiltrods herfor var Tidsaanden fortsat Litteraturen ugunstig. Den nøgterne Opvaagnen efter Romantikens Drømmesøvn, som de politiske Skuffelser ubarmhjertigt havde revet Folket ud af, førte bl. a. til en Omvurdering af den Betydning, man hidtil havde tillagt de æstetiske Værdier. Nu var det først og fremmest praktisk Arbejde, der stod paa Dagsordenen, og den Interesse, som vistes den nye Litteratur, var nok saa meget rettet mod de samfundsmæssige Problemer, den satte under Debat, som mod dens kunstneriske Værdi.

I ydre Henseende naaede Bogfremstillingen herhjemme i denne Periode et af sine dybeste Forfaldspunkter. Spinkle, karakterløse Trykskrifter og støbt Ornamenteringsmateriel i alle mulige Stilarter, ofte kritikløst blandet mellem hinanden i samme Bog, er Reglen ikke blot for almindelige Bøger, men ogsaa for Tidens mange „Pragtværker“. Titelbladene overfyldes med Typesats af forskellig Skriftkarakter og i mange for-

skellige Grader, saa de minder om de mest ondartede Titelblade, man kender fra det 17. Aarhundredes overlæssede Barokbøger. Ofte finder man til Titler anvendt store, slagskyggede Bogstaver af samme Art som de, der er brugt til Skilte eller gammeldags Annoncesats. Ogsaa selve Bogsatsen mistede sin tidligere Harmoni, og Papir og Trykning var ofte slet. Som Brødskrifter brugtes til Stadighed de samme kedelige tyske Skrifter, Fraktur og Antikva i Flæng, eftersom det var Bogtrykkeren belejligt, og uden at der blev taget noget Hensyn til vedkommende Bogs Særpræg. Først i Begyndelsen af 80-erne skete et Omsving til det bedre indenfor dansk Bogfremstilling ved en Tilbagevenden til tidligere Tiders Stilprincipper og bogkunstneriske Synsmaader.

Det eneste Lyspunkt i al denne Bedrøvelighed er den Renaissance, som i det omhandlede Tidsrum fandt Sted indenfor dansk Illustrationskunst. Den var tildels betinget af to nye Reproduktionsmetoder, der efterhaanden overalt fortrængte Kobberstikket som den hidtil almindeligste Form for finere Bogillustration. Den ene var en Omformning af det gamle Træsnit, bygget paa en ny Gravingsteknik, som i Modsætning til det oprindelige Facsimilesnit, der kun var i Stand til at reproducere Forlæggets Linjevirkning, kunde gengive saavel en Tuschtegning som et Maleri med fuld malerisk Effekt. Hos os var denne nye Xylografi blevet indført af Andreas Flinch, som 1840 oprettede det første „xylografiske Institut“ i København. I hans Spor fulgte derefter Axel Kittendorff, Chr. Henneberg, H. P. Hansen, Fr. Hendriksen o. a. Den anden nye Reproduktionsmetode, som efterhaanden fik stor Betydning for Bogfremstillingen, var Litografien. Den var indført i Danmark allerede 1812 af Tyskeren Heinrich Wensler, men blev først senere, navnlig af Em. Bærentzen og den ogsaa som Tegner kendte Adolph Kittendorff, ført frem til Fuldkommenhed.

Foregangsmændene ved denne Genopvækkelse af vor nationale Illustrationskunst var J. Th. Lundbye og Lorenz Frølich, der begge begyndte deres Virksomhed som Illustratører henimod Midten af Aarhundredet. Deres nærmeste Efterfølgere var Constantin Hansen, P. C. Skovgaard, Vilh. Marstrand og Vilh. Pedersen, der alle hører til vort Lands bedste Illustrationskunstnere. Derefter fulgte bl. a. Pietro Krohn, Aug. Jerndorff, Carl Thomsen, Brødrene Frants og Erik Henningsen, Hans Nikolaj Hansen og Hans Tegner; disse Illustratørers Virksomhed falder for den væsentligste Dels Vedkommende dog først i den følgende Tidsperiode.

Indenfor Bogtrykkerfaget var Virksomheden stadig stigende, navnlig efter at Udøvelsen ved Næringsloven af 1857 var givet fri. Af de københavnske Bogtrykkerier hørte de to gamle Firmaer, Schultz' og Thieles, vedblivende til de førende. Navnlig det sidstnævnte fik fra 1846, da H. H. Thieles to dygtige Sønner, Just og Andreas Thiele, overtog det, en fin Position, bl. a. ved at en Række betydningsfulde offentlige Arbejder betroedes det. Af de yngre Bogtrykkere havde især Bianco Luno arbejdet sig hurtigt frem; 1847 blev han Hofbogtrykker, og ved hans tidlige Død 1852 var hans Virksomhed den største af sin Art i Landet. Den førtes videre af hans Søstersøn F. S. Muhle og Ferd. Dreyer, der 1873 blev Eneindehaver. Trykkeriet arbejdede meget for Reitzels Forlag, og saa godt som alle de paa dette Forlag enkeltvis eller samlet udkomne Værker af danske Klassikere er udgaaet derfra. Et ældre københavnsk Bogtrykkeri, som var grundlagt allerede 1809 af Christopher Græbe, men hidtil havde ført en temmelig ubemærket Tilværelse, begyndte nu at gøre sig stærkt gældende og naaede frem i første Række, efter at det 1882 var overtaget af Grundlæggerens Sønesøn Jacob Græbe, som to Aar efter overdrog det til sin Broder Carl Græbe. I 1874 oprettedes i København to

nye Bogtrykkerier, som stadig bestaar under Firmanavnene J. Jørgensen & Co. og Nielsen & Lydiche. De voksede sig begge hurtigt store og opnaaede i Løbet af kort Tid at kunne regnes til de vigtigste typografiske Virksomheder her i Landet.

Blandt Tidens Boghandlere havde det Gyldendalske Forlag ogsaa i denne Periode adskillige dygtige Konkurrenter at tage Hensyn til, selv om et Par af de værste fra det foregaaende Tidsrum nu traadte noget i Baggrunden. Ved C. A. Reitzels Død 1853 var hans to Sønner Theodor og Carl Reitzel, som var udset til i Fællesskab at fortsætte Forretningen, endnu ikke fuldmyndige, og først 1858 overtog de som Kompagnoner Firmaets Ledelse. De forsøgte at føre dets Traditioner videre, men Faderens Initiativ manglede, og Forlagsvirksomheden begyndte snart at stagnere. Ogsaa det gamle Schubothé'ske Forlag, som B. S. Langhoff havde ført godt frem, gik tilbage, efter at det var overtaget af hans eneste Søn, J. H. S. Langhoff. Derimod stod det Philipsen'ske Forlag stadig i fuldt Flor, ogsaa efter at Grundlæggerens to Sønner, Ludvig og Gustav Philipsen, efter hans Død 1877 havde overtaget det. De arbejdede maaltbevidst i Faderens Aand paa at udvide Forlagets Rammer og samlede efterhaanden en Række fremragende Repræsentanter for saavel Videnskaben som Skønlitteraturen om deres Virksomhed.

En ikke ringe Rolle spillede en Tid Lose & Delbanco's Forlagsboghandel, som var oprettet 1848 og efter Kompagniskabets Ophævelse 1864 fortsattes af Delbanco alene indtil hans Død 1890. Større Betydning fik det Forlag, som grundlagdes 1852 i København af Hans Hagerup; navnlig efter at Sønnen Eiler Hagerup ved Faderens Død 1883 var blevet dets Ejer, udviklede det sig stærkt. En stor Forretning oparbejdede ligeledes G. E. C. Gad, en af Deichmanns mange dygtige Elever, som 1855 aabnede en Boghandel i Vimmelskaftet omtrent paa

samme Sted, hvor den endnu har til Huse. Han lagde sig særlig efter Handel med svensk og norsk Litteratur, en Specialitet, som Forretningen stadig har holdt fast ved, og knyttede straks ved Starten til sin Boglade en omfattende Forlagsvirksomhed, væsentlig af videnskabelig og faglig Karakter. Samtidig med Gad etablerede Reitzels Elev Fr. Wøldike sig som Boghandler med Butik i Nygade. I sin mangeartede Forlagsvirksomhed udgav han af og til Bøger i gedigent Udstyr og med Illustrationer af vore bedste Kunstnere. Det samme gælder det Firma, som de to Xylografer Axel Kittendorff og Johan Aagaard havde oprettet 1849. De har som Udgivere af smukke, illustrerede Værker et fint Navn i den danske Boghistorie. En produktiv Forlægger var Andreas Schou, som nedsatte sig 1857. Han gjorde sig fortjent ved Udgivelsen af talrige Oversættelser af nyere udenlandske Forfatters Værker og var fra 1870 en søgt Forlægger af moderne dansk Skønlitteratur.

*

Da Frederik Vilhelm Hegel 1850 blev det Gyldendalske Forlags Ejer, efter at han fire Aar i Forvejen havde overtaget Sortimentet og Papirhandelen, var han kun 33 Aar. Han var født d. 11. Maj 1817 i Fredensborg, hvor hans Moder, Kristine Nielsdatter, bestyrede Huset for Slotsgartner J. L. Mansa, hvis Søn, den senere bekendte Læge og Medicinalhistoriker F. V. Mansa, var Fader til hendes Barn. Senere giftede Modern sig med en fra Tyskland indvandret Snedker, Jac. Ferd. Hegel, der adopterede Sønnen. Sine første Barneaar tilbragte denne i Nøddebo, hvorfra han som tiaarig Dreng kom til København. Her sattes han paa Faderens Foranledning i Pleje hos den brave og dygtige Kobberstikker Oluf Bagge, i hvis kultiverede Hjem han tilbragte en Række lykkelige Aar. Bagge og hans hjertensgode Hustru, der blev som en anden Moder

for Fr. Hegel, havde en stor Børneflokk, af hvilken to knyttedes særlig inderligt til Plejebroderen, nemlig den ældste Datter, Elisabeth Ulrikke, der blev hans Hustru, og en af Sønerne, den senere Professor ved Veterinærskolen S. H. Bagge, der blev hans nærmeste Ven for Livet.

Hegel fik en god Skoleuddannelse i Borgerdydskolen paa Christianshavn, hvor han var Elev i fem Aar indtil sin Konfirmation 1832. Han blev derefter Lærling i den Gyldendalske Boghandel, rimeligvis ligeledes paa Foranledning af hans Fader, der var en god Ven af Jacob Deichmann. Det første Aar arbejdede Hegel dog i det Brünnich'ske Bogtrykkeri, som havde Lokaler i Bagbygningen i den Gyldendalske Gaard i Klareboderne, og som Deichmann paa den Tid forestod. Men derefter blev han knyttet til selve Boghandelen og gjorde sig, som det tidligere er omtalt, her saa fordelagtigt bemærket, at han hurtigt avancerede frem til at blive Deichmanns mest betroede Medhjælper. Allerede 1838 blev han Forretningsfører for den samme Aar stiftede Forlagsforening, en Stilling, han beklædte i ti Aar. Da Deichmann d. 1. Januar 1846 havde overdraget det Gyldendalske Sortiment med den dertil hørende Papirhandel til Hegel, giftede denne sig umiddelbart efter med sin Barndoms Veninde og flyttede med hende ind i en beskeden Lejlighed i Bagbygningen til Forretningens Ejendom.

Selv om Deichmann endnu i fire Aar stod som Ejer af det Gyldendalske Forlag, var det i Virkeligheden Hegel, der ledede det, og i 1850 overgik det som nævnt til ham som hans Ejendom. Deichmann viste ham den fine Opmærksomhed at lade Overdragelsen finde Sted paa hans Fødselsdag d. 11. Maj. I de første Aar efter Overtagelsen foretog Hegel ingen større Forandringer i Forretningens Gang, men allerede 1853 udskiltes Papirhandelen, som han overdrog til en af sine fra Deichmann arvede Medhjælpere, Julius Faber. Sortimentet,

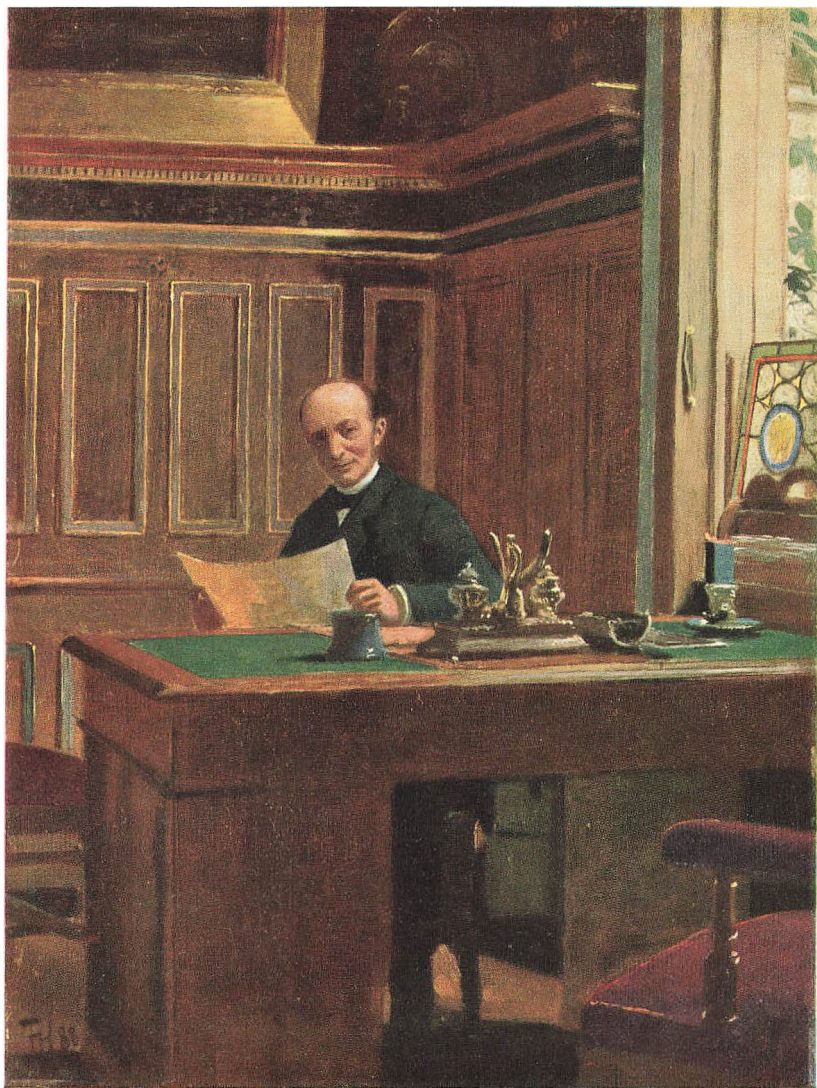
der foruden sine private Kunder og en Række Biblioteker forsynede flere Boghandlere i Danmark, Norge og Sverige med udenlandsk Litteratur, drev han foreløbig videre i det gamle Spor. I 1855 blev han Universitetsboghandler. Men det varede ikke længe, før Forlagsvirksomheden lagde Beslag paa hele hans Interesse. Hegel virkede her til at begynde med en Del i Forening med andre Forlæggere. 1854 stiftede han sammen med O. H. Delbanco, C. C. Lose og C. G. Iversen „Forlagsbureauet“, der ligesom den tidligere Forlagsforening skulde fordele Risikoen ved særlig store eller tvivlsomme Udgiveforetagender. Da Iversen et Par Aar efter flyttede til Provinsen, indtraadte Gad i hans Sted. Forlagsbureauet startede i 1859 *Illustreret Tidende* og udgav flere store Subskriptionsværker som f. Eks. *Nordisk Conversationslexicon*, Cantu's Verdenshistorie, Traps Beskrivelse af Danmark og den officielle danske Bogfortegnelse. 1857 var Hegel Medstifter af et Selskab til Udgivelse af Oehlenschlägers Værker, hvortil Forlagsretten paa det Tidspunkt var udløbet for Høst. Han stod ogsaa en Tid i Forlæggerfællesskab med Boghandleren Theodor Lind, Vajsenhusets og Det danske Bibelselskabs Forhandler, sammen med hvem han bl. a. udsendte nogle populære Børnebøger.

Fra Slutningen af 50-erne begyndte Hegels selvstændige Forlagsvirksomhed sit store Opsving, der snart gjorde det Gyldendalske Forlag til det centrale i Norden. Ligesom sine to Forgængere lagde han Vægt paa dets nordiske Karakter og knyttede ligesom disse navnlig en inderlig Forbindelse med Norge. Men medens hans nærmeste Forgænger Deichmann især havde arbejdet paa at sælge danske Bøger til et norsk Publikum, kom Hegel i højere Grad til at virke for Udbredelsen af norsk Litteratur i Danmark. Gennem hans storstilede Virksomhed som Forlægger af norske Forfatteres Værker blev København Hovedcentral for Udgivelsen af Norges unge Litteratur, der jo

netop da havde en Glansperiode, som gjorde den kendt og beundret over hele Verden. I Norge vakte dette Forhold ikke saa lidt Fortrydelse, men trods Protesterne i den hjemlige Presse holdt de norske Forfattere fast ved Hegel som den Forlægger, der bedst tjente deres Interesser.

Aarsagen til det Held, der straks fra første Færd fulgte Hegel i hans Forlagsvirksomhed, maa søges ikke alene i hans store Forretningsdygtighed, men ogsaa i personlige Egenskaber, der formaaede i særlig Grad at skabe Tillid til ham hos de Forfattere, han kom i Forbindelse med. Han saa ikke paa dem blot som Objekter, der skulde udnyttes i Forretningsøjemed, men støttede dem privat paa mange Maader med Raad og Daad, og i flere Tilfælde udvikledes Forretningsforbindelsen til et varmt Venskab. I Forholdet til sine Forfattere udviste han stor Klogskab og Forstaaelse, hvilket skaffede ham en Autoritet overfor dem, der undertiden ikke blev uden Indflydelse paa deres litterære Produktion. Sin Fordomsfrihed, der tillod alle Anskuelser at komme til Orde i de Bøger, han udgav, opgav han kun, naar hans moralske eller religiøse Synspunkter følte sig krænket, og i saa Tilfælde tog han ikke i Betænkning at udøve Censur. Ikke desto mindre blev han undertiden Genstand for haarde Angreb fra mindre tolerant Side paa Grund af den frisindede Holdning, han indtog overfor den moderne Litteratur.

I 1868 mistede Hegel sin Hustru, med hvem han kun havde et eneste Barn, Sønnen Jacob, der allerede som ganske ung begyndte at arbejde i Forretningen. Samtidig med at Hegel d. 1. Januar 1877 opgav Sortimentet, som overgik til to af hans Medhjælpere, D. Lehmann og C. Stage, optog han Sønnen som Associé i Firmaet, der derefter fik Navnet „Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn)“. Aaret i Forvejen havde han foretaget en større Udvidelse af sin Forret-

Fr. V. Hegel i sit Kontor paa Forlaget
Efter Maleri af Frants Henningsen

ningsejendom. Vajsenhuset, hvis Bygning paa Købmagergade stødte op til Grunden i Klareboderne, var 1875 flyttet til sin nye Ejendom i Nørre Farimagsgade, og Hegel købte nu Baghuset til dets tidligere Bygning og lod i Tilslutning hertil ud mod den Gyldendalske Gaard opføre en anselig og stilfuld Bygning, i hvis nederste Etage Forlaget derefter fik sit Hjem. Det høje, kunstnerisk udstyrede Lokale med de bogfyldte Reoler virkede paa de besøgende mere som en Bibliotekssal end som et Ekspeditionskontor. Det er det Lokale, hvori en Del af Forlagets Trykkerimaskiner nu er installeret.

Ligesom Deichmann uddannede Hegel i Tidens Løb en Række dygtige Medhjælpere, af hvilke flere senere blev selvstændige Boghandlere. Til disse hørte de nævnte Overtagere af Sortimentet Lehmann og Stage, der i en Aarrække havde Butik i Stueetagen i Klareboderne og derefter flyttede til en egen Bygning i Løvstræde, hvor de skabte en anset Forlagsforretning, som navnlig udgav Skolebøger. Flere af Medhjælperne blev dog i den gamle Forretning, nogle af dem var knyttet til den gennem hele Livet. Til dens solideste Støtter hørte Fuldmægtig August Larsen, der efter en kort Læretid hos P. G. Philipsen 1863 blev ansat hos Hegel, som efter kun et Aars Forløb gav ham Fuldmagt. Han var derefter knyttet til den Gyldendalske Boghandel i 40 Aar og indlagde sig Fortjeneste ved at virke som et Slags Faktotum for Forfatterne, der skattede ham højt. En anden af Hegels Elever var Fuldmægtig C. M. Hansen, der begyndte hos ham som 15-aarig Lærling 1872 og først forlod Forretningen 1938, over 80 Aar gammel. Han har i nogle trykte Erindringer givet et livfuldt Billede af Virksomheden under sin gamle, afholdte Chefs Ledelse.

Udtil gled Hegels Tilværelse hen uden større Begivenheder, Arbejdet var hans Liv, og det optog saa godt som al

hans Tid. Han førte selv hele den store Korrespondance med Forlagets Forfattere. I den Hegelske Brevsamling, som nu findes i det kongelige Bibliotek, er bevaret ikke blot Brevene til ham, men ogsaa Kladderne til de Breve, han selv afsendte, og heraf ser man, med hvilken Omhu og sikker Takt han røgtede dette ofte ret delikate Hverv. Naar han maatte svare nej paa en Anmodning, hvad han meget vel kunde, skete det altid i de høffigste Former. Minutiøs Orden og Akkuratesse prægede ethvert af hans Foretagender, hans Tid var som inddelt af et Urværk og Regelmæssighed et Kendetegn ved al hans Færd. Bortset fra et Ophold i Norge og en Pariserrejse kom han ikke udenfor Landets Grænser, men dyrkede i sin sparsomme Fritid helst Hjemmets Glæder. Efter Hustruens Død boede han sammen med sin Søn, ogsaa efter at denne havde stiftet Familie. Om Vinteren boede han i Ejendommen i Klareboderne, hvor han efterhaanden rykkede frem til den herskabelige Lejlighed i Beletagen, som Deichmann havde beboet, og om Sommeren paa Landet, i en Aarrække ved Emiliekilde paa Strandvejen og derefter fra 1880 paa det navnkundige Skovgaard ved Ordrup Krat, som han havde købt og ladet ombygge. Saa vel her som i Byen førte han stort Hus, og der gik Ry af hans Selskaber, hvor Nordens betydeligste Forfattere og Kunstnere var Gæster. Han var hurtigt blevet en rig Mand, der baade overfor Offentligheden og i sit private Liv i stor Stil kunde optræde som Grand-Seigneur.

Som den ansete Mand han var, fik Hegel i Tidens Løb mange Tillidshverv. Efter Deichmanns Død overtog han dennes Stilling som Kurator for Vajsenhuset, han var Kasserer for Bibelselskabet, Medlem af Direktionen for Sparekassen for København og Omegn og beklædte flere andre Bestyrelsesposter. Af sine Fagfæller hædredes han paa forskellig Maade, ved sin 70-Aars Fødselsdag blev han saaledes Æresmedlem

af Boghandlerforeningen. Ved den Gyldendalske Boghandels 100-Aars Jubilæum 1870, som han selv fejrede ved Udsendelsen til sine forskellige Forbindelser af Camillus Nyrops To-Binds Værk *Den danske Boghandels Historie*, blev han hyldet af Kolleger, Forfattere og Videnskabsmænd fra hele Norden, og ved det nordiske Boghandlermøde i København 1884 var han det selvskrevne Midtpunkt. Ved denne Lejlighed afholdt Hegel en storstilet Banket paa Skovgaard for alle Mødets Deltagere. Ogsaa officielt vistest der ham Anerkendelse ved Ordener og Titler. Kort Tid efter sin 70-Aars Fødselsdag blev han udnævnt til Etatsraad efter først at have indehaft de dengang almindelige Grader som Kancelli- og Justitsraad. Men faa Maaneder derefter blev han syg, og d. 27. December 1887 døde han efter et Par Ugers Sygdom. Han blev begravet ved sin Hustrus Side paa Holmens Kirkegaard, hvorfra Kisterne senere blev flyttet til et af hans Søn opført Mausoleum paa Ordrup Kirkegaard i Nærheden af hans kære Skovgaard.

*

Om end Hegel bestræbte sig for ved sin Forlagsvirksomhed at overholde Traditionen fra Gyldendals og Deichmanns Tid, var der ét Punkt, hvor han paa afgørende Maade brød med den, nemlig i Forholdet til Skønlitteraturen. Medens hans Forgængeres Forlagsartikler for den langt overvejende Dels Vedkommende bestod af videnskabelig og faglig Litteratur, indrømmede han Skønlitteraturen en Førsteplads, og det er denne Kursændring, som — ganske vist noget med Urette — i baade Samtidens og Eftertidens Øjne først og fremmest har karakteriseret det Gyldendalske Forlag under hans Ledelse.

De litterære Ejendomsforhold herhjemme paa den Tid skulde nu ikke synes videre gunstige for en saadan Udvikling. Den lødigste Del af den nyere nationale Skønlitteratur var be-

slaglagt af Reitzels Forlag, til hvilket det sidste, endnu virkende Slægtled af Guldalderens store Digtere — Hauch, Hertz, H. C. Andersen, Chr. Winther, Paludan-Müller o. a. — stadig følte sig fast knyttet. Men et nyt Digterkuld var vokset op, som, selv om det ikke evnede at sætte den ældre Generations store Navne i Skygge, var mere i Kontakt med Tidens litterære Smag, og hvis Produktion derfor set fra et Forlæggersynspunkt ikke var af ringere Værdi end de andres. Det var bl. a. til disse Forfattere, der nu væsentlig betragtes som Repræsentanter for en temmelig interesseløs Overgangsperiode i vor Litteratur, men dengang havde Nyhedens Interesse, at Hegel vendte sig. Flere af dem har, selv om de ikke kan maale sig med Guldalder-Tidens Koryfæer, formaaet at hævde en ærefuld Plads i den danske Digtning Historie.

En af de ældste af Samtidens danske Forfattere, som Hegel traadte i Forbindelse med, var H. V. Kaalund, der allerede, før dette skete, havde vundet sig et anset Navn som Digter. Hans Værker var hidtil udkommet paa forskellige Forlag, de berømte *Fabler for Børn* med Lundbyes Tegninger saaledes 1845 paa P. G. Philipsens og Digtsamlingen *Et Foraar* 1858 paa Jacob Lunds Forlag. Kaalund kom i Forbindelse med Hegel, da han skulde have sit lyriske Drama *Fulvia* udgivet. Det udkom paa det Gyldendalske Forlag 1875, men naaede først efter mange Vanskeligheder frem til Opførelse paa det kongelige Teater 1881, i hvilket Aar Hegel udsendte en ny, omarbejdet Udgave af det. Dets Succes paa Teatret bevirkede, at Bogen fik stort Salg og kunde udkomme i flere Oplag. En Salgssucces blev ligeledes Digtsamlingen *En Efteraar*, som udkom første Gang 1877. Noget imod sin Vilje udgav Hegel (1878-79) Kaalunds polemiske Rimbrev til Drachmann og Schandorph, som var foranlediget af Drachmanns udæskende *Rimbrev til Esrom Sø*, der gav Anledning til en større litterær

Fejde. Al Polemik var Hegel imod, og han undgik saa vidt muligt at blive impliceret i litterære Stridigheder. Hans Forhold til Kaalund blev efterhaanden meget hjerteligt, og de var ofte Gæster i hinandens Hjem. Efter Digterens Død 1885 lod Hegel Otto Borchsenius besørge en Udgave af hans *Efterladte Digte*, som udkom i selve Dødsaaet.

Kaalunds Jævnaldrende C. Hostrup havde ligeledes en stor Produktion bag sig, da han gled ind paa det Gyldendalske Forlag. Det var først, da han 1880 efter flere Aars Tavshed genoptog sit skønlitterære Forfatterskab med Skuespillet *Eva*, at han henvendte sig til Hegel. Hans tidligere Skrifter — Komedier, Digte og Prædikener — var udkommet hos Boghandler F. H. Eibe, der havde været hans Kammerat paa Regensen, og som tjente glimrende paa sin gamle Vens litterære Produkter. Da Hostrup, der før Resten af sit Liv var knyttet til det Gyldendalske Forlag, ønskede, at en ny (3dje) Udgave af hans samlede Komedier skulde udkomme der, gjorde Eibe da ogsaa Vanskeligheder og forlangte en uforholdsmæssig stor Betaling for at afstaa Restoplagene af de enkelte Komedier, som han laa inde med. Hegel viste sig imidlertid large og betalte det forlangte Beløb, hvorefter hele Hostrups tidligere dramatiske Produktion overgik til hans Forlag.

Ogsaa Meir Goldschmidt kom først sent med i den Gyldendalske Forfatterkreds. Efter i Begyndelsen at have benyttet forskellige Forlæggere var han havnet hos det gamle Steen'ske Forlag, hvor hans Skrifter udkom indtil Midten af 70-erne. Paa dette Tidspunkt traadte han i Forbindelse med Hegel, først med en anonym Roman, *En Kvindehistorie*, som han besørgede udgivet, men som var skrevet af hans Søster, Ragnhild Goldschmidt, og derefter med egne Værker. Det første var hans voluminøse Selvbiografi *Livs-Erindringer og Resultater*, der udkom 1877, og som samme Aar efterfulgtes af en Sam-

ling ældre Fortællinger under Titlen *Fortællinger og Virkelighedsbilleder*. Indtil sin Død 1887, faa Maaneder før Hegels, var Goldschmidt derefter knyttet til det Gyldendalske Forlag.

Til Digteren Chr. K. F. Molbech stod Hegel i et personligt Venskabsforhold, som gik helt tilbage til deres tidligste Ungdom, hvor de mødtes i det Deichmannske Hjem. Straks efter at Hegel havde overtaget Forlaget, knyttedes da ogsaa Molbech til det, selv om forskellige af hans Skrifter vedblivende udkom andetsteds, bl. a. hos Lose & Delbanco. Det første Værk, Molbech udgav paa det Gyldendalske Forlag, var hans ypperlige Oversættelse af Dantes *Guddommelige Komædie*, som begyndte at udkomme 1851 og først afsluttedes 1864. En af Forlagets største Succes'er var hans Skuespil *Ambrosius*, som udkom 1877 og allerede i Hegels Tid opnaaede 7 Oplag.

En udmærket Indtægtskilde for Forlaget var H. F. Ewald, hvis naive Romaner dengang havde et stort Publikum. Han debuterede 1860 med den anonyme Roman *Valdemar Krones Ungdomshistorie*, der ligesom alle hans følgende Bøger indtil 1883 udkom hos Hegel. Men i dette Aar afbrødes Samarbejdet mellem dem paa en ret tragikomisk Maade. En temmelig obskur Boghandler, A. C. Riemenschneider, der havde etableret sig 1880 og i Kompagni med Bogtrykkeren Sally B. Salomon drev Forlagsboghandel, vakte paa det Tidspunkt Furore i den litterære Verden ved at udgive flere Bøger af de mest omtalte Forfattere som f. Eks. Herman Bang og Peter Nansen til efter den Tids Forhold svimlende Honorarer. Ewald, som stod foran Udgivelsen af sin store Roman *Valdemarstoget*, modtog et flot Tilbud fra ham om at overtage den og kunde ikke modstaa Fristelsen. Men inden Bogen var udkommet, gik Riemenschneider Fallit og blev afsløret som Falskmøntner i stor Stil, der selv fabrikerede de Hundredekrone-Sedler, hvormed han saa generøst honorerede sine Forfattere. Hegel tilgav ikke

Ewald hans Eskapade, og Forfatterens følgende Bøger udkom derefter paa Jacob Erslevs Forlag indtil 1896, da det Gyldendalske Forlag atter aabnede sig for ham. Af andre mere folkelige Forfattere, som periodevis stod i Forbindelse med Hegel, kan nævnes Carl Brosbøll og Erik Bøgh.

Til Forlagets faste Forfatterstab hørte Chr. Richardt, som straks slog afgørende igennem med sin første Samling *Smaadigte* (1861), der gjorde saa stor Lykke, at den indtil 1882 kunde udkomme i 9 Oplag. Hans populære Digtsamlinger for Børn, hvortil Skolemanden G. Rode tildels var Medforfatter, udgav Hegel i Fællesskab med Th. Lind. Richardt var ret vanskelig baade med Hensyn til Honorarkrav — han var en af Forlagets højest honorerede Forfattere — og hvad angik Bøgenes Udstyrelse, som han kontrollerede i alle Detailler, men Forholdet mellem ham og Hegel var dog yderst venskabeligt. Ogsaa Vilhelm Bergsøe var gennem hele sin Forfattertid knyttet til det Gyldendalske Forlag, kun hans berømte Debutbog *Fra Piazza del Popolo* udkom hos Philipsen. Den saa første Gang Lyset 1867, men allerede Aaret før havde Forfatteren truffet Aftale med Hegel om Udgivelsen af Digtsamlingen *I Ny og Nø*, der udkom samme Aar som Romanen og gjorde stor Lykke. Skønt *Fra Piazza del Popolo* trods en ret ugunstig Modtagelse i Pressen hurtigt var blevet udsolgt, turde Philipsen ikke paatage sig Udsendelsen af en ny Udgave og lod derfor ogsaa denne Roman overgaa til det Gyldendalske Forlag, som derved kom i Besiddelse af en af sine mest indbringende Forlagsartikler. Den maa vistnok anses for den mest læste af alle danske Romaner og har indtil nu opnaaet 17 Udgaver, deraf de fem i Hegels egen Tid. Nærmest op herimod naar af Bergsøes andre Værker Romanen *Fra den gamle Fabrik*, som udkom første Gang 1869 og i Tidens Løb har oplevet en lang Række nye Oplag.

Stor Trofasthed udviste Hegel overfor de to mindre indtægt-givende Forfattere Thomas Lange og Ernst v. d. Recke, som fik næsten alle deres talrige Værker ud paa det Gyldendalske Forlag, skønt de fleste af dem gik ret ubemærket hen. En Undtagelse danner Reckes Debutbog, det lyriske Ridderdrama *Bertran de Born*, som udkom 1872 og Aaret efter oplevede en stor Succes paa det kongelige Teater, væsentlig dog paa Grund af Heises skønne Musik. Efter deres Breve at dømme voldte begge disse Digttere tilmed Hegel en Del Besvær ved deres kværu-lerende Selvbevidsthed, som ikke stod i noget rimeligt Forhold til Betydningen af deres Produktion.

Større Glæde havde Hegel af sin Forbindelse med Vilhelm Topsøe. Til at begynde med havde denne ladet sine Bøger udkomme hos Gad, men da han skulde have sin store Rejsebog *Fra Amerika* ud, gik han til Hegel, der udsendte den i Hefter i Løbet af 1872 (et nyt Oplag kom 1876). Derefter tilhørte Topsøe indtil sin tidlige Død 1881 det Gyldendalske Forlag. Hans Bøger havde et stort Publikum og opnaaede gennem-gaaende et udmærket Salg. Opmærksomhed vakte især den 1875 anonymt udgivne Fortælling *Jason med det gyldne Skind*, som paa Grund af sit for den Tid dristige Syn paa Erotik og sin overlegent ironiske Form endog opnaaede at vække en Del Forargelse.

Da det „litterære Venstre“ omkring 1870 tonede frem under Georg Brandes' Førerskab, saa Hegel straks den boghandler-mæssige Chance, som her frembød sig, og greb den uden Tøven, skønt han ikke kunde være blind for, at han derved nedkaldte Borgerskabets Vrede over sit Hoved. Han maatte da ogsaa gentagne Gange høre ilde navnlig for sin Forbindelse med Georg Brandes, hvis Værker — kun med Undtagelse af den store Bog om Berlin fra 1885, som kom hos Philipsen — lige fra Begyndelsen af udkom paa det Gyldendalske Forlag.

Edvard Brandes derimod stod i Hegels Tid kun i løsere Forbindelse med Forlaget som Oversætter eller Udgiver.

Blandt Repræsentanterne for det nye oprørske Digterhold nærede Hegel en særlig Forkærlighed for Holger Drachmann. Denne kom efter at have faaet sine første Bøger ud hos Schou og Philipsen 1875 til det Gyldendalske Forlag, som i dette Aar udgav hans Digtsamling *Dæmpede Melodier*, og med faa Undtagelser — bl. a. de under Pseudonymet „Svend Trøst“ udgivne Digtsamlinger, som kom hos Schubothe — udkom derefter alle hans Værker der. I lang Tid havde Drachmanns Bøger kun ringe Salg. Den eneste af dem, som i denne Periode virkelig slog an, var den hyperpatriotiske Rejsebog *Derovre fra Grænsen* (1877), men den blev til Gengæld en mægtig Publikumssucces, som i Løbet af faa Maaneder udkom i 6 Oplag; af de øvrige opnaaede kun nogle ganske faa at komme i nye Oplag. Som Følge heraf var Drachmann altid i Pengeforlegenhed, og her optraadte Hegel som frelsende Engel. Med den største Liberalitet ydede han Digteren Forskud og traadte i særlig prekære Tilfælde beredvilligt til med større Subventioner, saaledes 1884, da Drachmanns Stilling herhjemme, efter at han havde brudt med Georg Brandes og sine øvrige radikale Venner, var blevet uholdbar, og han derfor ønskede med sin Familie for et Par Aar at tage Ophold i Udlandet. At dette kunde ske, skyldtes udelukkende Hegels Understøttelse. Drachmann har da ogsaa gentagne Gange saavel i sin Digtning som andetsteds givet Udtryk for den Taknemlighed, han følte overfor sin Velgører, hvem han under alle skiftende Forhold saa op til med den største Respekt.

Alle J. P. Jacobsens — ganske vist faatallige — Værker udkom ligeledes hos Hegel. Samarbejdet imellem dem begyndte med Udgivelsen af den dengang ganske ukendte Forfatters Oversættelser af Darwins omstridte Værker *Om Arternes Op-*

rindelse (1872) og *Menneskets Afstamning* (I-II, 1874-75), et paa det Tidspunkt voveligt Boghandlerforetagende, der ikke kunde undgaa at virke som en Udfordring til den hjemlige ortodokse Gejstlighed, med hvis mest prominente Repræsentanter Hegel oven i Købet stod i Forbindelse som Forlægger af deres Skrifter. I nærmere Forhold kom Hegel til J. P. Jacobsen, efter at denne var begyndt at optræde som skønlitterær Forfatter. I 1876 udkom *Fru Marie Grubbe*, som vakte stor Opsigt og hurtigt oplevede nye Oplag, 1880 *Niels Lyhne* og 1882 *Mogens og andre Noveller*. Aaret efter Forfatterens Død 1885 udsendte Forlaget hans efterladte *Digte og Udkast*. Ogsaa J. P. Jacobsen blev af Hegel støttet bravt med Forskud, som han ikke naaede at faa tilbagebetalt før sin tidlige Død, men Forlaget er blevet holdt skadesløst ved den betydelige Indtægt, som Salget af hans Værker i de forløbne Aar har indbragt det.

Medens Schandorph, skønt han stod Hegel og dennes Hjem personligt nær, fik sine Bøger med Undtagelse af et Par Oversættelser ud hos Reitzel, var Hegel Forlægger for Erik Skram, som ligeledes hørte til den nye Tids Mænd. Denne Forbindelse bragte ham imidlertid kun Genvordigheder. Skrams første Bog, Fortællingen *Herregaardsbilleder*, som blev udgivet 1877 under Pseudonymet „Henrik Herholdt“, vakte Anstød ved sine radikale Anskuelser om Forholdet mellem Kønnene, og værre blev det, da han 1879 udgav Romanen *Gertrude Coldbjørnsen*, som fremkaldte vild Forargelse og blev haardt angrebet i den konservative Presse for sin Realisme. En pinlig Konflikt kom Hegel ud i, da han paa Skrams Foranledning ubeset havde antaget dennes Hustru Amalie Skrams Debutroman *Constance Ring* til Udgivelse. Da det gik op for ham, at den indeholdt endnu mere yderliggaaende realistiske Skildringer end Mandens, og at Publikum og Kritiken rimeligvis vilde stemple den

I.

Den Luft, der laa under Lindetræernes Kroner, havde vugget sig frem over den brune Hede og de tørstige Marker; den var bleven baget af Solen og støvet af Vejene, men nu var den rensset af det tætte Løvhang, svalet af de køjelige Lindeblade, og Duften af Lindens gule Bløster havde gjort den fugtig og givet den Fylde. Nu laa den og blinkede stille og saligt op i det lysegrønne Hvalv, kjærtegnet af sagte dirrende Blade og af hvidgule Sommerfugles flimrende Vingslag.

De Menneskelæber, som aandede denne Luft, vare svulmende og friske, den Barm, den højnede, var ung og spæd. Barmen var spæd og Føden var spæd, Midjen smal, Væksten slank, og der var en vis mager Styrke i den hele Skikkelse. Frodigt var kun det stærke, dunkelgyldne Haar, der halvt var bundet og halvt hang løst; for den lille, mørkeblaa Fløjels hue var gleden af og hang om Halsen i sine knyttede Hagebaand ned paa Ryggen som en lille Munkehætte. Ellers var der intet Klosterligt ved Dragten; en bred og ligeskaaren Lærredskrave slog ned over en lavendelblaa Hver-

Fru Marie Grubbe.

1

som usædelig, tog han sit Tilsagn om Udgivelsen tilbage, skønt Bogen allerede var trykt. Det lykkedes efter denne Afvisning ikke Forfatterinden at faa nogen ordentlig dansk Forlægger til at udgive den, og den udkom derfor (1885) paa et mindre Forlag i Kristiania. Amalie Skram tog sig Affæren meget nær, og i Breve til Hegel hævdede hun med stor Styrke, at Romanen, hvis Tendens faldt sammen med det af Bjørnson i hans nylig udgivne Skuespil *En Handske* rejste Sædelighedskrav, var Udtryk for hendes ærlige Overbevisning, og at det var hendes og ikke Hegels litterære Synspunkter, der var i Pagt med Fremtiden. Det lader sig jo ikke nægte, at hun paa dette Punkt har faaet Ret.

Ogsaa enkelte Repræsentanter for Tidens yngste hjemlige Forfattergeneration naaede Hegel at komme i Forbindelse med. Den vigtigste var Henrik Pontoppidan, som efter at have udgivet sine første Fortællinger hos Andreas Schou 1883 henvendte sig til Hegel for at komme ind paa det Gyldendalske Forlag. Allerede ved Juletid samme Aar udgav dette hans *Landsbybilleder* og indledede dermed et Samarbejde, som med en enkelt større Afbrydelse i 90-erne varede ved lige til Pontoppidans Død.

*

Et Kapitel for sig udgør Omtalen af Hegels Forbindelse med de norske Digtere. Det var først og fremmest de storartede Resultater heraf, som gav hans Forlag dets fremskudte internationale Position, og det var her, hans Forretningsgeni og vindende personlige Egenskaber fejrede deres største Triumfer.

Det har næppe fra først af været Hegels Plan at lægge ogsaa den norske Litteratur ind under sit Virkeomraade, i alt Fald ikke i det Omfang, i hvilket det skete. Initiativet kom fra

de norske Forfattere selv. Den første, som søgte til ham, var Henrik Wergelands Søster, Fru Camilla Collett, der 1858 anmodede ham om at overtage Forlaget af en ny Udgave af hendes anonymt udgivne Debutroman *Amtmandens Døtre*, som var udkommet 1855 i Kristiania og havde vakt Opsigt paa Grund af sit Angreb paa Ægteskabet. Den anden Udgave af denne Bog udkom da paa det Gyldendalske Forlag 1860. Forfatterinden, der bestandig skiftede Forlægger, fik 1868 en ny Bog, *Sidste Blade*, ud hos Hegel, men da hun 1872 paany henvendte sig til ham angaaende Udgivelsen af en Fortsættelse heraf, fik hun Afslag. Hun laa altid i Strid med sine Forlæggere og havde ærgret Hegel ved at udtale sin Misfornøjelse med den Behandling, hun fik hos ham. Camilla Collett revancherede sig ved 1880 i det norske Blad *Aftenposten* at rette et stærkt Angreb paa Hegel, hvilket han — hvad kun yderst sjældent hændte — tog til Genmæle imod og skarpt tilbageviste. Sin første Forbindelse med en norsk Forfatter fik han saaledes ingen Glæde af.

Den egentlige Ophavsmand til, at Hegel i stor Stil kom til at virke ogsaa som norsk Forlægger, var Bjørnstjerne Bjørnson. Han havde faaet sine første Bøger, deriblandt Fortællingerne *Synnøve Solbakken* og *Arne*, udgivet hos forskellige Forlæggere i Kristiania og Bergen, men var misfornøjet med de Vilkaar, der her blev budt ham. Under et Ophold i København 1860 blev han af sin Ven, Kritikeren Clemens Petersen, bragt i Forbindelse med Hegel, og Resultatet heraf blev, at han for Resten af sit Liv fik sine Bøger udgivet paa det Gyldendalske Forlag. Den første var Skuespillet *Kong Sverre*, som udkom 1861 og samme Aar kunde udsendes i et nyt Oplag. I det hele fandt Bjørnsons Bøger straks fra første Færd udmærket Afsætning saavel i Norge som her i Landet, og det var kun faa af dem, som ikke hurtigt blev udsolgt og kom i

Forste Kapitel.

Dyvind hed han og græd, da han blev født. Men alt da han sad oprejst paa Moderens Fang, lo han, og naar de tændte Pys paa om Kvælden, lo han, saa det sang, men græd, da han ikke fik komme bort til det. „Af den Guttten maa der blive noget rart,“ sagde Moderen.

Der, hvor han blev født, hang det bare Berg ud over, men det var ikke højt; Furu og Birk saa ned, Hæggen strøde Blomster paa Taget. Men oppe paa Taget gif en liden Buk, som Dyvind aatte; den skulde gaa der for ikke at tulle sig væk, og Dyvind bar Lov og Græs op til den. En vakker Dag hoppede Bukken over og borti Berget; den gif ende op og kom did, den aldrig havde været før. Dyvind saa ikke Bukken, da han kom ud efter Non, og tænkte strax paa Kræven. Han blev hed over hele Kroppen, saa sig om og luede: „Kille=kille=kille=killebukken!“ — „Bæ=æ=æ=æ!“ sa' Bukken oppe paa Bergkanten, lagde Hovedet paa Skafte og saa ned.

Men ved Siden af Bukken laa en liden Bente paa Knæ. „Er den din, den Bukken?“ spurte hun. Dyvind

Fang o: Favn. Tulle sig væk o: forvæke sig. Ende o: lige. Non o: Midnatten.

et eller flere nye Oplag. Størst Lykke gjorde de bekendte to Bind *Fortællinger*, som udkom første Gang 1872 og siden da er kommet i Oplag paa Oplag lige til den seneste Tid. Det er vel den af alle norske skønlitterære Bøger, som har vundet størst Udbredelse. Bjørnson stod ikke blot i forretningsmæssig Forbindelse med Hegel, men fik i ham en af sine bedste Venner, til hvem han altid trygt kunde henvende sig, naar han, hvad ikke saa sjældent skete, havde økonomisk Støtte behov.

Bjørnson indskrænkede sig ikke til blot at lade sine egne Skrifter udkomme hos Hegel, men agiterede ivrigt blandt sine norske Digterkolleger for, at de skulde følge hans Eksempel. Da Hegel kunde byde dem langt bedre Betingelser, end de var i Stand til at opnaa hos Forlæggerne i deres Hjemland, bragte denne Agitation hurtigt Resultater.

Den største Akkvisition, som Bjørnson skaffede Forlaget, var Henrik Ibsen. Han havde med Hensyn til de hjemlige Forlæggere gjort særlig bitre Erfaringer. Til sine første Skrifter havde han overhovedet ikke kunnet finde nogen Forlægger i Norge, og flere af dem forblev derfor i lang Tid utrykt. De, som det lykkedes at faa udgivet, gav ham ingen nævneværdig Indtægt, skønt der iblandt dem fandtes saa betydelige Værker som *Hærmændene paa Helgeland*, *Kærlighedens Komædie* og *Kongsemnerne*. Selv som anerkendt Forfatter med en lødig Produktion bag sig var Ibsen som Følge heraf i stadig Penge-trang. Det var derfor med Glæde, han benyttede sig af Bjørnsons Hjælp til at komme ind paa det ansete danske Forlag, og under et Ophold i København 1864 paa Vej til Rom benyttede han Lejligheden til at sætte sig i Forbindelse med Hegel og træffe Aftale om et fremtidigt Samarbejde. Dette førte til, at han ligesom Bjørnson for Resten af Livet var knyttet til det Gyldendalske Forlag. Som det første Resultat af Overenskomsten sendte Ibsen i November 1865 fra Rom Hegel Manu-

skriptet til *Brand*, hvilket Værk denne imidlertid tiltroede saa daarlige Salgsmuligheder, at han var paa Nippet til at reducere Oplagets aftalte Omfang betydeligt. Men her svigtede for en Gangs Skyld hans Forretningsinstinkt. Bogen opnaaede allerede i Udgivelsesaaaret 1866 fire Oplag, noget indtil da uhørt for et norsk litterært Værk, og blev senere oplagt Gang paa Gang. Næste Aar fik *Peer Gynt* ligeledes en stor Succes, og fra da af var hver ny Bog af Ibsen en Sensation, som skaffede baade Forfatter og Forlægger en god og sikker Indtægt. Kun overfor et af Ibsens Arbejder, Skuespillet *Gengangere*, som udkom 1881, svigtede Publikum, en Følge af den hidsige Kampagne, der fra konservativ Side blev aabnet imod dette krasse Familiedrama. Forargelsen viste sig endda stærk nok til for en Tid at bevirke en følelig Nedgang i Salget af hans øvrige Værker, hvilket voldte Hegel megen Bekymring. Selv om enkelte mindre Gnidninger saaledes kunde forekomme, formede Samarbejdet mellem den store norske Digter og hans danske Forlægger sig i sjælden Grad harmonisk, baaret af en gensidig Respekt, som aldrig svigtede. I et af sine Breve til Hegel (²/₇ 1870) skrev Ibsen: „Det blev et vendepunkt i mit forfatterliv som i mine vilkår, da jeg kom i forbindelse med Dem som forlægger“.

Omtrent samtidig med, at Henrik Ibsen kom ind paa det Gyldendalske Forlag, afkøbte dette — ligeledes paa Bjørnsons Initiativ — Welhaven Forlagsretten til hans Værker, hvilket blev taget Forfatteren meget ilde op i hans Hjemland. I Aarene 1867-68 udsendte Forlaget derefter Welhavens *Samlede Skrifter* i 8 Bind, besørget af hans Ven, den velkendte norske Politiker Chr. Birch-Reichenwald, under Medvirkning herhjemme fra af Fr. Krieger.

Ogsaa Jonas Lie og Alexander Kielland blev introduceret hos Hegel af Bjørnson, og ogsaa for disse to Forfatteres Ved-

BRAND.

ET DRAMATISK DIGT

AF

HENRIK IBSEN.

KJØBENHAVN.

PORLAGT AF DEN GYLDENDALSKE BOGHADEL (F. HEGEL)

THULES BOGTRYKKERI .

1866.

Titelblad til Originaludgaven af Henrik Ibsen: *Brand*, 1866.
Originalens Størrelse: 17 × 10½ cm.

kommende kom Forbindelsen med Forlaget til at vare Livet ud. Lie havde foruden Avis- og Tidsskriftartikler kun publiceret et lille Bind *Digte*, som var udkommet 1866 i Kristiania, inden han 1870 debuterede hos Hegel med Fortællingen *Den Fremsynte*. Den gjorde usædvanlig Lykke og gav ham straks en Plads blandt Norges store Digtere. Personligt lærte Hegel og Lie aldrig hinanden at kende, men gennem en udstrakt Korrespondance udviklede der sig ikke desto mindre et yderst venskabeligt Forhold imellem dem. Kielland derimod kom til at staa Hegel og dennes Familie meget nær. Ogsaa han havde særligt Held straks med sin første Bog, en Samling *Novelletter*, som udkom paa det Gyldendalske Forlag 1879 og hurtigt opnaaede flere Oplag.

Til de øvrige norske Digtere, som var knyttet til Forlaget i Hegels Tid, bør henregnes den danskfødte Magdalene Thoresen, der var gift med en Nordmand og levede sine vigtigste Forfatteraar i Norge, hvis national-romantiske Digterskole hun tilhørte. Hun fik fra 1863 talrige Fortællinger, Skuespil og Digte udgivet hos Hegel, men erhvervede sig aldrig nogen større Popularitet. Hun var, som det er blevet sagt, betydeligere som Menneske end som Digter. Til Tidens største norske Digterbegavelse hørte derimod Kristian Elster, som kort før sin tidlige Død 1881 ligeledes opnaaede at komme ind paa det Gyldendalske Forlag. Han havde fra Midten af 60-erne leveret Fortællinger, Teateranmeldelser m. m. til forskellige norske Aviser og Tidsskrifter, men ikke formaaget at vække videre Opmærksomhed udenfor en lille Kreds af litteraturkyndige, bl. a. Georg Brandes, som tidligt var klar over hans Betydning. Hos Hegel debuterede han 1879 med en ældre Fortælling, *Tora Trondal*, som 1881 efterfulgtes af hans mest kendte Værk, Fortællingen *Farlige Folk*. Medens denne Bog var under Trykning, døde Forfatteren. Umiddelbart efter hans

Den Fremsynte
eller
Billeder fra Nordland.

af
Jonas Lie.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Sydendalske Boghandel (F. Segef).

Thietes Bogtrykkeri.

1870.

Titelblad til Originaludgaven af Jonas Lie: *Den Fremsynte*, 1870.
Originalens Størrelse: 17 × 11 cm.

Død udsendte Forlaget under Titlen *Solskyer* en Samling af hans ældre Smaafortællinger, som blev udgivet af Alexander Kielland.

Endnu bør af Forlagets norske Forfattere nævnes Kristofer Janson, hvis troskyldige Bondefortællinger i Bjørnson'sk Stil havde et stort Publikum baade i Norge og Danmark. Hans første Bøger er skrevet paa Landsmaal og udkommet i Norge, men enkelte af dem udkom desuden i dansk Oversættelse (ved hans Hustru Drude Janson) hos Hegel, deriblandt hans to bedste og mest læste Fortællinger, *Han og Hun* (1871; 6. Op-lag 1885) og *Den Bjergtagne* (1878). Af hans senere Skrifter, der er skrevet paa almindeligt Maal, udkom flere straks fra først af i København.

*

Hegels danske og norske skønlitterære Forlag, som er den Del af hans Livsværk, der har vakt størst Opmærksomhed hos Samtid og Eftertid, udgjorde imidlertid kun en enkelt Side af hans Virkeomraade som Forlægger. Ogsaa paa flere andre af Litteraturens Felter har han ydet en betydningsfuld Indsats. Den udenlandske Skønlitteratur viste han kun mindre Interesse, og af dens nyere Frembringelser var det et forholdsvis lille og ret tilfældigt Udvalg, der i Oversættelse saa Lyset paa hans Forlag. Nævnes bør dog en Række Værker af Anne Charlotte Leffler, Paul Heyse, Turgenjev og Dostojevskij. Blandt de faa Gengivelser af ældre udenlandsk Skønlitteratur findes to af vore ypperste Oversættelsesarbejder, nemlig Chr. K. F. Molbechs ovenfor nævnte Oversættelse af Dantes *Guddommelige Komædie* (1851-64) og P. Hansens Oversættelse af Goethes *Faust*, hvis første Del udkom 1881, medens anden Del først kom 1889, to Aar efter Hegels Død.

Til Hegels Forlagsartikler hørte flere blandede Tidsskrifter,

tildels af betydelig litterær Værdi. I 14 Aar (1855-68) udgav han *Dansk Maanedsskrift*, et alsidigt oplysende Organ for den dannede Almenhed, som indtager en smuk Plads i vor periodiske Litteratur. Det redigeredes af Mathias Steenstrup og havde en udmærket Medarbejderstab, repræsenterende alle Tidens litterære og politiske Anskuelser. Steenstrups nærmeste Medarbejder ved Redaktionen var Fr. Krieger, som omfattede dette Foretagende med stor Interesse. Det blev afløst af *Dansk Tidsskrift for Kirke og Folkeliv, Litteratur og Kunst*, som redigeredes af Henrik Scharling og var en Omdannelse og Udvidelse af dennes *Ugeblad for den danske Folkekirke*, der var udkommet i Aarene 1865-68, ligeledes paa det Gyldendalske Forlag. Det nye Tidsskrift var stærkt konservativt præget med Front mod Grundtvigianismen og holdt sig kun i to Aar (1869-70).

Det i litterær Henseende betydningsfuldeste af Forlagets Tidsskrifter var *Det nittende Aarhundrede*, der udkom som Maanedsskrift i Aarene 1874-77 under Redaktion af Brødrene Edvard og Georg Brandes. Det var Talerør for den nye Litteratur og Kritik og havde foruden Redaktørerne Medarbejdere som Holger Drachmann, Harald Høffding, Henrik Ibsen, J. P. Jacobsen, Julius Lange, Sophus Schandorph, Herman Trier o. fl. a. Tidsskriftets Tone kunde nu og da blive Hegel for dristig, og efter en Konflikt med Redaktørerne i en saadan Anledning standsede han Udgivelsen. Et samtidigt Tidsskrift med en helt modsat Tendens var *Nordisk Tidsskrift for almindennende og underholdende Læsning*, som udkom i Aarene 1876-77 og blev redigeret af den norske Forfatter Nordahl Rolfsen. I dette Tidsskrifts anden Aargang er Kristian Elsters smukke Novelle *Solskyer* for første Gang offentliggjort.

Med Hensyn til Udgivelsen af videnskabelig og faglig Litteratur holdt Hegel tilfulde Forlagets smukke Traditioner i

Hævd. Ogsaa her knyttede han Tidens bedste Navne til sig, og næsten alle Fag og Videnskaber er repræsenteret blandt hans Forlagsartikler.

De teologiske Skribenter herhjemme hørte omkring Midten af Aarhundredet næsten alle til paa Reitzels Forlag, deriblandt ogsaa de to betydeligste af dem, J. P. Mynster og H. L. Martensen. Men dem begge lykkedes det Hegel at faa over til sig. Mynster, der som tidligere nævnt ogsaa i Deichmanns Tid af og til havde staaet i Forbindelse med Forlaget, døde ganske vist allerede 1854, men han naaede dog at faa et Par Prædikensamlinger og de tre første Bind af sine *Blandede Skrifter* ud hos Hegel. Af en Bemærkning i Fortalen til det sidstnævnte Værk, som ialt udkom i 6 Bind 1852-57, fremgaar, at han paa det Tidspunkt betragtede Hegel som sin egentlige Forlægger. Det var i Tilknytning til Mynsters Død, at Martensen kom ind paa det Gyldendalske Forlag. Den Mindetale, han holdt over sin Forgænger paa Sjællands Bispestol, blev som bekendt voldsomt angrebet af Søren Kierkegaard, hvis Skrifter ligesom hans egne udkom hos Reitzel. Efter den lidte Krænkelser ønskede Martensen ikke at opretholde dette Forlæggerfællesskab, men gik med sine følgende Bøger til Hegel, hos hvem han derefter blev lige til sin Død 1884. Hos denne udkom flere af hans betydeligste Værker, deriblandt hans berømte *Christelige Ethik* (1871-78), som trods sit store Omfang hurtigt kom i flere Oplag, og den interessante Selvbiografi *Af mit Levnet* (1882-83). De fleste af Martensens øvrige Skrifter er Prædikener. Af andre kendte Gejstlige, som udgav deres Prædikener hos Hegel, kan nævnes D. G. Monrad, Nic. Gottl. Blædel, hvis Forkyndelse i Garnisons Kirke altid samlede en mægtig Tilhørerkreds, og Martensens Efterfølger som Sjællands Biskop B. J. Fog, der ligeledes var en af Danmarks betydeligste Prædikanter. Af den øvrige herhen hørende Litte-

ratur bør fremhæves Frederik Hammerichs *Den kristne Kirkes Historie* (I-III, 1868-71), et skattet Værk, der i sin Tid blev meget benyttet som Studiehaandbog.

Ogsaa den juridiske Litteratur var fyldigt repræsenteret. Hegel fortsatte gennem hele sin Forlæggertid Udgivelsen af de fra Forgængereren overtagne store Lov- og Reskriptsamlinger og supplerede dem med enkelte nye, og fra 1857 til 1881 udgav han *Høiesteretsvidende*. Store Værker af Tidens kendteste Jurister udkom hos ham, saaledes J. E. Larsens *Samlede Skrifter* i 10 Bind (1857-61), C. G. Holcks *Den danske Statsforfatningsret* (I-II, 1869) og *Den danske Statsforvaltningsret* (1870), begge efter Forfatterens tidlige Død udgivet af C. Goos og J. Nellemann, C. Goos' Hovedværk *Den danske Strafferet* (I-II, 1875-78) og flere af Henning Matzens retshistoriske Skrifter. 1878 paabegyndte Hegel Udgivelsen af det omfangsrige og vigtige Værk *Nordisk Retsencyklopædi*, som blev udarbejdet af fremtrædende Jurister fra alle de nordiske Lande og først afsluttedes adskillige Aar efter hans Død.

Af Tidens filosofiske Forfattere var Sophus Heegaard nært knyttet til Forlaget. Ikke blot fik han sine Bøger udgivet der, men han var fra Midten af 70-erne til sin Død 1884 litterær Konsulent for Hegel og øvede i denne Egenskab en ikke ringe Indflydelse paa Afgørelsen af, hvilke Bøger der skulde udgives. Hans Lærer og senere Modstander Rasmus Nielsen lod ligeledes gennem en længere Aarrække sine Skrifter udkomme paa det Gyldendalske Forlag.

Den historiske Litteratur indtog en fremtrædende Plads indenfor Forlagets Produktion. Fra 1865 til 1879 udgav det Tidsskriftet *Danske Samlinger*, som hører til vore vigtigste periodiske Publikationer af historisk Karakter. Af større blandede Samlinger, hidrørende fra enkelte Forfattere, kan nævnes Chr. Molbechs *Blandede Skrifter* i fire Bind (1853-

56), som indeholder Afhandlinger vedrørende Historie, Litteratur og Sprog, og Orla Lehmanns *Efterladte Skrifter*, ligeledes i fire Bind, der efter hans Død blev udgivet (1872-74) af Hother Hage og Carl Ploug. Stor Animositet vakte det blandt Nordmændene, da deres førende Politiker Johan Sverdrup, som var en af de ivrigste Forkæmpere for Landets politiske og kulturelle Selvstændighed, i 1882 lod et fyldigt Udvalg af sine Stortingstaler udkomme paa det danske Forlag.

Til kendte danske Historikere, som udgav Bøger paa det Gyldendalske Forlag, hørte C. F. Allen. De fleste af hans Skrifter, deriblandt den vidt udbredte *Haandbog i Fædrelandets Historie*, var kommet hos Reitzel, men da han efter mange Aars Forberedelse stod foran Udgivelsen af sit Hovedværk, *De tre nordiske Rigers Historie 1497-1536*, gik han til Hegel med det. Det udkom i fem Bind 1864-72, det sidste først efter hans Død, besørget af hans Venner. Det er det første Værk, hvori der er givet en videnskabelig Fremstilling af alle de tre nordiske Rigers Historie, set som en Helhed. Stærkt præget af Tidens politiske Stemninger var Fr. Barfods historiske Skrifter, af hvilke de fleste udkom paa det Gyldendalske Forlag. Stor Udbredelse vandt især hans *Fortællinger af Fædrelandets Historie*, der oprindelig var tænkt som en Omarbejdelse og Fortsættelse af Mallings *Store og gode Handlinger*. Bogen udkom første Gang 1853 og naaede 1874 sin fjerde Udgave. Medens den første Udgave var under Trykning, opdagede Hegel, at Martensen deri havde faaet en Omtale, som han ikke kunde godkende, og satte derfor trods Barfods Modstand igennem, at den blev væsentlig ændret. Man har altsaa her et Eksempel paa, hvorledes Hegels Forfattere undertiden kunde blive nødt til at underkaste sig hans Censur. Blandt andre Historikere, som fik Bøger ud paa Forlaget, kan nævnes A. D. Jørgensen, hvis vigtige *Bidrag til Nordens Historie i Middel-*

alderen (1871) udkom der. Ogsaa Arkæologen J. J. A. Worsaae fik flere af sine Arbejder udgivet hos Hegel.

Udenfor de videnskabelige Historikeres Kreds stod Jacob Davidsen, hvis kulturhistoriske Skildringer, der kunde glæde sig ved stor Popularitet, udkom paa det Gyldendalske Forlag. Det mest populære af hans Arbejder, *Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn*, udkom i to Bind 1880-81 og kunde allerede i 1883 udsendes i en forøget Folkeudgave. Endnu den Dag i Dag hører dette elskværdige og fornøjelige Værk til de i vore Biblioteker mest benyttede Bøger.

Indenfor Personalhistorien træffer man flere betydningsfulde Værker. Først og fremmest Leonora Christina Ulfeldts *Jammers-Minde*, vel det mest gribende Memoireværk, vor Litteratur ejer. Ingen her i Landet havde haft nogen Anelse om dets Eksistens, før den danske Litterat F. R. Friis i 1868 blev opmærksom paa Manuskriptet til det, der var i en østrigsk Adelslægts Eje. Det blev derefter sendt til København, hvor Udgivelsen besørgedes af daværende Assistent ved Universitetsbiblioteket S. Birket Smith, og allerede 1869 udkom Bogen hos Hegel. Denne Selvbiografi, den mærkeligste, der er skrevet herhjemme, vakte naturligvis stor Opmærksomhed, og Hegel kunde udsende tre Udgaver af den foruden en Folkeudgave. Birket Smith, som allerede tidligere havde haft Forbindelse med Forlaget, udgav gennem dette i Aarene 1879-81 en stor Biografi i to Bind af Leonora Christina. Tidligere er nævnt Biskop Martensens Erindringer, som udkom 1882-83, og her til kan føjes Biskop Mynsters, der under Titlen *Meddelelser om mit Levnet* blev udgivet kort efter hans Død 1854 af hans Søn. Hegels vigtigste Indsats paa Personalhistoriens Omraade var Udgivelsen af det af C. F. Bricka redigerede *Dansk biografisk Lexikon*, et Foretagende, som paa Grund af sit Omfang sikkert vilde have forekommet enhver anden af Datidens For-

LEONORA CHRISTINA ULFELDT'S

„JAMMERS-MINDE”.

EN EGENHENDIG SKILDRING

AF

HENDES FANGENSKAB I BLAATAARN I AARENE 1663-1685,

UDGIVET

EFTER DET ORIGINALT DAANSKRIFT I GREV J. WALDSTEIN WARTENBERGS EJE

AF

SOPH. BIRKET SMITH,

Assistent ved Universitetsbibliotheket.

MED ET FORORD

AF

HIS. EXCELLENCE GREV JOHAN WALDSTEIN WARTENBERG,

Hs. apostol. Majest. virkelig Kancellist og Gehejmeraad etc. etc.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF DEN GYLDENBALSKE BOGHADEL F. HØGEL.

TRIELES BOGTRYKKERI.

1869.

Titelblad til den første trykte Udgave af Leonora Christina Ulfeldts *Jammers-Minde*.
1869. Originalens Størrelse: 22 × 14½ cm.

læggere altfor risikabelt. Det begyndte at udkomme 1887, og Hegel oplevede kun at se det første Bind deraf afsluttet.

Nævns bør et Par Brevsamlinger, som ved deres Fremkomst vakte stor Opsigt. Den ene var *Udvalg af Breve fra Mænd og Qvinder til Peder Hjort*, som udkom 1867. Udgivelsen heraf blev en veritabel Skandale, fordi Udgiveren havde vist den største Indiskretion ved Medtagelsen af Breve fra endnu levende Personer, som deri havde udtalt sig uforbeholdent paa en Maade, der var yderst krænkende for andre samtidige. Stærke Angreb blev fra flere Sider rettet saavel mod Hjort som mod Hegel, der tog sig Sagen meget nær og indigneret svarede nej paa Anmodningen om at udgive en ny Samling, som derefter udkom paa et andet Forlag 1869. Det andet Værk var Johanne Luise Heibergs 1882 udkomne *P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg*, som for første Gang gennem autentiske Brevvidnesbyrd afslørede det oprivende Ægteskabsdrama, der var udspillet mellem disse to velkendte og hver paa sin Vis betydelige Personligheder. Den Sensation, som stod om denne Bog, bevirkede, at den i Løbet af kort Tid kunde udkomme i tre Oplag, en Succes, som ellers ikke plejer at blive Brevudgaver til Del.

Indenfor Filologien dominerede vedblivende J. N. Madvig, som lige til sin Død 1886 lod sine talrige Skrifter udkomme paa det Gyldendalske Forlag. I den Hegelske Periode saa her flere af hans betydeligste Værker Lyset. Efter at han 1851 var traadt tilbage som Kultusminister, kastede han sig særlig over Studiet af Livius, udgav 1860 et af sine Hovedværker, *Emendationes Livianæ*, og i Aarene 1861-66 sammen med sin Professorkollega ved Universitetet J. L. Ussing en kritisk Udgave af Livius' Historie i fire Bind, hvoraf Dele senere gentagne Gange blev optrykt. Sine Tekstkonjekturen til flere klassiske Litteraturværker samlede han i sine *Adversaria critica*

(I-III, 1871-84), som navnlig i tyske filologiske Kredse vakte Opmærksomhed og forøvrigt en Del Modsigelse. Madvigs sidste store Arbejde var *Den romerske Stats Forfatning og Forvaltning*, der blev udgivet i to Bind 1881-82 og omtrent samtidig udkom paa Tysk og senere paa Fransk. I 1887 udsendte Forlaget hans efterladte *Livserindringer*, udgivet af hans Søn. Madvigs Medarbejder ved Udgivelsen af Livius, J. L. Ussing, fik flere selvstændige filologiske og arkæologiske Arbejder udgivet hos Hegel, deriblandt sit Hovedværk, en stor kommenteret Udgave af Plautus' Komædier i fem Bind (1875-87). En vigtig Indsats paa Filologiens Omraade ydede Forlaget ved fra 1877 at overtage Udgivelsen af *Nordisk Tidsskrift for Filologi*, som det beholdt lige til Tidsskriftets Ophør 1922.

Paa sit Forlag havde Hegel adskillige litterærhistoriske og æstetiske Skrifter. Største Delen af Georg Brandes' ældre Produktion falder jo ind under disse Kategorier, deriblandt hans omstridte *Hovedstrømninger*, som begyndte at udkomme 1872. Blandt andre danske Forfattere, som hører herhen, kan nævnes Otto Borchsenius og H. S. Vodskov, af norske L. Dietrichson og Henrik Jæger. Af Taines berømte Værk *Den engelske Litteraturs Historie* udsendtes 1874-77 en Oversættelse ved Vodskov i fire Bind. Stor Fortjeneste indlagde Hegel sig, da han ved at lade Forlaget bære en Del af Omkostningerne muliggjorde Udgivelsen af det store bibliografiske Nationalværk *Bibliotheca Danica*, som under Redaktion af det kongelige Biblioteks daværende Chef Chr. Bruun begyndte at udkomme 1877 for først at afsluttes 1931. Blandt Kunstlitteraturen bør fremhæves N. L. Høyens *Skrifter*, som efter hans Død blev udgivet i tre Bind af J. L. Ussing (1871-76).

Af naturvidenskabelig Litteratur er tidligere omtalt J. P. Jacobsens Darwin-Oversættelser, af danske Værker skal blot nævnes C. F. Lützens store Haandbog *Dyreriget*, som udkom

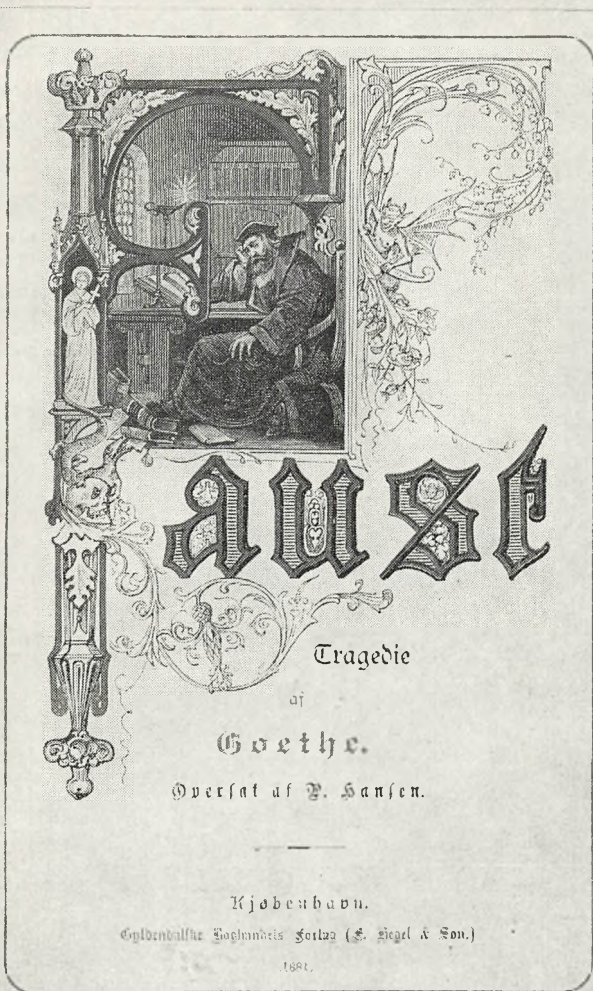
1855 og i 1882 naaede sin fjerde Udgave. Indenfor Lægevidenskaben bør fremhæves P. L. Panums talrige medicinske og M. H. Saxtorphs kirurgiske Skrifter. Ogsaa indenfor de praktiske Landbrugsfag ydede Forlaget en Indsats, det udgav saaledes de seks første Bind af *Ugeskrift for Landmænd* (1856-58) og fra 1876 *Tidsskrift for Skovbrug*. Sammen med Th. Lind udsendte Hegel 1877-83 en stor *Landbrugs-Ordbog* i 6 Bind, udarbejdet af ansete Fagmænd i de tre nordiske Lande under Redaktion af den fremragende danske Landøkonom E. Møller-Holst.

I Tidens Løb udsendte Hegel adskillige Børnebøger, deraf som ovenfor nævnt flere i Fællesskab med Th. Lind. Til de vigtigste af hans egne hører forskellige norske Eventyrsamlinger, som fra 1871 blev udgivet af P. Chr. Asbjørnsen, tildels sammen med Jørgen Moe. Stor Udbredelse ogsaa her i Landet fik navnlig *Eventyrbog for Børn*, hvoraf tre Samlinger udkom 1883-87 og flere Gange senere. Asbjørnsen maatte i særlig Grad høre ilde af sine Landsmænd, fordi hans nationalt prægede Værker udkom paa dansk Forlag. Til Hegel stod han i et yderst venskabeligt Forhold, hvorom de ca. halvandet Hundrede Breve fra ham, som findes i den Hegelske Brevsamling, aflægger Vidnesbyrd.

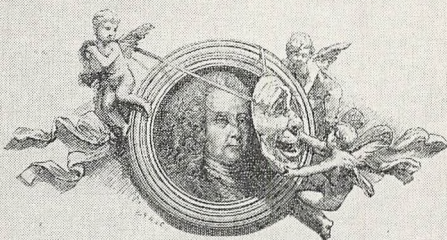
Heller ikke Hegels store Skolebogsforlag bør lades uomtalt, ogsaa paa dette Omraade overholdt han fuldt ud den Tradition, som var skabt af hans Forgængere. En lang Række af vore kendteste Skolebogsforfattere var knyttet til Forlaget i hans Tid, deriblandt V. A. Bloch, Chr. Flor, Martin Hammerich, C. F. Ingerslev, J. Kaper, M. Matzen, Chr. Sick og S. B. Thrige. Den mest udbredte af alle Forlagets Skolebøger var Biskop C. F. Balslevs *Bibelhistorie*, som var udkommet første Gang 1844 og inden Hegels Død opnaaede ikke færre end 89 Oplag.

*

Den ydre Udstyrelse af de Bøger, Hegel udgav, har naturligvis ikke kunnet undgaa at præges af Tidens stilistiske Unoder. Bedst virker trods deres kedelige Ensformighed de ganske almindelige, jævne Tryk, som udgør Hovedparten, og ved hvis Fremstilling der overhovedet ikke er stræbt efter at opnaa noget Særpræg. Hegel benyttede altid de bedste Bogtrykkere, i første Række Thiele, Græbe og J. Jørgensen & Co., og den tekniske Udførelse er derfor almindeligvis saa god, som man paa den Tid kunde forlange. Det er først, naar der ved Hjælp af Dekoration er forsøgt at pynte paa Bøgenes Ydre, at det bliver helt galt. I saa Tilfælde manifesterer Tidens ligefrem rystende Mangel paa Stilsans sig i Reglen tydeligt. Et Par enkelte Eksempler herpaa skal nævnes. I *Bidrag til den danske Boghandels Historie*, der blev udgivet 1870 som Forlagets Jubilæumsskrift, og hvis Forfatter, Camillus Nyrop, hørte til Forkæmperne for dansk Kunstindustri og den gode Smags Fremme, findes et Titelblad, hvor Titlen er sat med forskellige moderne Antikvaskrifter, men indrammet af en hjemmelavet gotisk Ramme af den værste uægte Slags. I en saa anselig Bog som P. Hansens Oversættelse af Goethes *Faust* er Titelbladet til første Del, som udkom 1881, prydet med et stort, gotisk Billedinitial, og Titlen gengivet med plumpe, skraverede Frakturbogstaver, medens der inde i Bogen er anvendt rene Renæssanceinitialer, kopieret efter gamle italienske Forbilleder. Naar man kommer længere hen i 80-erne, da Reformbevægelsen indenfor Bogfremstillingen begyndte at tage Fart, bliver Forholdene bedre. Et Værk som Georg Brandes' Jubilæumsskrift om Holberg fra 1884, der er trykt hos J. Jørgensen & Co. med en stor, monumental Antikvaskrift og smykket med Renæssanceinitialer og originale, træskaarne Vignetter af Hans Nik. Hansen, er trods visse Fejlgreb et respektabelt Stykke Bogarbejde.

Titelblad til 1. Del af P. Hansens *Faust*-Oversættelse, 1881.
Originalens Størrelse: 19 × 12½ cm.

V.

Skjønt Holberg i sit *Levnet* taler, som om han pludselig midt i Aaret 1722 »fik i Sinde« at skrive Komedier, tyder dog baade Fortalen til den samlede *Paars* fra 1720 og til Skjemtedigtene fra Januar 1722 paa at han har syslet med Tanken om at skrive »moraliske Comoedier«, thi han forsvarer dem, der skrive slige, i samme Aandedrag som sig selv.

Vi have allerede bemærket den rivende Hast, med hvilken han nu i ikke tre Aar skriver over en Snes Stykker af hans Skuespils første Hold.

Hvilke Kilder tyede han til under denne uhyre og den senere, roligere Produktivitet?

Et yndet Dekorationselement i den Tids Bøger var „Titelbilledet“. Det blev anbragt med paatrykt forkortet Titel foran det egentlige Titelblad og er enten udstyret med rent dekorative Motiver eller har Karakter af en Illustration, som alluderer til Bogens Tekst. Til det Gyldendalske Forlags Bøger blev saadanne Titelbilleder ofte tegnet af dygtige Kunstnere som Henrik Olrik, Frants Henningsen, Krøyer o. a. og er derfor tit af god Virkning. Ogsaa paa dette Felt kan man dog træffe Uhyrligheder. I en Udgave af Erik Bøghs *Udvalgte Fortællinger* fra 1876 findes saaledes et Titelbillede med Forfatterens træskaarne Portræt, henover hvilket Bogens Titel er anbragt, gengivet med forskellige store „Skilte“-Bogstaver, en højst ejendommelig og vistnok ret enestaaende Komposition.

I Modsætning til sine to Forgængere har Hegel udgivet adskillige Illustrationsværker. Stærkt paa Mode overalt var dengang større populær-videnskabelige Værker, Rejsebeskrivelser o. l., som var gennemillustreret med Træsnit. Naar saadanne Værker blev omplantet til andre Sprog, forsynedes Oversættelserne gerne med det originale Billedmateriale ved Hjælp af galvanoplastisk fremstillede Kopier deraf. Herhjemme ekscellerede navnlig P. G. Philipsens Forlag i Udgivelsen af saadanne Værker, men ogsaa Hegel har udsendt en Del Bøger af denne Type med Illustrationer dels af dansk, dels af udenlandsk Oprindelse. Af Værker med original dansk Tekst hører hertil bl. a. Vilhelm Bergsøes *Rom under Pius den Niende* (1877), et af Tidens flotteste danske Pragtværker, som er illustreret med Mængder af franske Træsnit, og samme Forfatters populær-videnskabelige Fremstilling af Insekternes Liv, *Fra Mark og Skov*, der udkom i to Bind 1881. Endvidere Vilhelm Topsøes ovennævnte Rejseskildring *Fra Amerika* (1872) og en Række dengang meget populære Skildringer fra Frankrig, forfattet af den i Paris bosatte danske Journalist

Titelbillede (vistnok af H. Olrik) i Vilh. Topsøe: *Fra Studiebogen*, 1879. Træsnit af H. P. Hansen. Originalens Størrelse: 17 × 11 cm.

Titelbillede i Erik Bøgh: *Udvalgte Fortællinger*, 1876. Træsnit af H. P. Hansen.
Originalens Størrelse: 17 × 10½ cm.

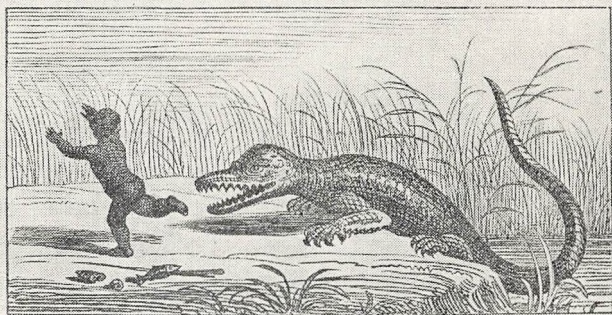
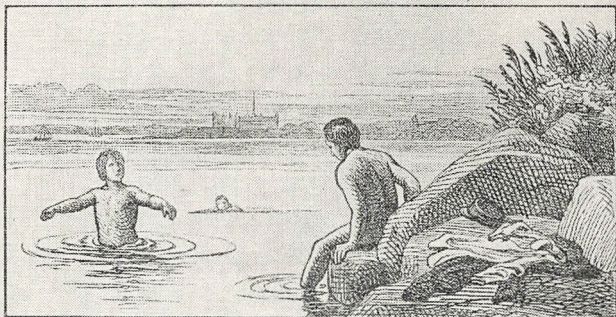

Titelbillede i en af Richard Kaufmanns Pariserskildringer fra 80-erne.
Originalens Størrelse: 23 × 15½ cm.

Richard Kaufmann. Disse Skildringer udkom i flere Bind i Løbet af 80-erne, og en Del af Billedmaterialet deri, som er af fransk Oprindelse, er med sit naive Pikanteri typisk for en vis Side af „Fin de siècle“-Tidens Smag; man undres noget over at se den saa borgerligt korrekte Hegel staa som Forlægger af Bøger, tilhørende denne letbenede Genre. Blandt de oversatte illustrerede Værker fæster man sig særlig ved H. Taines *Rejse i Pyrenæerne*, som i Oversættelse af Sophus Schandorph og forsynet med Gustave Dorés berømte Illustrationer udkom 1876.

Af Bøger, tilhørende den egentlige Faglitteratur, er flere ligeledes rigt forsynet med Illustrationer. Et særlig elegant illustreret Værk er Otto Vaupell: *Den dansk-norske Hærs Historie* (I-II, 1872-79), som foruden med originale træskaarne Billedinitialer er smykket med talrige Billedtavler, udført i Farvelitografi efter Tegninger af Maleren F. C. Lund.

Flere af de kendte hjemlige Kunstnere har leveret Illustrationer til skønlitterære Bøger, Børnebøger og anden Underholdningslitteratur, som blev udgivet af Hegel, tildels i Forening med Th. Lind. Blandt de ældre Kunstnere træffer man Constantin Hansen, som har forsynet en *ABC* af Chr. Winther, der første Gang udkom 1863, med en Række naive, gennemgaaende fortræffelige Billeder, som vidner om en sjælden Evne til at sætte sig ind i barnlige Tanker og Forestillinger. For Børn i den Alder, de er bestemt for, maa disse Billeder have været en Oplevelse. Af Constantin Hansens samtidige, men allerede da forlængst afdøde Kunstnerkollega J. Th. Lundbye udgav Hegel 1884 en Samling Tegninger, gengivet i Træsnit af Fr. Hendriksen og med Digte af Holger Drachmann. Denne smukke Bog virker ikke blot som et Monument over Lundbyes Tegnekunst, men tillige som en dansk Mindesten over Træskærererkunsten, som paa det Tidspunkt var i Færd

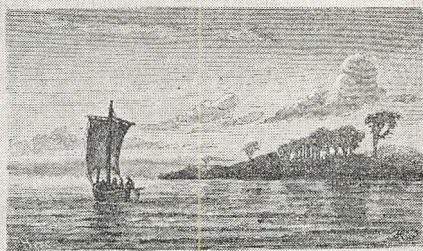

Billedside af Chr. Winthers og Constantin Hansens *ABC*, 1863. Træsnit af H. P. Hansen. Originalens Størrelse: 22 $\frac{1}{2}$ × 14 cm.

med at uddø. Drachmann, der som bekendt var baade Digter og Maler, optraadte ogsaa nu og da som Illustrator og har bl. a. smykket den første Bog, han fik ud hos Hegel, *Dæmpede Melodier* fra 1875, med en Række Billedvignetter, af hvilke flere er baaret af den samme vemodige Stemning som Digtene. En lyrisk Antologi med Titlen *Romancer og Digte*, som blev udgivet af Chr. Richardt 1882, er smukt illustreret af Aug. Jerndorff. En yndet illustreret Børnebog var J. Krohns *Fortællinger for Børn* (1877) med Tegninger af Frants Henningsen. Som Børnebogsillustrator fortjener endvidere at nævnes Knud Gamborg, til hvis talrige Illustrationsværker ogsaa hører flere af Jacob Davidsens Bøger, bl. a. *Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn*.

Mere almindelige end nu var dengang Illustrationsværker, ved hvis Fremstilling flere Kunstnere medvirkede. Det drejede sig navnlig om skønlitterære Antologier, hvori undertiden næsten hvert enkelt Bidrag var illustreret af sin specielle Kunstner. Af denne Slags Bøger har Hegel (ligeledes tildels sammen med Th. Lind) udsendt flere, bl. a. et Par nydelige Børnebøger, udgivet af Chr. Richardt og Gotfred Rode med Titlerne *Fortællinger og Vers for Store og Smaa* (1866) og *En Billedbog* (1868). De er illustreret af forskellige Kunstnere, især C. F. Aagaard, Otto Bache og Vilh. Rosenstand. En Yndlingsbog for mange af den Tids Børn var Chr. Richardts *Billedtexter* (1879), som indeholder Vers, skrevet til Tegninger af bekendte danske Kunstnere. En af de fornemste Antologier var H. J. Greensteens *Fra Fjeld og Dal* (1875), en Samling Fortællinger og Digte, illustreret af en lang Række danske Kunstnere, deriblandt Otto Bache, Frølich, Otto Haslund, Jerndorff, Krøyer og Carl Thomsen.

Ogsaa norske Illustrationer arbejdede for Forlaget, deriblandt A. Tidemand, som har illustreret en Udgave af Bjørn-

Improvisation ombord.

Snart er de lyse Nætters Tid forbi,
Og Mørket stiger bag de dybe Vande,
Og Bølgen spiller op den Melodi,
Som nu kun nynnnes svagt ved Sundets Strande.

Snart strækker Faglen Vingen over Hav
Og sætter Kursen efter fjerne Zoner,
Snart vil Naturen sørge paa sin Grav:
Da maa vi synge vel i andre Toner.

Men endnu spreder Sommernattens Skær
Udover Sø og Land de lyse Vinger,
Og endnu tegner høit bag Skovens Træer
Daggryets Gud sit Navn med gylden Finger.

Saa alvorstildt, saa stille
 I slæbe den lunge Spand,
 mens Moderøjnene midte
 paa Vej jer følge kan:
 de smile, naar I spilde
 ud over Spandens Rand.

Naar Moderøjnene lukkes,
 er Arbejdet ej saa blidt,
 og Ryggen trælsomt bukkes,
 naar I har slæbt og slidt,
 tænke af Taarer dugges
 endog jert Øje lidt.

Men naar ad Stier nøgne
 saa lang en Gang I gaa,
 husk paa de Moderøjne,
 som den Gang paa jer saa',
 og Modet vil sig højne,
 om end I græde maa.

S. Schandorph.

Fra Gængen fra Kirken staaede Hans foran Kirkeboeren; han søgte noget; Bruden bærte det ikke i sin overjordiske Lykke, men hun ansæe det. Han vilde at hun skulde se til Ole Haugens Grav, som var rigt bleit i Biemmer.

Side af Pragtudgaven fra 1873 af Bjørnstjerne Bjørnsons Fortælling *Brude-Slaatten* med Illustration af A. Tidemand. Originalens Størrelse: 29½ × 23½ cm.

sons Fortælling *Brude-Slaatten* (1873) i tidstypisk Pragtudstyr med store, træskaarne Helsidesbilleder. Han har desuden sammen med flere andre norske Kunstnere, bl. a. H. Gude, Th. Kittelsen, Otto Sinding og E. Werenskiold, deltaget i Illustreringen af forskellige Udgaver af Asbjørnsens og Moes norske Folkeeventyr.

Paa Hegels Tid var den dekorative Udsmykning af Bøger naaet frem til ogsaa at omfatte disses Omslag, og mange af Forlagets Publikationer — navnlig af skønlitterær Art — er forsynet med Omslag, som danske Kunstnere har udsmykket med ornamentale eller billedlige Motiver. I de fleste Tilfælde, hvor der i en Bog findes Titelbillede, er dette tillige brugt som Omslagsdekoration. Endvidere dukkede i 50-erne de saakaldte „komponerede Bind“ eller „Pragtbind“ frem herhjemme, Handelsbind af Shirting med Forside- og Rygdekoration udført i Presseforgyldning, undertiden med Relieftryk eller med Farvetryk i Forbindelse med Guldet. Flere af vore ansete Kunstnere har leveret Tegninger til saadanne Bind, der imidlertid saa godt som altid fremtræder uden Signatur og derfor sjældent kan henføres med Sikkerhed til en bestemt Ophavsmand. I Begyndelsen blev disse Partiindbindinger lavet i Tyskland, men efterhaanden overtog vore egne Bogbindere Fremstillingen af dem, især den kendte Bogbinder D. L. Clément og hans Efterfølger Immanuel Petersen. Hegel dyrkede i udstrakt Grad denne Mode, som holdt sig Aarhundredet ud, og Folk syntes i Almindelighed udmærket om disse prangende Bind, der i vore Øjne repræsenterer nærmest et Lavmaal af Bogkultur. En af de faa, som i den gode Smags Navn allerede dengang protesterede imod dem, var Kielland, der i et Brev til Hegel (²⁰/₂ 1880) betegnede dem som „horrible“, en Opfattelse, som efter Svaret at dømme dog langtfra deltes af hans Forlægger.

*

Nabomanden før i Gaarden og bede ham at stifte det, han havde lovet. „Men er Du ikke her igjen paa flyvende Timen.“ jagde han og hyttede til ham med Næven, „jaa skal vel —“. Mere fik han ikke sagt, for Guttten loer afsted, som han var brændt.

„Jeg stulde hilse fra Husbond og bede om det, Du har lovet ham.“ jagde Guttten til Manden før i Gaarden, „men det maatte være i rode Kappet, for han har det færlig braadt i Dag,“ jagde han.

„Ja, ja, spring ned i Engen og tag hende med Dig, der gaar hun,“ jagde Nabomanden.

BILLEDTEXTER,

GAMLE OG NY,

AF

CHR. RICHARDT.

MEDEKSEX OG HALVTREDSINDSTYVE TRESNIT.

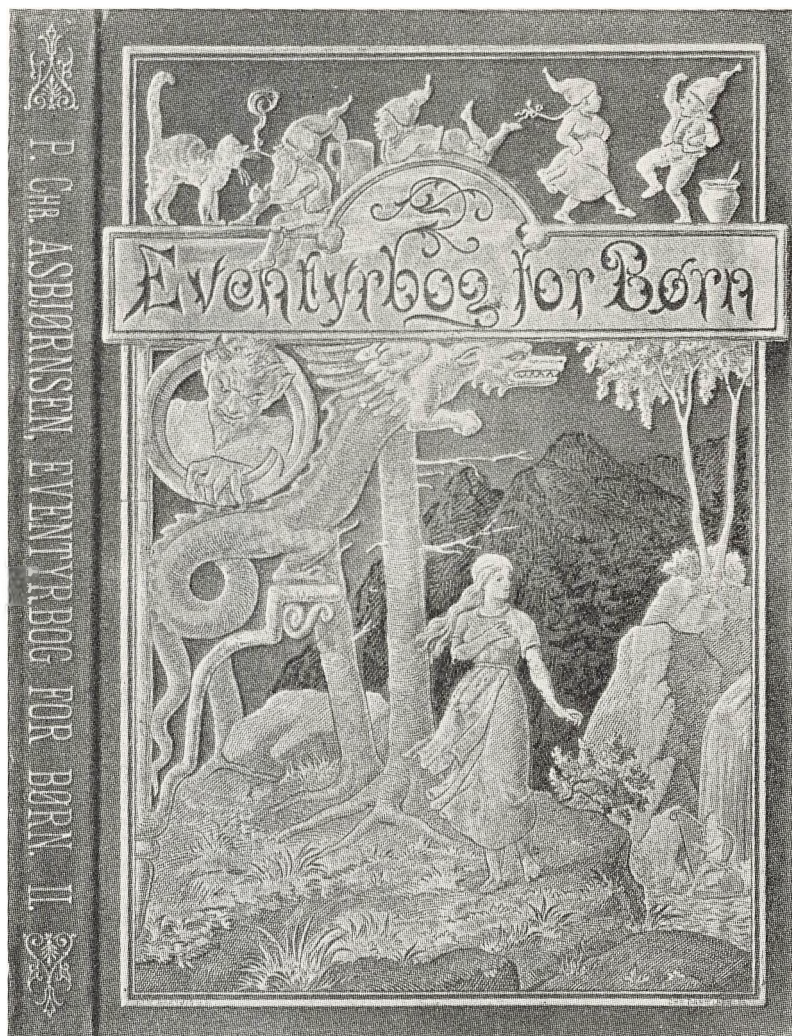

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF GULDENDALSKE BOGHANDEL OG TH. LIND.

THEILES BOGTRYKKERI.

Omslag til Chr. Richardts *Billedtexter*, 1879, med Tegning af Axel Helsted.
Originalens Størrelse: 24 × 16 cm.

Komponeret Forlagsbind, ca. 1884. Originalens Størrelse: 20 × 15½ cm.

Selv af den kortfattede Oversigt, som her er givet over Fr. V. Hegels Forlagsvirksomhed, vil det fremgaa, af hvor storstilet en Karakter denne Virksomhed har været. Som Forlægger var han blandt de største, maaske den største, som har virket i Norden, og selv med de daværende betydeligste Verdensforlag taaler hans Forretning at sammenlignes. I sin Samtid var han kendt som den dygtige Boghandler og kloge Forretningsmand, men set paa den Afstand, som Tidens Gang har skabt, faar hans Virksomhed et videre Perspektiv. I Historiens Lys staar Fr. V. Hegel for os som et virksomt Medlem af den Kreds af fremragende danske Mænd, der i den vanskelige Tid efter 1864 søgte at udligne det lidte Tab ved at lade det nationale Aands- og Erhvervsliv strække sit Virkeomraade ud ogsaa over Landets Grænser og derved paany i Udlandet skabe Respekt om Danmarks Navn. Og vi ser nu klart, at hans intime Forbindelse med de norske Forfattere har bidraget væsentligt til at oparbejde den praktiske Form for nordisk Kulturfællesskab, som har afløst tidligere Tidens idealistiske, men altfor romantisk prægede Skandinavisme. Stilfærdigt og beskedent, men med Kraft og Udholdenhed udførte han et Arbejde, som i lige Grad kom hans eget Fædreland og vort norske Broderland til Gode, og som har sikret ham et Ry af fællesnordisk Karakter. I de mange Digte, som Forlagets Forfattere ved forskellige Lejligheder har skrevet til hans Ære, er denne Betragtning da ogsaa gentagne Gange kommet til Udtryk, smukkest maaske i et Digt, som Henrik Ibsen sendte ham ved Forretningsjubilæet i 1870, og som slutter med disse Linjer:

Stille bygværksmand, som brækker
stenen til vort fælleshjem, —
lid på: i dets byste-rækker
hules nischen og for Dem!

V

VED Fr. V. Hegels Død i Slutningen af Aaret 1887 blev hans Søn og Kompagnon Jacob Hegel Eneindehaver af Firmaet og virkede som saadan i de følgende 16 Aar indtil 1903, da Forretningens Organisation kom ind under nye Former.

I den nævnte Tidsperiode opimod og omkring Aarhundredskiftet var dansk Bogfremstilling og Boghandel inde i en frugtbar Udvikling. Efterhaanden som den politiske Strid ebbede ud, vendte den almindelige Interesse for Kunst og Litteratur tilbage, og en ny Generation af Forfattere, af hvilke nogle skulde faa Rang blandt vore ypperste, bragte atter friske Strømninger ind i Landets litterære Liv. Selve Bogfremstillingen fik en Renæssance, da der i Begyndelsen af 80-erne fra bibliofil Side startedes en Bevægelse til Ophjælpning af den dybt sunkne Bogkultur ved som en Reaktion mod den overhaandtagende Fabriksproduktion at genindføre tidligere Tiders mere haandværksmæssige Fremstillingsmetoder. Denne Bevægelse, som oprindeligt var udgaaet fra England, førtes herhjemme især frem af Xylograf Fr. Hendriksen, hvis bogkunstneriske Principper gennem lange Tider kom til at beherske hele den finere danske Bogproduktion. I Stedet for Bøgenes spinkle og holdningsløse Sats og banale, støbte Ornamentering krævede han kraftige Satsbilleder og en til Bogens Ka-

rakter svarende, original kunstnerisk Udsmykning, ligesom han rettede Bandstraalen mod de forlorne „Pragtbind“. Blandt Landets Bogtrykkere fik Hendriksen en lille Skare begejstrede Tilhængere, der virkede som Agitatorer for de nye Reformideer, Folk som Simon Bernstein, Kr. Kongstad o. a., og ogsaa flere af de gamle, store Bogtrykkerfirmaer deltog med Held i Fagets kvalitetsmæssige Genrejsning. Dette gjaldt i første Række det Thiele'ske Bogtrykkeri, men saavel Græbes som J. Jørgensen og Co.s Bogtrykkerier gjorde sig i denne Henseende ligeledes fordelagtigt bemærket. Disse tre Firmaer arbejdede vedblivende meget for det Gyldendalske Forlag, som desuden i udstrakt Grad benyttede et nyt Trykkeri, stiftet 1884 af Fr. Bagge, der gennem Slægtskabsforhold var nært knyttet til Familien Hegel.

Ogsaa den danske Illustrationskunst var paa den Tid inde i en Glansperiode, ikke blot gennem den Virksomhed, som udøvedes af de tidligere nævnte Kunstnere, der væsentlig traadte i Lundbyes og Frølichs Fodspor, men tillige gennem en Kunstnerkreds, som samlede sig om Brødrene Joakim og Niels Skovgaard, hvis fremragende bogkunstneriske Virksomhed begyndte i 80-erne. En ny Aand, stærkere og inderligere end den, Efterromantikens Epigoner var i Besiddelse af, gjorde sig derved gældende. Til denne Kreds hørte Arkitekten Thorvald Bindsbøll, hvis originale dekorative Stil bragte Bogornamentiken en længe tiltrængt Fornylse.

Indenfor Boghandelen var Forholdene ligeledes i stærk Udvikling. Af de tidligere nævnte større Firmaer spillede P. G. Philipsens Forlag under Ludvig og Gustav Philipsens Ledelse vedblivende en fremtrædende Rolle. Det havde Ry som de unges Forlag, da det havde knyttet flere kendte, yngre Forfattere til sig, bl. a. Johs. Jørgensen, Viggo Stuckenberg og Gustav Wied, og gjorde sig desuden fortjent ved under Medvirkning

af ansete Kunstnere at udgive adskillige store Illustrationsværker. Udstyrelsen af det Philipsen'ske Forlags Bøger var stærkt paavirket af Xylograf Hendriksens Synspunkter, der i de to Brødre havde et Par af sine mest nidkære Tilhængere. Det samme kan siges om de Bøger, som udgik fra det Schubothe'ske Forlag, efter at det 1893 var blevet overtaget af Aage Hirschsprung og J. L. Lybecker. Med stor Dygtighed drev de det gamle Forlag frem til at blive en vigtig Faktor indenfor dansk Boghandel, og ogsaa de knyttede fremragende Forfattere til sig, bl. a. Herman Bang. Derimod var det Reitzelske Forlag stadig sejlet mere og mere agter ud, og tilsidst gik det paa Grund, efter at det 1893 var blevet solgt til den unge, ukyndige Forretningsmand George C. Grøn.

Tidens største Boghandlernavn var dog Ernst Bojesen, der ved Siden af Fr. V. Hegel vel er den genialeste Forlægger, Danmark har haft. Eftersom han ved Udløbet af den her omhandlede Periode blev knyttet til det Gyldendalske Forlags Ledelse, skal han omtales lidt nærmere.

Ernst Bojesen var født 1849 og blev efter at have taget Præliminæreksamen Lærling hos den ovenfor nævnte Boghandler Fr. Wøldike. Hos denne fik han Sans for Forlagsvirksomhed, og efter at han senere selv var begyndt herpaa, viste han — om end i langt større Stil og med betydeligt mere Held — den samme dristige Foretagsomhed som sin Læremester. Han indledede sin Karriere ved 1872 sammen med en jævnaldrende Kompagnon at oprette en beskeden Bog- og Papirhandel i Skindergade, men flyttede snart, efter at Kompagniskabet var ophævet, til en lille Kælderbutik i Vimmelskaftet, hvor han drev selvstændig Forretning som „Kunsthandler“ og navnlig vandt Ry som en idérig Festarrangør. Hermed var Bojesen dog ikke tilfreds. Det var Forlægger, han vilde være, og han forsøgte sig først med Udgivelsen af forskellige senti-

mentale eller humoristiske Julehefter, som straks slog udmærket an og skaffede ham Midler til større Foretagender. Han flyttede til en mondæn Butik i Nygade, og her gik Forretningen strygende frem. 1883 overraskede han sin Samtids boginteresserede Kredse ved at paabegynde Udgivelsen af den store „Jubeludgave“ af Holbergs Komedier med Hans Tegners Illustrationer, et Udgiverforetagende af saa store Dimensioner for en Begynder i Faget, at alle kyndige rystede paa Hovedet deraf. Men Bojesen klarede Skærene med Glans. En herhjemme hidtil ukendt Reklame blev sat i Scene for at hverve Købere til det kostbare Værk, der blev trykt i et Oplag paa 4000 Eksemplarer, og Foretagendet lykkedes over Forventning. Dermed var hans Position fastslaaet, og han forfulgte sin Succes ved Slag i Slag at udsende en Række betydningsfulde Værker, hvoraf flere blev fremstillet med Assistance af vort Lands førende Kunstnere.

Til fuld Udfoldelse kom Bojesens Forretningsgeni, da hans Forlag 1895 blev sluttet sammen med Philipsens. Den ene Indehaver heraf, Ludvig Philipsen, døde i dette Aar, og Broderen ønskede ikke at fortsætte Forretningen alene. Under Axel Heides Medvirkning dannedes da ved en Sammenslutning af Ernst Bojesens og P. G. Philipsens Forlag samt Henr. Hennings' Musikforlag et Aktieselskab under Navnet „Det nordiske Forlag“, for hvis Bogafdeling Bojesen blev Direktør. Det lykkedes ham tilfulde at udnytte de større Forhold, han derved kom til at virke under, og i Løbet af kort Tid arbejdede han det nye Forlag frem til en Førsteplads blandt de hjemlige Forlagsvirksomheder. En Række store, monumentale Værker markerer Udviklingen, fra Forlaget udgik saaledes Standardværker som *Danmarks Riges Historie* og *Folkenes Historie*, der ganske vist begge var planlagt allerede af Brødrene Philipsen, men først ved Bojesens glimrende Reklamekampagne

fik Mulighed for at opnaa det store Salg, som betingede deres Virkeliggørelse. Paa hans eget Initiativ fremkom Verdensudgaven af H. C. Andersens Eventyr, som med Hans Tegners Illustrationer blev udgivet samtidig paa en Række forskellige Sprog. Med skønlitterære Forfattere knyttedes nye Forbindelser, der snart kom til at omfatte næsten alle de unge, og et stort Haandbogs- og Skolebogsforlag blev skabt i forbløffende kort Tid. Kronen paa Værket satte Bojesen, da han 1897 startede sit mest geniale Foretagende, Ugebladet *Frem*, der i en Aarrække bragte en Mængde udmærkede populær-videnskabelige Skrifter ud til Abonnenterne i et Oplag paa over 100,000 Eksemplarer. Intet Under, at den nye Sammenslutning af de andre københavnske Forlag betragtedes som et yderst farligt Konkurrenceforetagende, ikke mindst af det Gyldendalske Forlag, som saa sin hidtidige Førerstilling alvorligt truet.

*

Det var saaledes ingen let Opgave, der var tilfaldet det Gyldendalske Forlags nye Ejer, især da han ikke som sin Fader var i Besiddelse af særlige Anlæg for Forlagsvirksomhed. Jacob Hegel, der var født i Februar 1851 og altsaa ved Forretningsovertagelsen var omtrent 37 Aar, havde til at begynde med ikke vist nogen større Tilbøjelighed for Boghandlerfaget, men interesseret sig mere for Sport og Friluftsliv. Men han var forudbestemt til at træde ind i Firmaet, og efter at han som ganske ung var kommet til at arbejde der, og navnlig efter at han 1877 var blevet Associé, røgtede han sit Hverv med Flid og Interesse. Efter Faderens Død bestræbte han sig for at føre Forretningen videre i det gamle Spor, idet han støttede sig til dens betroede Fuldmægtig August Larsen. Jacob Hegel vedligeholdte den nære personlige Forbindelse,

som Faderen havde etableret med Forlagets prominente Forfattere, baade de danske og norske, og stod i Venskabsforhold navnlig til Bjørnson, Kielland, Drachmann og Schandorph. I sin Hustru Julie, der var Datter af Professor S. H. Bagge og altsaa hans Kusine, havde han en udmærket Hjælperke, naar det gjaldt om at repræsentere Forlaget udadtil, og berømt er den storstilede Gæstfrihed, som udvistes i hans Hjem, og navnkundige de Fester, der blev fejret dels paa Skovgaard, som han arvede efter sin Fader og ejede til sin Død, dels i det fornemme Palæ i Amaliegade, hvor han i nogle Aar havde sin Vinterbolig. Efterhaanden som Tiden gik, og nye Folk overtog det daglige Arbejde paa Forlaget, helligede Jacob Hegel sig mere og mere sine egne private Interesser, især en vidtgaaende Samlervirksomhed, som omfattede Billedkunst, Kunstindustri, Mønter m. m. Hans Rigdom tillod ham at ofre adskilligt paa disse Samlinger, hvoraf en værdifuld Kollektion af topografiske Billeder til Københavns Historie senere er overgaaet i Offentlighedens Eje, og satte ham ligeledes i Stand til at udøve en udstrakt Godgørenhed. Til Minde om sin Fader oprettede han 1891 Rekonvalescenthjemmet „Hegels Minde“ i Fredensborg; senere viste han sin Veneration for ham ved Udsendelsen af det store To-Binds Værk *Frederik V. Hegel* (1909), udarbejdet af Forfatteren L. C. Nielsen. Som en Anerkendelse for sin Virksomhed udnævntes han 1908 til Etatsraad. Iøvrigt var Jacob Hegel en stiltfærdig, tilbageholdende Mand, som skyede al offentlig Fremtræden.

Efter Stiftelsen 1895 af Nordisk Forlag mente Jacob Hegel sig ikke i Stand til alene at kunne imødegaa den truende Konkurrence og saa sig derfor om efter en Medarbejder. Efter Bjørnsons Raad henvendte han sig til Forfatteren Peter Nansen, som derefter fra 1. Januar 1896 blev ansat som litterær Leder af Forlaget. Meddelelsen herom vakte stor Opsigt og

blev livligt kommenteret i den københavnske Presse. Nansen, som paa det Tidspunkt nærmede sig Midten af 30-erne, var ligefrem berygtet i de borgerlige Kredse, dels paa Grund af sit dristige Forfatterskab, der ansaas for at repræsentere Højdepunktet af Umoralitet, dels ved sin kaade og respektløse Petitjournalistik i *Politiken*, hvortil han var knyttet som fast Medarbejder. Fra flere Sider spaaedes der Forlaget, der blandt sine Forfattere talte mange af Konservatismens svorne Mænd, en snarlig Undergang med denne forhærdede Radikaler som Leder. Men Nansen gjorde de pessimistiske Profetier til Skamme. Han opgav resolut sin Forfatter- og Journalistvirksomhed for helt at hellige sig sit nye Hverv, og med stor Grundighed satte han sig ind i Firmaets mange, forskelligartede Forhold. I sine Dispositioner lagde han en ikke ringe Forretningsdygtighed for Dagen, og ved sin Elskværdighed og store personlige Charme indtog han selv de argeste politiske Modstandere blandt Forfatterne for sig. I forholdsvis kort Tid lykkedes det ham atter at bringe Forlaget, der saavel i litterær Henseende som økonomisk havde været godt i Gang med at stagnere, op paa dets gamle, høje Niveau.

Det første vigtige Resultat af Nansens Initiativ var Jacob Hegels Køb af det Reitzelske Forlag, som fandt Sted i April 1896. Efter kun tre Aars Forløb var dets nye Indehaver George C. Grøn kørt fast, da han havde brugt hele sin Driftskapital til en voldsom Produktion, som ikke havde svaret Regning. Købet omfattede kun Forlaget, medens den store Reitzelske Sortimentsboghandel fortsattes under det gamle Firmanavn. Ved denne Transaktion kom det Gyldendalske Forlag i Besiddelse af hele Guldalder-Litteraturen foruden adskillig anden ældre og nyere Litteratur, tildels af meget populære Forfattere, samt en Mængde udmærket rentable Skolebøger. I nogen Tid efter Overtagelsen førtes Forlaget videre som en særlig „Reitzelsk“

Afdeling indenfor det Gyldendalske Firma, men dette Arrangement ophørte snart.

En anden Forlagserhvervelse skete 1901, da Jacob Hegel købte „Jysk Forlagsforretning“ i Aarhus, som var oprettet 1892 af Boghandler Albert Bayer og 1895 var blevet omdannet til et Aktieselskab, der væsentlig ejedes af jyske Boghandlere, med Bayer som Forretningsfører. Efter Overtagelsen d. 1. Januar 1902 blev denne Forretning drevet som et selvstændigt Firma under Betegnelsen „Det jyske Forlag“ med Kontor og Lager i Aarhus og vedblivende med Albert Bayer som Bestyrer. Allerede efter to Aars Forløb ophævedes den imidlertid og indgik i det Gyldendalske Forlag.

I 1903 optog Jacob Hegel sin Svoger August Bagge som Kompagnon i Firmaet. Det var Bagges Svigerfader Th. Wesel, Meddirektør i „Magasin du Nord“, som foranledigede dette Arrangement, idet han til Gengæld indskød en halv Million Kroner i Forlaget. Bagge havde opholdt sig flere Aar i Udlandet, men ikke tidligere beskæftiget sig med Boghandel.

Konkurrencen mellem det Gyldendalske Forlag og det af Ernst Bojesen ledede Nordisk Forlag virkede efterhaanden stærkt trykkende for begge Parter, og i Efteraaret 1903 endes man om en Sammenslutning af de to Virksomheder. Det var Nansen, der ogsaa her var den drivende Kraft, støttet af Gustav Philipsen, som var Formand for Nordisk Forlags Bestyrelse, og Axel Heide. Sammenslutningen skete i Form af Dannelsen af et nyt Aktieselskab, hvori begge Forlag (dog ikke Nordisk Forlags Musikafdeling) gik op. Det fik Firma-navnet „Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag“, en Betegnelse, der senere baade af Forlaget selv og af Publikum almindeligvis er blevet forkortet til blot „Gyldendal“. Jacob Hegel blev Bestyrelsens Formand og Gustav Philipsen dens

Næstformand, medens Bagge, Bojesen og Nansen blev Direktører.

Den gamle Philipsen'ske Sortimentsboghandel, som ved Oprettelsen af Nordisk Forlag var blevet udskilt som et særligt Firma under Navnet „Akademisk Boghandel“, erhvervedes 1905 af det nye Aktieselskab og dreves som dettes eget Sortiment indtil 1927, da det ophævedes.

*

I den første halve Snes Aar af den omhandlede Periode, da Jacob Hegel alene havde Ledelsen af Forlaget, var dettes Virksomhed for en væsentlig Del baseret paa de store Forfattere, som hans Fader havde knyttet dertil, af danske bl. a. Georg Brandes og Holger Drachmann, af norske først og fremmest Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Alexander Kielland og Jonas Lie, der stadig skaffede Forlaget rigeligt baade af Berømmelse og Indtægt. Særlig Henrik Ibsen kastede Glans over det og henledte hele Verdens Opmærksomhed paa det, naar han regelmæssigt hvert andet Aar udsendte et nyt Skuespil. Forlaget overholdt paa Ibsens Forlangende den største Hemmelighedsfuldhed, naar et af hans nye Stykker skulde udkomme, saa ingen Antydning af Indholdet turde røbes, og det vakte derfor stor Opsigt, at *Politiken* i November 1894, da *Lille Eyolf* var under Trykning hos Græbe, kunde bringe store Stykker deraf i ordret Gengivelse. Det var Henrik Cavling, der ved en Tilfældighed blev Ophavsmand til dette journalistiske Kup, som gav Anledning til en skarp Polemik i den norske Presse, men naturligvis virkede som en glimrende Reklame for Bogens Salg.

Til Forlagets Koryfæer fra Fr. V. Hegels Tid hørte Hostrup og Richardt, som begge døde 1892. De var litterært virksomme til det sidste og var stadig trofaste mod det gamle Forlag. Fast

knyttet til dette var ogsaa Einar Christiansen, der allerede 1881 som 20-aarig Student havde faaet et Skuespil udgivet der, og Otto Benzon, som efter sin Succes 1884 paa det kgl. Teater med *En Skandale* var blevet modtaget med aabne Arme af Hegel. Men nogle Forfattere var mindre trofaste og kunde ikke modstaa andre Forlæggeres, særlig Ernst Bojesens, Lokketoner. Dette gjaldt saaledes Henrik Pontoppidan, som 1890 forlod Gyldendal for først at gaa til Philipsen og derfra videre til Nordisk Forlag, og tildels Vilhelm Bergsøe, der ganske vist vedblivende lod største Delen af sin Produktion udkomme paa det Gyldendalske Forlag, til hvis gamle Chef han havde følt sig nært knyttet, men dog overlod Bojesen enkelte af sine nye Værker.

Adskillige nye Forfattere lykkedes det dog Jacob Hegel at knytte til sig, deriblandt flere, som enten havde eller skulde faa et godt Navn indenfor dansk Skønlitteratur, og adskillige af disse blev paa det Gyldendalske Forlag Livet igennem. 1889 kom Karl Larsen, der var Nevø af Fuldmægtig August Larsen, og 1891 Jakob Knudsen; begge udvandrede de dog senere til Nordisk Forlag. Samtidig med Jakob Knudsen holdt Helge Rode sit Indtog paa Forlaget og Aaret efter Sophus Schandorph, der hidtil havde faaet alle sine Værker ud hos Reitzel. 1893 kom Karl Gjellerup og Sven Lange, 1894 Laurids Bruun, 1895 Amalie Skram (med sin opsigtsvækkende Bog *Professor Hieronymus*) og samme Aar Sophus Claussen og Carl Ewald. De to sidstnævnte hørte dog til de ustadige, der senere for en Tid søgte andetsteds hen.

Støttende sig paa Traditionerne fra sin Faders Tid oprettholdt Jacob Hegel Forbindelsen med Norge, og en Række nye norske Forfattere kom ind paa Forlaget i denne Periode, deriblandt Hans Aanrud, Gabriel Finne, Gunnar Heiberg og Thomas P. Krag. Af svenske Forfattere kan nævnes Selma Lager-

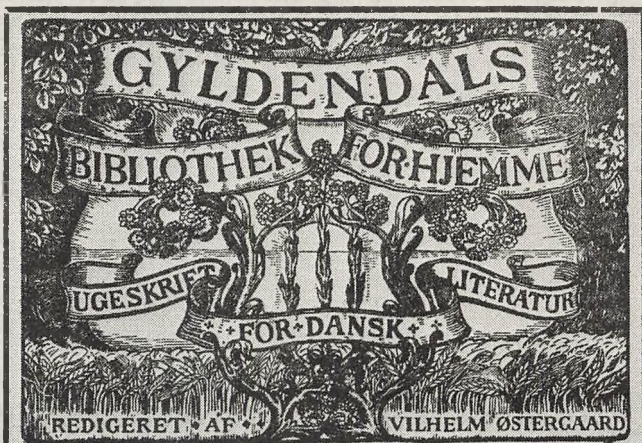
löf, hvis *Gösta Berlings Saga* udkom i Oversættelse hos Gyldendal 1892, men ogsaa hun gik senere over til Nordisk Forlag. Til udenlandske Digtere, som paa den Tid gennem det Gyldendalske Forlag blev gjort tilgængelige for danske Læsere, hørte bl. a. Maurice Maeterlinck og Anton Tschekov.

Efter at Peter Nansen 1896 havde tiltraadt Stillingen som litterær Leder af Forlaget, udvidedes Antallet af dets Forfattere betydeligt. Ved Købet af Reitzels Forlag overførtes ikke blot hele Rækken af afdøde Guldalder-Digtere, af hvilke f. Eks. Ingemann og H. C. Andersen stadig kunde udsendes i nye Udgaver, men ogsaa nogle af de mest folkekære, endnu virkende Forfattere, saaledes Sophus Bauditz og Henrik Scharling, hvis Roman *Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard* var blevet en af Datidens største Bogsucces'er. Det var dog navnlig de unge Digtere, som nu paa Nansens Foranledning søgte til Gyldendal, Digtere som Jeppe Aakjær, M. Andersen Nexø, Karen Bramson, Jakob Hansen, Poul Levin, Karin Michaëlis, L. C. Nielsen, Palle Rosenkrantz, Edvard Søderberg o. fl. a. Fra det yngre norske Digterkuld kom bl. a. Johan Bojer, Peter Egge og Sigbjørn Obstfelder. Men ogsaa flere af sine jævnaldrende blandt Forfatterne lykkedes det Nansen at drage over til Gyldendal, deriblandt sine to nærmeste Venner, Herman Bang og Edvard Brandes. Den førstnævnte, hvis Bøger hidtil for største Delen var udkommet hos Schubothe, kom 1902 med *Ravnene*, Edvard Brandes, der tidligere havde tilhørt det Philipsen'ske Forlag, allerede 1898 med sin Roman *Lykkens Blændværk*. Den efterfulgtes Aaret efter af Romanen *Det unge Blod*, der blev beslaglagt af Politiet som usædelig og derfor naturligvis vakte voldsom Opsigt. En af de største Akkvisitioner for Forlaget var Gustav Wied, hvem det lykkedes Nansen straks ved sin Tiltræden at erobre fra selve Ernst Bojesen. Ogsaa to fremragende Nordmænd, Arne Garborg og Knut

Hamsun, kom paa Nansens Foranledning til Gyldendal, og af svenske Digtere blev Gustaf af Geijerstam og Strindberg i disse Aar knyttet dertil.

En Udnyttelse i større Stil af de Rettigheder over bekendte Forfatteres Værker, som det Gyldendalske Forlag efterhaanden havde erhvervet sig, paabegyndtes straks efter Købet af det Reitzelske Forlag med Udgivelsen af en Række af de herfra overtagne Forfatteres samlede eller udvalgte Skrifter. Blandt disse var saaledes Skrifter i Udvalg af Henrik Hertz (I-VIII, 1897), H. C. Andersen (I-XII, 1898-1901) og Fr. Paludan-Müller (I-VIII, 1901-02), og 1901 paabegyndtes en samlet Udgave af Søren Kierkegaards Værker, omfattende 14 Bind, som først blev afsluttet 1906 og til almindelig Forbavselse blev en stor Salgssucces. Blandt Forlagets egne Forfattere fra tidligere Tid kan nævnes Meir Goldschmidt, hvis poetiske Skrifter i 8 Bind kom 1896-98. Da Henrik Ibsen 1897 fyldte 70 Aar, fejrede Forlaget Begivenheden ved at udsende Indbydelse til Subskription paa en Folkeudgave af hans samlede Værker, som derefter udkom i 10 Bind (1898-1902) og ligeledes blev en stor Succes, solgt som den straks blev i 15,000 Eksemplarer. Forlaget forfulgte sit Held med Udsendelsen af lignende samlede Folkeudgaver af Georg Brandes (I-XVIII, 1899-1910), Bjørnstjerne Bjørnson (I-XI, 1900-02), Jonas Lie (I-XIV, 1902-04), Alexander Kielland (I-VI, 1903-04) o. a. Disse Udgaver gjorde saa stor Lykke, at flere af dem kunde optrykkes gentagne Gange.

Paa anden Vis udnyttede det Gyldendalske Forlag sine udstrakte Rettigheder over nordisk Skønlitteratur, da det som et Konkurrenceforetagende til Ernst Bojesens *Frem* 1899 startede *Gyldendals Bibliothek*, der i ugentlige Hefter efterhaanden bragte en lang Række lødige Værker ud til Abonnenterne i en i Forhold til den billige Pris god Udstyrelse.

Abonnement, 30 Øre pr. Måned og 1 Kr. 30 Øre pr. Kvartal, tegnes hos alle Boghandlere og i Expeditionen, Gyldenløse Boghandels Subskriptionsafdeling, Klarebodernes 3, København K (Telefon 487). Kvarials-Abonnement for Danmark, Norge og Sverige kan tilgaa, portofrit, tegnes paa alle Postkontorer.

1. Aargang.

Søndag den 17. Juni 1900.

Nr. 38

Magasin du Nord.

Damperevet.

Gardin- og Møbelstet-Fabrik.
 Her Onsdag selges Resten af alle Damperevet samt affaarne mindre Maal af Partianeret, under almindelig Pris.

Alt er mærket med Maal og Pris.

Ved disse billige Onsdags-Salg er altid Ejrlighed til fordelagtige Indløb, faaet af Fabrikvarer med Damperevet som andre forandrede Manufakturvarer.

Indhold af Nr. 38:

R. S. Jørgensen: Landbybarnene.
 Fra Gyllenbourg: To Tilfælde.
 Sophus Schandorph:
 Udvælte Forskellige. Tre Fuldangegne.
 Fr. Paludan-Møller: Isandertinden.

Herre-Lingeri
 Største Udvalg
 Prima Kvalitet
 Billigste Priser

A. C. ILLUM
 52. Østergade 52.

Fineste Cyklelak,

40 Øre Dansen.

Vilhelm Hansen & Co.,
 en gross- & en detail.
 30, Nørrebrogade 30.

Dame-Hatte. Chr. Denrichsen, Røbmagergade 29

Skriv efter Prøver!

Altid
 Nyheder i Kjølestoffer.

Sprogøe,

24, 1ste Sal,
 Vesterbrogade.
 København V.

Usvigtigt Tilsalg. 10 til 50% Rabat.

C. Th. Rom & Co.

Axelhus 2 B.

Græsplæneklyppere.

Illust. Katalog udsendes.

SVAMPE

for 5 Øre til 50 Kr. pr. Stk.

Mærke Omvinding.
 Nye og Udvikledte.
 Bølle Sørløring.
 Billigste Priser.

Ludvig Aagaard jr.
 Frederiksberggade 32.
 Frederiksberggade 41.
 Østergade 15.

Svampe-Mærke og Læge-
 3. Knudbrostræde 3.
 Telefon 520.

I det hele prægede Konkurrencen med Nordisk Forlag i høj Grad det Gyldendalske Forlags Produktion i de sidste Aar før Sammenslutningen, og dette gjaldt ikke mindst den faglige Litteratur og Skolebogs litteraturen. Med Bistand af den ansete Pædagog Johan Ottosen havde Bojesen opbygget et stort Skolebogsforlag, der truede med at distancere Gyldendals, men ved en Kraftanstrengelse erhvervede dette Forlag paany Overtaget her. Under Medarbejderskab af en Række Konsulenter, bl. a. Formanden for Undervisningsinspektionen for de lærde Skoler Professor M. Cl. Gertz og den senere Viceskoleledertor Arild Sørensen, fremstilledes indenfor næsten alle Fag nye Skolebøger af udmærkede Forfattere som A. Boysen, G. C. Bricka, P. Dahlberg, H. O. G. Ellinger, Ad. Hansen, K. Hude, Ernst Kaper, C. F. Linderstrøm Lang og Vilh. Stigaard. Ogsaa det konkurrerende Forlags Forsøg paa at slaa det Gyldendalske Forlags gamle Ordbøger ud blev heldigt afpareret ved Udgivelsen af *Gyldendals smaa Ordbøger*, som efterhaanden er blevet solgt i hened en Million Eksemplarer.

Indenfor den videnskabelige (og den populær-videnskabelige) og den faglige Litteraturs Omraade udsendte det Gyldendalske Forlag ogsaa i denne Periode adskillige værdifulde Publikationer. Særlig rigt repræsenteret var den kulturhistoriske Litteratur. Fra 1890 til 1896 udgav Forlaget Tidsskriftet *Museum*, som, skønt det havde Undertitlen *Tidsskrift for Historie og Geografi*, for en væsentlig Del indeholdt Bidrag af kulturhistorisk Karakter. Af større Værker skal nævnes Karl Mantzius' ufuldendte Arbejde *Skuespilkunstens Historie*, som begyndte at udkomme 1897, og hvis sjette og sidste Bind først kom 1916, *Illustreret Verdens-Litteraturhistorie*, redigeret af Julius Clausen, (I-III, 1898-1901) og Gustav Bang: *Europas Kulturhistorie* (I-II, 1899). En særlig værdifuld Tilvækst indenfor Kulturhistoriens Felt betød — saavel i litterær som

økonomisk Henseende — Overgangen fra Reitzel til Gyldendal af Troels Lunds Produktion. Af hans populære Hovedværk *Dagligt Liv i Norden* kom (under den kedelige Titel *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede*) de elleve første Bind hos Reitzel (1879-91) og de tre sidste hos Gyldendal (1895-1901), som allerede 1903-04 kunde udsende den første Folkeudgave af det.

Ogsaa flere vigtige personalhistoriske Værker saa Lyset hos Gyldendal i dette Tidsrum. Udgivelsen af Brickas *Dansk biografisk Lexikon*, hvis første Bind var udkommet i Fr. V. Hegels Dødsaar 1887, skred støt frem og var 1903 med det 17. Bind naaet nær op mod sin Afslutning. 1896-97 udkom i to Bind Philip Weilbachs fortjenstfulde *Nyt dansk Kunstnerlexikon*, som endnu ikke har faaet en tidssvarende Afløser. Af enkeltstaaende Værker bør fremhæves A. D. Jørgensens Biografier af Johs. Ewald (1888) og Griffenfeld (I-II, 1893-94), Johanne Luise Heibergs *Et Liv, gjenoplevet i Erindringen* (I-IV, 1891-92), som vakte enorm Opsigt og gav Anledning til en større Polemik, og Generalmajor C. F. Holtens efterladte *Erindringer* (1899), det sidstnævnte Værk ikke saa meget paa Grund af dets historiske Værdi som paa Grund af den Opmærksomhed og Forargelse, det fremkaldte ved sine frimodige Afsløringer af Frederik VII og hans Kreds.

Trods den nye, mere radikale Kurs, som Forlaget under Nansens Førerskab slog ind paa, negligeredes ingenlunde den teologiske Litteratur. Flere af dennes mest fremtrædende Repræsentanter udgav Bøger hos Gyldendal, bl. a. Biskopperne Fr. Nielsen og A. S. Poulsen og den frugtbare Skribent Pastor Morten Pontoppidan. Nævnes bør ogsaa Orientalisten Professor Frants Buhl, af hvis lærde Bibelkommentarer de fleste udkom paa det Gyldendalske Forlag.

Blandt de eksakte Videnskaber dyrkede Forlaget i denne

ET LIV
GJENOPLEVET I ERINDRINGEN.

AF

JOHANNE LUISE HEIBERG.

FØRSTE DEL.

1812—42.

KJØBENHAVN.

GVLDENDANSKE BØGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆDES BØGTRYKKERI.

1891.

Titelblad til 1. Del af Originaludgaven af Johanne Luise Heibergs Erindringer,
1891. Originalens Størrelse: 19½ × 12 cm.

Periode i særlig Grad Medicinen. Gennem en Aarrække udgav det vigtige medicinske Tidsskrifter som *Bibliotek for Læger*, *Ugeskrift for Læger* (begge overtaget 1896 fra Reitzel) og *Tidsskrift for Terapi* (1902 ff.), og blandt dets Forfattere paa dette Omraade fandtes Navne som Frantz Howitz, Carl og Fr. Lange og Medicinalhistorikeren Julius Petersen. Af Forlagets mange praktiske Haandbøger skal blot nævnes den store Succes *Fru Constantins Husholdnings- og Kogebog* (forfattet af Oberstinde Mathilde Muus), der udkom første Gang 1902 som et Konkurrenceforetagende til den ikke mindre succesombruste *Frk. Jensens Kogebog*, der Aaret i Forvejen var lanceret af Nordisk Forlag.

*

De Bestræbelser for en kunstnerisk Højnelse af Bøgernes Udstyrelse, som i Slutningen af 1880-erne var begyndt at gøre sig gældende herhjemme, satte sine tydelige Spor ogsaa i det Gyldendalske Forlags Produktion. I langt højere Grad end tidligere benyttedes i den følgende Tid danske Kunstnere til Bøgernes Udsmykning og Illustrering, og i enkelte Tilfælde optraadte Forlaget som Udgiver af virkelige Biblio-fil-Tryk, saaledes da det i 1903 udsendte Pragtværket *Danske Folkeviser med gamle Melodier*, der var trykt i Haandpresse af Simon Bernsteen, illustreret af Joakim Skovgaard og dekoreret af Thorvald Bindesbøll. Til de Kunstnere, som Forlaget benyttede til Illustrering af skønlitterære Nationalværker i ofte pompøs Udstyrelse, hørte Erik Henningsen (Vilh. Bergsøe: *Fra Piazza del Popolo*, 1894), Knud Larsen (Chr. Winther: *Hjortens Flugt*, 1898), Carl Thomsen (Blicher: *Udvalgte Noveller*, 1899) og Frants Henningsen (Fr. Paludan-Müller: *Danserinden*, 1901) samt af norske Erik Werenskiold (Jonas Lie: *Familien paa Gilje*, 1903). En særlig smuk Bog er „Kunst-

FØRSTE SANG

Forbi er Efterhøsten, Bladet falder
Til frosne Jord, og øde Lunden staaer:
Hen over Marken Jægerhornet gjalder,
Hvis stærke Klang fra Sporet Hunden kalder
Til Skytten, som paa Veien eensom gaaer.
Han standser, lægger an, og Skuddet naaer
Den lette Hare: Knald med Røgen farer
Hen imod Høien — Echo's Torden svarer.

Den korte Dag gaaer vinterklædt forbi,
Dens magtesløse Straaler hurtig daane;
Men hist sig hæver alt den blege Maane,
og lyser ned paa Vandringsmandens Sti.
Dens kolde Flammer Skyen Vinger laane,
Den nys tilslørte Himmel bliver fri;
Klart funkler i sin evig rene Glands
Den høie, vinterlige Stjernekrands.

udgaven“ af H. C. Andersens Eventyr (I-II, 1903), hvori Vilhelm Pedersens originale Blyanttegninger i omhyggelig Reproduktion er benyttet til Illustrering. Blandt Børnebøgerne bør fremhæves Udgaven af Chr. Winthers Digt *Flugten til Amerika* (1900) med Alfred Schmidts yndefulde, farvelitograferede Illustrationer, en af vore smukkeste Billedbøger, der stadig formaar at røre et troskyldigt Barnehjerte.

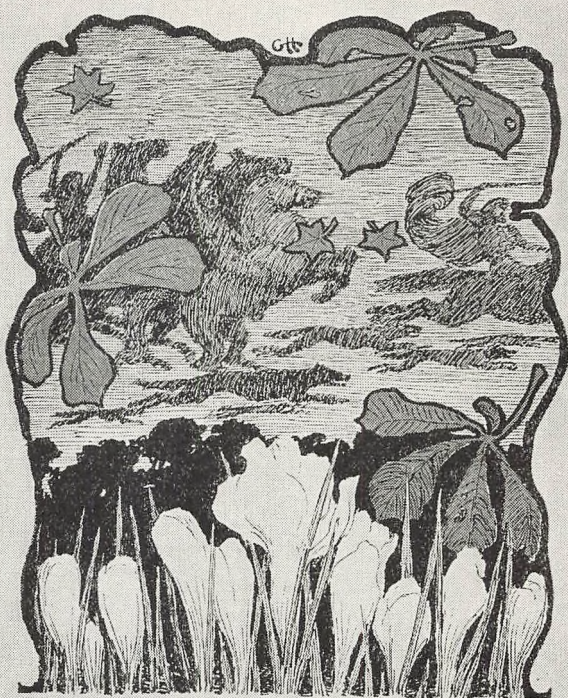
Stor Vægt blev ogsaa lagt paa original Udsmykning af Bøgenes Omslag, og ligeledes paa dette Felt arbejdede dygtige Kunstnere for det Gyldendalske Forlag. Til de mest virksomme hørte Gerhard Heilmann, hvis stilfulde, hyppigt stærkt stiliserede Omslag pryder flere af Bøgerne fra dette Tidsrum.

Ved Siden af Bøger med original kunstnerisk Illustrering, der for en Del vedblivende udførtes i Træsnit, udsendte Forlaget i den her omhandlede Periode en lang Række Illustrationsværker med ikke-skønlitterært Indhold, hvori Billedstoffet overvejende er fremstillet ved Hjælp af de nye fotomekaniske Reproduktionsmetoder, som efterhaanden toges i Brug. Som Eksempler skal nævnes det store nationale Pragtværk *Vort Folk i det nittende Aarhundrede* (I-II, 1897-1901) og Mylius Erichsen: *Den jyske Hede før og nu* (1903), som er illustreret med Reproduktioner dels efter Tegninger af Valdemar Neijendam, dels efter Fotografier. Adskillige af de herhen hørende Værker er Rejsebeskrivelser eller Skildringer fra fremmede Lande, deriblandt G. F. Steffen's meget yndede *Fra det moderne England*, som i dansk Bearbejdelse med Illustrationer af engelske Kunstnere udkom 1894, Henrik Cavlings ikke mindre populære Rejsebøger *Fra Amerika* (I-II, 1897), *Paris* (1899) og *Østen* (I-II, 1901-02) og Edv. Blaumüllers Rejsebilleder fra Palæstina, *Hellig Jord* (1898). Til samme Kategori hører Alexander Svedstrups *De Danskes Vej* (1902), en Skildring af den danske Krydser „Valkyrien“s i sin Tid meget

6°

Side af Kunstgaven af H. C. Andersens Eventyr, 1903, med en af Vilh. Pedersens Illustrationer, reproduceret efter den orig. Blyantstegning. Orig. St.: $20 \times 14\frac{1}{2}$ cm.

HOLGER DRACHMANN
MELODRAMER

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG

Bogomslag af Gerhard Heilmann, 1895. Originalens Størrelse: 17½ × 11 cm.

omtalte Togt til Østasien 1899-1900 under Prins Valdemars Kommando, der tildels er illustreret med Forfatterens egne Tegninger og Fotografier.

Ogsaa i dette Tidsrum florerede de komponerede „Pragtbind“, som dog efterhaanden blev noget mere decente i deres Udstyrelse. De fremtræder nu ofte blot som kulørte Shirtingsbind med en forholdsvis enkel, ornamental Udsmykning i Guldtryk.

VI

DE godt og vel 40 Aar, der er forløbet siden det Gyldendalske Forlags Sammenslutning med Nordisk Forlag og samtidige Omdannelse til et Aktieselskab, har jo formet sig som et af de mest bevægede Tidsrum i Verdens og dermed ogsaa i Danmarks Historie. Krige, Revolutioner og økonomiske Kriser har præget den forløbne Del af det 20. Aarhundrede, der begyndte saa godt med nyt Initiativ og Fremgang paa næsten alle Omraader, ogsaa de kulturelle. I Danmark betød det politiske Systemskifte 1901 den endelige Afslutning paa Decenniers opslidende Forfatningskamp, og demokratiske Synspunkter med sociale Fremskridt i Følge banede sig derefter uimodstaaeligt Vej herhjemme. Et folkeligt Oplysningsarbejde af hidtil ukendt Omfang blev sat i Værk, og trods Krig, Dyr-tid og social Uro er det blevet fortsat gennem hele Perioden og er bl. a. resulteret i et højt udviklet almindeligt Undervisningsvæsen og et fortræffeligt System af Folkebiblioteker med dertil hørende Studiekreds- og anden Oplysningsvirksomhed. Alt dette har gjort Danskerne til et af de mest oplyste og litterært interesserede Folk i Verden.

Denne Højnelse af den almindelige Dannelse har i Forbindelse med andre Fremskridt af social og ikke mindst af teknisk Art i vor Tid givet Litteraturen Vind i Sejlene som aldrig

før. Det er ikke længer en Frase at sige, at Bøger er blevet Allemands Eje. I alle dets mangfoldige Nuancer afspejler Nationens bevægede Liv i den sidste Menneskealder sig i vor Tids Litteratur, den være sig af skønlitterær, videnskabelig eller faglig Art, og i den er for Eftertiden bevaret uforgængelige Vidnesbyrd om det danske Folks materielle og aandelige Status i disse mærkværdige Aar. Aarhundredets danske Skønlitteratur giver i det store og hele Udtryk for et sundt og positivt indstillet Livssyn, der set paa Baggrund af Tidens mange alvorlige Begivenheder staar i en ejendommelig Modsætning til 80-ernes og 90-ernes dekadente, selvopgivende Fin de siècle-Stemning, som dengang — i en lykkelig, ubekymret Tid — beherskede Litteraturen. Baade indenfor Skønlitteraturen og Videnskaben har vor Tid fostret danske Skribenter, som ikke blot har Rang blandt vort eget Lands ypperste, men har skabt sig et grundfæstet internationalt Ry.

En Følge saavel af Litteraturens Popularisering som af den nyeste Tids umaadelige tekniske Fremskridt har været en voldsom Stigning af Bogproduktionen. I Løbet af indeværende Aarhundrede er her i Landet Produktionen af Bøger og Tidsskrifter mangedoblet. Bogfremstillingen er blevet en Industri, som for største Delen arbejder efter rent fabrikmæssige Metoder, flere nye, moderne indrettede Trykkerier er oprettet og gamle moderniseret, saa at de kan tilfredsstille det store Behovs Krav om fuldt gennemført Maskindrift. Under disse Omstændigheder maa æstetiske Hensyn ved Bogudstyrelsen naturligvis i Almindelighed træde i Baggrunden, og overalt er Udviklingen da ogsaa gaaet i Retning af en fuldstændig Adskillelse mellem den store, fabrikmæssige Produktion og det finere, mere eksklusive Bogtryk, ved hvis Fremstilling bibliofile Synspunkter gør sig gældende.

De politiske og sociale Rystelser, som i Verdenskrisens

Følge har væltet saa mange tilvante og traditionsbundne Forhold over Ende, har ogsaa givet Anledning til alle Slags Eksperimenter for at skabe en ny Bogstil, som bedre end de tidligere ogsaa paa dette Omraade kunde give Udtryk for de dybtgaaende Ændringer i Menneskenes Livsvilkaar og Mentalitet, som de ydre Omvæltninger har medført. Umiddelbart efter den første Verdenskrig fremstod Funktionalismen, der som bekendt har opstillet Kravet om Hensigtsmæssighed som det eneste ledende Princip ved Fremstillingen af enhver Ting, der skal tjene Nyttehensyn, og som rimeligt var, lod denne nye Bevægelse ikke Bogproduktionen uberørt. I Rusland og Tyskland udarbejdedes nye „konstruktive“ Former for Bogfremstilling, som med Udelukkelse af al Tradition skulde afløse de hidtil anvendte. Herved er opstaaet den saakaldte „funktionelle“ eller „elementære“ Typografi, ifølge hvilken enhver Tryksag skal udformes frit ud fra den paagældende Teksts Funktion i Stedet for at dannes efter traditionelle Regler. Dette har bl. a. ført til en Opdeling af Bogsatsen i Grupper og en usymmetrisk Anbringelse af saavel Tekst som Illustrationer, der betegner et revolutionerende Brud med al tidligere Bogfremstilling.

I Danmark er Udviklingen paa dette Omraade foregaaet noget mere jævnt end i de fleste andre Lande. Man holdt her længe fast ved de af Hendriksen og hans Efterfølgere knæsatte Principper for Bogudstyrelse, men blev dog efterhaanden ked af de sorte, tunge Satsbilleder, som var en Følge af den stadige Efterligning af Renæssancens Bøger, der tilsidst gik over til at blive næsten fuldstændig Kopiering. Som det altid gaar, vendtes Blikket nu mod deres Modsætning, de lyse og lette Bogsider, som havde været paa Mode i den første Halvdel af det 19. Aarhundrede, og som 80-ernes Reformbestræbelser bl. a. havde været rettet imod. I nogle Aar efter den første

Verdenskrigs Afslutning var det derfor Empirens Typografi, der kom til at paavirke Bestræbelserne for at skabe en ny hjemlig Bogkunst. Men i Slutningen af 20-erne holdt den funktionalistiske Bogstil sit Indtog ogsaa herhjemme, hvor det dog væsentlig har været indenfor de merkantile Tryksagers og Tidsskriftlitteraturens Omraader, at den har gjort sine Erobring. Ved Fremstillingen af egentlige Bøger — dog undtaget visse Grupper af Lærebøger, navnlig af teknisk Art — har man i det store og hele holdt fast ved den traditionelle Typografi, og det er for det meste kun i visse Enkeltheder som Titellarrangementer, Marginproportionering, Billedanbringelse o. l., den nye Bevægelses Indflydelse foreløbig kan spores.

Trods alle nymodens Teorier om, at Bøger skal udformes alene efter Nyttehensyn, og at al overflødig Dekoration deri bør undgaas, og trods alle produktionsmæssige Omvæltninger blomstrer Bogkunsten i gammeldags Forstand dog fremdeles og har her i Landet i den sidste Menneskealder staaet i fuldt Flor. De Former, hvorunder den er blevet udøvet, har dog ændret sig noget, væsentlig som Følge af den stærke Udvikling af Reproduktionstekniken. Ogsaa Illustrationskunstens Tilknytning til Dagspressen, som i de senere Aar er blevet saa almindelig, har befrugtet Bogkunsten og givet den en afvekslende Mangfoldighed, som den ældre Tid ikke kan opvise Magen til. Medens det tidligere almindeligvis blev betragtet som Illustratørernes væsentligste Opgave at anskueliggøre de Personer og Situationer, der forekommer i Bøgerne, saa præcist som muligt, er det nu snarere det dekorative Moment, der træder i Forgrunden, saaledes at bl. a. et harmonisk Sammenspil mellem Sats og Billedudsmykning bliver et vigtigt Maal. Her har Bladtegningen med sin nære Tilknytning til og Afhængighed af Tryksatsen lært Kunstnerne at tage Hensyn til den nye, komplicerede Teknik og at udnytte dens forskellige

Muligheder paa bedste Maade. De fleste af Periodens kendte danske Bogillustratorer, fra Valdemar Andersen og Axel Nygaard til Sikker Hansen og Arne Ungermann, har som Bladtegnere været knyttet til Dagspressen gennem længere Tidsrum.

At ogsaa Boghandelen under hele denne rapide Udvikling maatte komme i Støbeskeen, siger sig selv. De store Forlag er efterhaanden næsten gaaet over til at blive veritable Bogfabriker, hvor Nyhederne fremstilles som paa Samlebaand under deres Passage gennem Forretningens mange forskellige Afdelinger. Den stadig stærkere virkende Konkurrence har gjort Salgsmulighederne til et afgørende Problem og Reklamevirksomheden til en af Boghandelens vigtigste Funktioner. I Begyndelsen af Aarhundredet fremstod i Danmark en Række nye Forlag, tildels staaende udenfor den regulære, organiserede Boghandel, som ved Fremstilling i Massevis af billige Bøger — navnlig oversatte udenlandske Romaner — søgte at drage store nye Kundekredse til sig, først og fremmest ved Hjælp af en vidtdreven, paagaende Reklame. Herved fremkom ogsaa nye Salgsformer. Subskriptionsmetoden, som her i Landet havde udviklet sig til et efterhaanden urimeligt stort Omfang, idet ofte ganske almindelige Bøger paa nogle faa Hundrede Sider udbødes til Salg i Heftesubskription, var efter Aarhundredskiftet begyndt at stagnere og afløstes nu af Kolportagen, d. v. s. Salg direkte til Publikum ved Hjælp af Agenter. Samtidig blev for større Værker Afbetalingsystemet („Ratebetaling“) indført i vidt Omfang. Man kan med Hensyn til denne Udvikling tale om en virkelig Revolution indenfor dansk Boghandel.

Den første Verdenskrig fik uventede Følger for Boghandelen i Danmark. Den Ængstelse, man ved Begyndelsen af den nærede for en katastrofal Nedgang i Bogsalget, viste sig snart

ugrundet, og efterhaanden som de ændrede Handelsforhold skabte en hidtil ukendt Velstand i de neutrale Lande, til hvilke Danmark jo dengang hørte, kom det tværtimod ud for en mægtig Stigning. Krigens gjorde store Dele af den danske Befolkning til velstaaende Folk, og selv om de ikke tidligere havde næret litterære Interesser, viste de nye Rigmænd sig ivrige efter at købe Bøger og anlægge kostbare Bogsamlinger. Forlæggerne imødekom denne Trang ved en stærkt forøget Aktivitet, og der udkom Mængder af nye Bøger, tildels i kostbar Udstyrelse, og jo dyrere de var, desto hurtigere blev Oplagene udsolgt, ofte paa en eneste Dag. Efterhaanden antog Forholdene paa Bogmarkedet helt barokke Former. Skønt de Materialer, der skulde anvendes, blev stadig daarligere og dyrere, udsendtes i stort Omfang og til høje Priser Bøger i saakaldte „Bibliofiludgaver“, i de fleste Tilfælde ganske ordinære Bøger, som smykkede sig med denne fine Betegnelse blot ved at være trykt paa større Papir end sædvanligt eller ved, at Eksemplarerne blev nummereret.

Et Par Aar efter Krigens Ophør blev denne ejendommelige Form for Bibliofili brat afbrudt ved den almindelige Pengekrisens Indtræden, og ogsaa for dansk Boghandel begyndte nu en langvarig Kriseperiode. Svigtende Købeevne og Stramning af Krediten førte til en mærkbar Nedsættelse af Bogproduktionen, og de formindskede Afsætningsmuligheder fik Omsætningen til at dale saa stærkt, at mange Firmaer maatte indstille deres Virksomhed, medens andre kun med Nød og næppe red Stormen af. Men den anden Verdenskrig har mærkværdigvis trods Landets Besættelse og allehaande Restriktioner bragt Boghandelen herhjemme en ny, glimrende Opgangsperiode, som atter har sat Produktionen i Vejret og endog ført den op til en Højde, som den aldrig tidligere har naaet.

*

I Tidens stormfulde Bølgegang har ogsaa det Gyldendalske Forlag været tvunget til at lægge Kursen om og styre den Vej, som de nye, radikale Forretningsmetoder krævede. Gamle Traditioner har maattet kastes over Bord for at imødegaa de mange og store Vanskeligheder, som Boghandelen i Mellemkrigsperioden kom ud for, og som ogsaa ramte Gyldendal, for hvis Vedkommende de navnlig gjorde sig gældende i Aarene umiddelbart før den anden Verdenskrigs Udbrud. Men hver Gang har dygtige Kræfter formaaet at overvinde Vanskelighederne, og set i sin Helhed betegner Perioden en stor Fremgang for Forlaget. Denne manifesterer sig bl. a. ved forskellige bygningsmæssige Udvidelser, dels Køb af Naboejendommene til det gamle, fornemme Palæ i Klareboderne, som stadig danner Kærnen i Forlagets Forretningskompleks, dels Opførelsen af et stort Bogpakhuis paa Amager. Gang paa Gang har den forøgede Virksomhed foranlediget Oprettelsen af nye Afdelinger indenfor Firmaet, deriblandt flere tekniske. Alleerede 1899 var oprettet et Bogbinderi, som ved Sammenslutningen blev slaaet sammen med Nordisk Forlags og senere er blevet stærkt udvidet. Fra Nordisk Forlag overtoges en 1901 oprettet Reproduktionsanstalt („Nordisk Reproduktionsanstalt“), som efterhaanden har vokset sig saa stor, at den er i Stand til at fremstille saa godt som hele det omfattende og mangeartede Illustrationsmateriale, som Forlaget har Brug for. Og efter at „Forlagstrykkeriet“, der nu trykker de fleste af de Bøger, Forlaget udgiver, blev oprettet 1905, har man med Hensyn til den tekniske Side af Bogfremstillingen gjort sig uafhængig og behøver kun i Undtagelsestilfælde at lade Arbejde udføre andetsteds.

Ogsaa i den store Forøgelse af Forlagets Personale, som har fundet Sted i disse Aar, kan man aflæse Fremgangen; ialt beskæftiger Firmaet nu ca. 550 Personer. Mange kendte Navne

har, siden det nye Aktieselskab i Begyndelsen af 1904 traadte i Funktion, været knyttet til det, enten i Selskabets Bestyrelse eller i den daglige Forretningsledelse. Indtil sin Død 1918 var Jacob Hegel Bestyrelsens Formand. Han efterfulgtes af den tidligere Næstformand, daværende Raadmand Gustav Philipsen, som havde været Medejer af P. G. Philipsens Forlag og efter dets Indlemmelse i Nordisk Forlag Formand for dette Selskabs Bestyrelse, og som trods en omfattende politisk Virksomhed bevarede Interessen for Boghandel usvækket. Efter Philipsens Død 1925 blev Overretssagfører Johs. Werner valgt til hans Efterfølger, men han fratraadte allerede 1928 og efterfulgtes af Højesteretssagfører C. L. David, der virkede som Formand til 1934, da han afløstes af den tidligere Chef for det kongelige Teater Grev Frands Brockenhuus-Schack. Efter dennes Fratræden 1939 overtog Juristen Professor Poul Andersen Formandshvervet, som han vedblivende beklæder. Af andre, som i Tidens Løb har været eller stadig er Medlemmer af Bestyrelsen, kan nævnes Konferensraad Axel Heide, Højesteretssagfører Otto Liebe, Forpagter Chr. Sonne, Edvard Brandes, den norske Litteraturhistoriker Professor Francis Bull, Professor Vilhelm Andersen, Kammeradvokat Vagn Aagesen og Professor Paul V. Rubow.

Ved Aktieselskabets Dannelse blev som tidligere nævnt Ernst Bojesen, Peter Nansen og Aug. Bagge Direktører. Af disse tre trak Bojesen sig først tilbage. Hans Virksomhed som Forlægger havde kulmineret med Ledelsen af Nordisk Forlag, og selv om han ydede et fortræffeligt og loyalt Arbejde indenfor den nye Sammenslutnings Rammer, kom han ikke i særlig Grad til at præge dens Udvikling. Han følte sig ikke i Overensstemmelse med de nye Forhold, hvorunder dansk Boghandel efterhaanden kom til at virke, og 1914 nedlagde han sit Hverv som Forlagsdirektør og gik over i Selskabets Bestyrelse,

hvorfra han dog allerede trak sig tilbage i 1917. Da han gik af som Direktør, hædredes han med Udnævnelsen til Æresmedlem af Boghandlerforeningen. Han døde 1925, 76 Aar gammel.

Kun to Aar efter Bojesen forlod Peter Nansen Gyldendal. I den første Tid efter Sammenslutningen havde han været den drivende Kraft indenfor Forlaget. Til hans Fortjenester hører, at han overfor en lang Række fremstaaende Forfattere (Ibsen, Bjørnson, Kielland, Lie, Drachmann, Bang o. fl. a.) iværksatte Købet af Retten til deres samlede Produktion, samt at han gjorde et stort Arbejde for at gennemføre de nye Salgsformer, som var nødvendige for Forlagets fortsatte Trivsel. Det gjorde ikke Sagen lettere for ham, at han, der i nogle Aar var Formand for Forlæggerraadet, derved undertiden kom i Modsætningsforhold til sine Kolleger her, og ogsaa paa anden Vis blev hans Stilling efterhaanden vanskelig. I Aarene 1910-12 blev han gentagne Gange Genstand for heftige Angreb i Avisartikler og selvstændige Piecer, ja endog paa offentlige Protestmøder, fordi han lod det gamle, ansete Forlag udgive Litteratur, som efter Angribernes Mening var usædelig og demoraliserende for Ungdommen. Nansen selv tog tilsyneladende disse Angreb med rolig Overlegenhed, medens de gjorde saa dybt Indtryk paa Jacob Hegel, der heller ikke undgik at komme i Skudlinjen, at han i den Anledning nedlagde Hvervet som Kasserer i Det danske Bibelselskab. Til disse Genvordigheder kom yderligere, at Nansens Helbred i de følgende Aar svækkedes mere og mere, saa at han i lange Perioder ikke var i Stand til at passe sit Arbejde, og Følgen blev, at han i Foråret 1916 træt og bitter maatte trække sig tilbage fra Direktørstillingen. Ved sin Afgang fejredes han af nordiske Digtere og Videnskabsmænd ved Udgivelsen af et Hyldestskrift, hvori han fra alle Sider modtog Tak for den Hensynsfuldhed og

Forstaaelse, han under sin Virksomhed havde udvist overfor Forlagets Forfattere. Hans Otium, som gav Anledning til en fornyet skønlitterær Produktion, blev kun af kort Varighed, idet han allerede døde i Sommeren 1918.

I 1912 fik den i Forvejen ret talstærke Direktion en ny Udvidelse, idet Jacob Hegels Søn, Frederik Hegel, fra 1. Januar blev ansat som Meddirektør. Han var paa det Tidspunkt 32 Aar og havde i sin Ungdom opholdt sig en Del i Udlandet, bl. a. i Amerika, og en kort Tid været i diplomatisk Tjeneste. Som den eneste mandlige Repræsentant for tredje Generation af det Hegelske Dynasti var han dog prædestineret til at blive Forlagsboghandler. Sin Interesse for Faget viste han, da han efter at være vendt tilbage til Danmark 1908 med engelsk-amerikanske Tidsskrifter som Forbillede paa eget Forlag startede *Maanedsmagasinet*, som han med betydelig Smartness selv redigerede indtil 1911, da han overdrog Bladet til andre. Med Fr. Hegel holdt moderne merkantile Synspunkter for Alvor deres Indtog hos Gyldendal, og energisk arbejdede han paa ved allehaande Midler af organisatorisk og reklame-mæssig Art at forøge Firmaets Omsætning. Hans Virksomhed kendetegnes ved en Række Reformers, som baade indadtil og udadtil har bidraget til i ikke uvæsentlig Grad at omforme det gamle Firmas Fysiognomi. Fr. Hegel frattraadte som Direktør 1939, men blev siddende i Selskabets Bestyrelse, hvor han 1941 valgtes til Næstformand.

I nogle faa Aar, fra 1914 til 1917, var Forlagsboghandler Henrik Koppel knyttet til Gyldendals Ledelse som Kommitteret. Han kom fra Sverige, hvortil han i sin Tid var blevet sendt af Ernst Bojesen for at starte en svensk Udgave af *Frem*, og hvor han havde oparbejdet et anset Forlag, som ved hans Tilbagerejse til Danmark blev købt af Norstedt. Hans kortvarige Arbejde i det Gyldendalske Forlag kom ikke til at sætte

sig videre Spor. Efter sin Afgang derfra grundede han i København under eget Navn et nyt Forlag, som ophævedes ved hans Død 1934.

I 1920 fratraadte Direktør Aug. Bagge, og i hans Sted ansattes Forfatteren Axel Garde (født 1876) som Fr. Hegels Meddirektør efter allerede siden 1916 at have været løserer knyttet til Forlagets Ledelse; særlig indenfor Skolebogsforlaget ydede han en betydningsfuld Indsats. Han fratraadte 1926 og blev afløst af en Forretningsmand, Direktør, cand. jur. Herbert Jerichow (født 1889), der beklædte Stillingen indtil 1931, da han indtraadte i De forenede Bryggeriers Direktion; 1941 indvalgte han i Forlagets Bestyrelse. Hans Efterfølger blev Direktør i Revisions- og Forvaltnings-Institutet N. F. Torner (født 1891), der var Direktør i Gyldendal fra 1931 til 1936; allerede 1934 blev han Medlem af Bestyrelsen, hvori han vedblivende har Sæde. Ved hans Afgang indtraadte Forlagets nuværende Leder, Magister Ingeborg Andersen (født 1887), i Direktionen og blev, da Fr. Hegel et Par Aar efter trak sig tilbage, Enedirektør. Siden 1. Januar 1944 har hun ved sin Side Forfatteren Peter Christiansen (født 1899) som Underdirektør. Som litterær Hovedkonsulent fra 1918 til sin Død 1943 var Digteren Ludvig Holstein Forlaget en udmærket Medarbejder.

Selv efter Købet af Reitzel og Sammenslutningen med Nordisk Forlag var det Gyldendalske Forlags Ekspansionstrang ikke tilfredsstillet. Allerede 1906 skete en ny, stor Udvidelse ved Købet af Alb. Cammermeyers Forlag i Kristiania. Det var stiftet 1867 og havde bl. a. set det som sin Opgave at hindre, at alle norske Forfattere af nogen Betydning lod deres Bøger udgive i København, saaledes som det efterhaanden blev Skik. Cammermeyer havde da ogsaa formaaet at knytte en Række ansete Forfattere til sit Forlag, der hurtigt var blevet det førende i Norge. Allerede 1890 maatte han paa Grund af

Svagelighed afhænde det, og efter at have tilhørt forskellige (bl. a. den danske Bogtrykker og Kunsthistoriker Fr. G. Knudtzon) omdannedes det 1898 til et Aktieselskab med den svenskfødte Boghandler Lars Swanström som Direktør. Det var ikke mindst for at sikre sig denne meget dygtige Konkurrent, som nu knyttedes til det Gyldendalske Forlag, at dette overtog Cammermeyers Forlag, der imidlertid 1915 købtes tilbage af Swanström som hans personlige Ejendom.

En endnu større Udvidelse skete 1909 ved Erhvervelsen af det ansete Schubothe'ske Forlag. Det var paa det Tidspunkt Danmarks ældste Bogforlag og havde som tidligere omtalt oplevet en Renæssance, efter at det 1893 var blevet overtaget af Aage Hirschsprung og J. L. Lybecker, under hvis kyndige Ledelse det havde faaet et fornemt litterært Præg. Baade paa det videnskabelige og paa det skønlitterære Omraade havde Forlaget udsendt en Række fremragende Værker og ejede desuden adskillige værdifulde Skole- og Universitetsbøger. Stor Anerkendelse havde det høstet for sine nydelige Serier „Vignet-Udgaverne“, „Miniatur-Biblioteket“ og „Kultur-Biblioteket“, der ikke blot var lødige af Indhold, men rangerede højt som Boghaandværk. Med denne Erhvervelse raadede det Gyldendalske Forlag nu over den meste Litteratur af Betydning, som i de sidste 125 Aar var fremkommet i Danmark og Norge.

I 1932 overtoges endelig Hage & Clausens Forlag, der navnlig havde udgivet Bøger vedrørende Sport, Jagt o. l., Emner, som Gyldendal ikke i større Omfang havde dyrket. Det var Hensigten at føre Forretningen videre under det gamle Firmanavn, men denne Tanke blev hurtigt opgivet.

En Udvidelse af særlig Art, hvorved Forlaget vovede sig ind paa et fremmed Revier, fandt Sted 1931. I Maj dette Aar overtog det Hovedinteressen i den tidligere Ferslew'ske Bladkoncern, af hvis Aviser dog kun *Dagens Nyheder* blev bevaret

og omformet til et fuldt moderne Dagblad. En saadan nær Forbindelse mellem et stort Bogforlag og et Dagblad er med Held praktiseret flere Steder i Udlandet, men herhjemme blev Eksperimentet en Skuffelse, og da Driften gav Tab, afhændede Forlaget 1936 sine Bladinteresser til et Konsortium, som under ændrede Former fortsatte Avisudgivelsen.

I Tiden efter Forlagets Omdannelse til Aktieselskab antog dets Virksomhed efterhaanden et mere og mere internationalt Præg. 1907 oprettedes en særlig norsk Afdeling i Kristiania, der med Chr. Kønig som Leder skulde føre Forbindelsen med norske Forfattere videre og samtidig fjerne den i Norge herskende Fortrydelse over, at disse Forfatteres Værker udkom i Danmark. Denne Ordning bestod indtil 1925, da Afdelingen med samtlige Forlagets norske Forfattere — paa Initiativ af den norske Direktør Harald Grieg og med ham som Chef — gik over paa norske Hænder. Ud over det traditionsmæssigt bevarede Firmanavn „Gyldendal Norsk Forlag“ og gensidig Kommissionsforbindelse har denne Forretning derefter ikke længer direkte Tilknytning til Moderselskabet. For at fremme Salget af det Gyldendalske Forlags Bøger i Udlandet oprettedes — ligeledes 1907 — en Filial i Chicago, der dog nærmest var et Salgskontor, og senere under Højkonjunkturen efter den første Verdenskrig Filialer i London og Berlin. Disse sidste var virkelige Forlagsafdelinger, som navnlig havde til Formaal at udgive Oversættelser paa Engelsk og Tysk af de bedste skandinaviske Forfattere. Efter nogle Aars Forløb blev Udlandsfilialerne dog atter nedlagt.

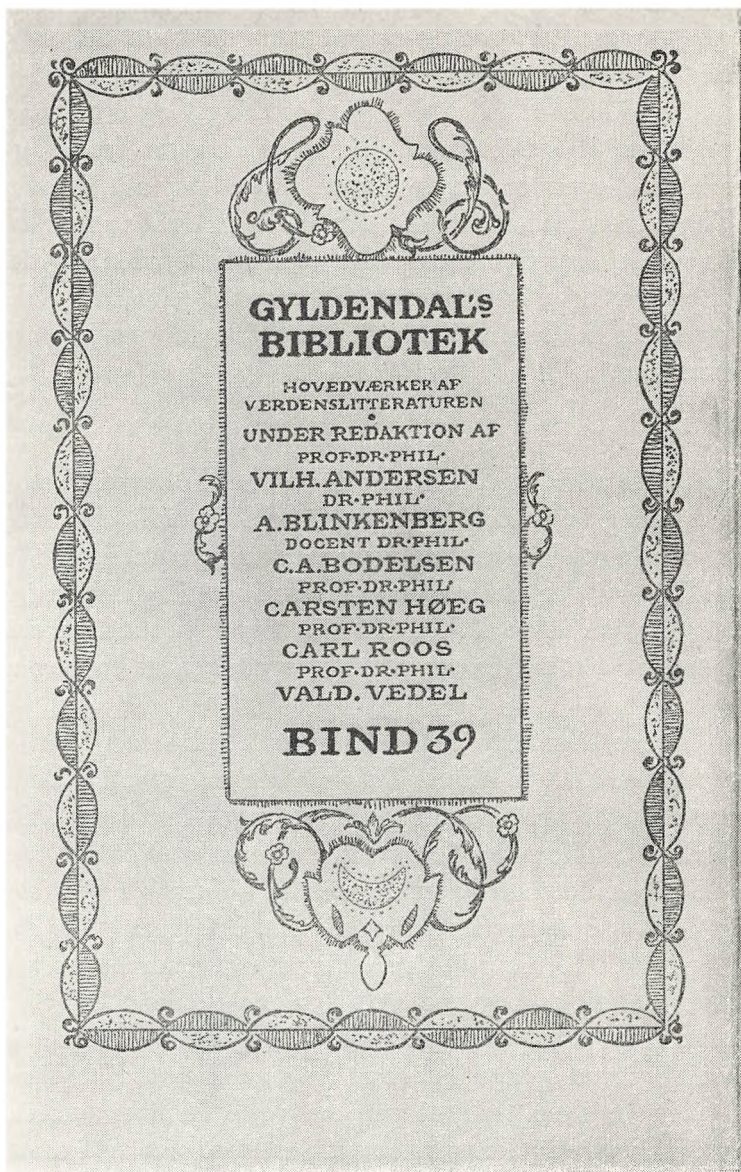
Efter at Forlags- og Sortimentsboghandlernes Organisationer paa Gyldendals Foranledning gennem flere Aar havde forhandlet om Kolportagespørgsmaalet, uden at Forlaget kunde faa sine Ønsker paa dette Omraade gennemført paa tilfredsstillende Maade, udmeldte det sig fra 1. Januar 1918 af den

danske Boghandlerforening og oprettede sin egen Salgsorganisation. Denne omfattede ti Provinsafdelinger, der hver i sin Kreds udvidede Udsalgsstederne betydeligt, og hvorfra al Ekspedition til Provinsens Boghandlere derefter fandt Sted. Kredsinddelingen er senere blevet forladt og alle Provinsfilialerne med Undtagelse af Afdelingen i Aarhus efterhaanden nedlagt, men Gyldendal staar vedblivende uden for Boghandlerforeningen med sin egen Salgsorganisation, der virker dels gennem Landets regulære Boghandlere, dels gennem egne Forhandlere.

*

Under de udvidede Forretningsforhold er Forlagets Produktion naturligvis vokset stærkt i Forhold til tidligere Tider. Man tager næppe meget fejl, naar man anslaaer Antallet af udgivne Bøger i den her omhandlede Periode til gennemsnitlig 300 aarlig, ja i nogle af de seneste Aar har Produktionen været saa stor, at den næsten svarer til Udsendelsen af en Bog om Dagen.

I Overensstemmelse med Forlagets Traditioner, som de blev fæstnet i Fr. V. Hegels Tid, tilhører en væsentlig Del af denne Mængde nye Bøger Skønlitteraturen. Heriblandt findes en Række Samlings- og Serieværker af mere universel Karakter. Til disse hører det ovenfor omtalte *Gyldendals Bibliotek*, hvis Udgivelse under Redaktion af Vilh. Østergaard blev fortsat lige til 1916, til Slut dog under stærkt ændrede Former. Medens det til at begynde med kun omfattede dansk Skønlitteratur, mest fra en noget ældre Tid, gik det efterhaanden over til ogsaa at optage Litteratur fra de andre nordiske Lande og af nyere Dato. Ialt er gennem dette Bibliotek udsendt over 150 forskellige Bøger. Et nyt Samlingsværk med samme Titel, men af en helt anden Art, udsendtes 1928-30. Det om-

Serie-Titelblad til *Gyldendals Bibliotek* i den nye Skikkelse, 1928.
Originalens Størrelse: 20½ × 13 cm.

fatter 52 Bind, indeholdende dels en Række af Verdenslitteraturens bedste Værker i uafkortet Form, dels Udvalg og Brudstykker, ordnet i Bind efter forskellige Kategorier. Der er heri givet en samlet Oversigt over og Prøver paa den ypperste Litteratur, som er fremkommet gennem mere end 2000 Aar, udvalgt og redigeret af sagkyndige danske Videnskabsmænd.

En i sin Tid meget populær Serie var *Nordisk Bibliotek*, en af Ernst Bojesens Idéer, der blev overtaget fra Nordisk Forlag og holdt i Gang til 1907. Den omfattede en aarlig Udsendelse henimod Jul af tre Bøger i ensartet Udstyr, hver indeholdende en original Fortælling af en anerkendt Forfatter fra hvert af de nordiske Lande med Illustrationer af en nordisk Kunstner. En anden skønlitterær Serie, som væsentlig indeholder dansk Litteratur, er Forlagets nydelige *Smaa Digtsamlinger*, af hvilke der siden 1901 er udkommet adskillige Bind, som tilsammen indeholder Kvintessensen af vor Lyrik. Et særligt Formaal tjener Dansk lærerforeningens kommenterede Skoleudgaver af danske Forfatteres Skrifter, som ligeledes foreligger i en lang Række Bind.

Selv om de næppe kan siges at falde ind under det noget højtidelige Begreb „Serieværker“, bør i denne Sammenhæng nævnes Forlagets forskellige Julehefter af blandet Indhold (*Juleroser, Børnenes Juleroser, Blæksprutten, Familiealmanakken Danmark* o. fl. a.). Nogle af disse, der gaar helt tilbage til Bojesens „Kunstforlægger“-Tid, har vist sig i Besiddelse af en saadan Levedygtighed, at de stadig kan udkomme hvert Aar i meget store Oplag.

Af speciel Karakter er to større Samlinger af ældre dansk Litteratur, *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630* (I-VII, 1912-31) og *Danske Folkebøger fra det 16. og 17. Aarhundrede* (I-XIV, 1915-36). De er begge udgivet i Forening med „Det danske Sprog- og Litteratursels-

skab“, et Udgiverselskab, der blev stiftet 1911 bl. a. med det Formaal at tilvejebringe tidssvarende Udgaver af betydningsfulde danske Litteraturværker af saavel videnskabelig som skønlitterær Karakter. Flere af dette Selskabs største og vigtigste Publikationer er udgivet af det Gyldendalske Forlag.

Gaar man over til at se paa, hvad der er udgivet i disse Aar af de enkelte Forfattere, møder man for det første en lang Række af den danske Skønlitteratures kendteste Navne baade fra ældre og nyere Tid. For manges Vedkommende har Forlaget fortsat den i det foregaaende Tidsrum i stor Stil paabegyndte Udgivelse af samlede eller udvalgte Værker, ofte i Form af „Mindeudgaver“, som er udsendt i Anledning af vedkommende Forfatters Død. Mest bemærkelsesværdig for den ældre Tids Vedkommende er den monumentale Udgave af Holbergs *Samlede Skrifter*, udgivet af Carl S. Petersen, som begyndte at udkomme 1913, og hvoraf der hidtil er udsendt 17 digre Kvarthind. I Forening med Det danske Sprog- og Litteraturselskab er udgivet Johs. Ewalds og St. St. Blichers *Samlede Skrifter* (I-VI, 1914-24, og I-XXXIII, 1920-34). I Lighed med de fleste andre af Litteraturselskabets Udgaver indeholder disse ikke blot Teksterne, men tillige Variantapparat, Tekstkritik, Bibliografi m. m. Af Grundtvig er bl. a. udsendt *Udvalgte Skrifter* i en Folkeudgave ved Højskoleforstander Holger Begtrup (I-X, 1904-09), som hurtigt blev udsolgt, og paabegyndt en ny stor Udgave af *Værker i Udvalg* ved Georg Christensen og Hal Koch, hvoraf hidtil er udkommet 7 Bind (1940-44). Af H. C. Andersen har Forlaget stadig udsendt nye Udgaver, bl. a. en smuk Jubilæumsudgave af Eventyrene, som udkom i to Bind 1905, Hundredaaret for Digterens Fødsel. Ved Udsendelsen heraf fejrede Ernst Bojesens Startningsevne en sidste, glimrende Triumf, idet den af ham iværksatte Salgskampagne skaffede Udgaven opimod

150,000 Subskribenter og dermed gjorde den til en af de allerstørste Salgssucces'er i Forlagets Historie. Blandt andre danske Klassikerudgaver bør nævnes en Folkeudgave af Fr. Paludan-Müllers *Poetiske Skrifter* ved Carl S. Petersen (I-III, 1909), der er en af de bedst kommenterede Udgaver, vor Litteratur ejer, to forskellige Udgaver af Meir Goldschmidts *Udvalgte Skrifter* ved Julius Salomon (I-VIII, 1908-10, og I-VI, 1916) samt en Standardudgave af J. P. Jacobsens *Samlede Værker* (I-V, 1924-29), udgivet paa Grundlag af hans efterladte Papirer af Morten Borup for Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Af den samtidige danske Skønlitteratur raadede Gyldendal efter Sammenslutningen med Nordisk Forlag over den væsentligste Del. Hvor vel udrustet Forlaget i denne Henseende var til at tage Kampen op med Konkurrenterne, fremgaar af følgende Liste, der anfører et — endda ret begrænset — Udvalg af de danske Digttere, der ved den nye Start i 1904 var knyttet til det: Jeppe Aakjær, Martin Andersen Nexø, Herman Bang, Sophus Bauditz, Vilh. Bergsøe, Jenny Blicher-Clausen, Karen Bramson, Edvard Brandes, Laur. Bruun, Einar Christiansen, Sophus Claussen, Holger Drachmann, Carl Ewald, Karl Gjellerup, Agnes Henningsen, Ludvig Holstein, Johs. V. Jensen, Johs. Jørgensen, Harald Kidde, Jakob Knudsen, Sven Lange, Karl Larsen, Gyrithe Lemche, Poul Levin, Mathilda Malling, Karin og Sophus Michaëlis, Henri Nathansen, L. C. Nielsen, Zakarias Nielsen, Henrik Pontoppidan, Emil Rasmussen, Helge Rode, Palle Rosenkrantz, Otto Rung, Valdemar Rørdam, Henrik Scharling, Ingeborg Maria Sick, Joh. Skjoldborg, Amalie Skram, Viggo Stuckenberg, Edvard Søderberg, Gustav Wied og Vilh. Østergaard. Fra Schubothe kom nogle Aar senere bl. a. Emma Gad, Knud Hjørtø og Svend Leopold.

De fleste af de nævnte Forfattere har ladet alle deres føl-

gende Værker udkomme hos Gyldendal, nogle af dem er endnu i fuld Virksomhed. Dette gælder jo bl. a. Johs. Jørgensen, Andersen Nexø og Johs. V. Jensen. Den sidstnævnte er en af Forlagets mest læste Forfattere, hvis Bøger møder med store Oplagstal, *Himmerlandshistorier* saaledes med over 37,000 Eksemplarer, *Kongens Fald* med over 35,000 og *Bræen* med næsten 53,000. Af de ældre Forfattere har Bergsøe Rekorden med Danmarks mest læste Roman *Fra Piazza del Popolo*, der i Tidens Løb er naaet op til at være trykt i henimod 120,000 Eksemplarer; nærmest efter ham kommer Henr. Scharling, hvis *Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard* kan notere et Salg paa ca. 84,000 Eksemplarer. Adskillige af Forfatterne — saavel afdøde som nulevende — har opnaaet at faa udgivet deres samlede eller udvalgte Værker, af hvilke flere har gjort saa stor Lykke, at de har kunnet udgives flere Gange. Blandt de Forfattere, som i denne Henseende har vist sig særlig salgbare, ligger Aakjær, Herm. Bang, Bergsøe, Drachmann og Gustav Wied forrest.

I Aarenes Løb er Rækken af danske Digtere, som er tilknyttet Gyldendal, blevet forøget med adskillige nye Navne. Af disse skal nævnes Harald Bergstedt, Karen Blixen, Marie Bregendahl, Johs. Buchholtz, Svend Fleuron, Thorkild Gravlund, Gunnar Gunnarsson, Kai Hoffmann, Thit Jensen, Axel Juel, Hans Kirk, Tom Kristensen, Thøger Larsen, Marcus Lauesen, Hulda Lütken, Aage Madelung, Nis Petersen og Harry Søiberg. Ogsaa flere af den yngre Generations Digtere kan notere store Salgssucces'er, den største har Marcus Lauesen opnaaet med sin 1931 udkomne Roman *Og nu venter vi paa Skib*, som i Løbet af faa Maaneder blev solgt i ca. 35,000 Eksemplarer.

Gentagne Gange har Forlaget søgt at stimulere den hjemlige skønlitterære Produktion ved Afholdelse af Romankonkurrencer. Den første blev startet 1921 og indbragte Forfatteren

DRENG

DER brændte et Baal i Urskoven, det eneste i Miles Omkreds. Det var tændt paa et aabent Sted ind under en hældende Klippeskrænt, der vendte fra Vinden. Ovenover gik Blæsten tungt gennem Skoven, Natten var mørk og uden hverken Maane eller Stjærner. Det regnede. Men Ilden under Klippen stod roligt tilvejs i klare Luer fra en Dynge Kvas; Lyset dannede ligesom en Hule i den dybe Nat.

Rundt om Baalet laa en Gruppe Mennesker og sov, alle saa nær at Lyset kunde naa dem. De var nøgne. Der var kun Mænd. Hver laa og sov med en Kølle i Haanden eller lagt ned lige ved til at naa i Søvn. Deres flettede Kurve med for-

Anker Larsen „Gyldendals Litteraturpris“ paa 50,000 Kr. (foruden Forfatterhonorar) for Romanen *De Vises Sten*, som udkom 1923. I 1929 blev den første fællesnordiske Romankonkurrence udskrevet af Gyldendal, Norsk Gyldendal og Bonnier i Forening; Førstepremien for Danmark gik her til Johs. Buchholtz, hvis præmierede Roman *Susanne* udkom 1931. Endelig blev 1944 afholdt en ny, specielt dansk Konkurrence, i hvilken en hidtil ret ukendt Forfatterinde, Gudrun Gregersen, sejrede med Romanen *Kommen af Skarnsfolk*, der udkom i Februar 1945 og i Løbet af kort Tid har kunnet udsendes i flere Oplag.

Lige indtil 1925, da det Gyldendalske Forlag som ovenfor nævnt udskilte sine norske Forfattere, spillede Udgivelsen af original norsk Skønlitteratur vedblivende en vigtig Rolle, yderligere fremmet som den blev ved Oprettelsen af Filialen i Kristiania. Værkerne af de store Nordmænd, af hvilke Bjørnson og Lie endnu var litterært virksomme i de første Aar under den nye Gyldendalske Æra, kunde stadig udgives paany, baade enkeltvis og samlet, og en lang Række af de yngre norske Digtere søgte med Forkærlighed til det gamle, traditionsrige Forlag. Forfattere som Hans Aanrud, Joh. Bojer, Jacob B. Bull, Olaf Bull, Knut Hamsun, Andreas Haukland, Thomas P. Krag, Alvilde Prydz, Herman Wildenvey o. fl. a. laa indenfor Forlagets Virkeomraade fuldstændig paa Linje med deres danske Digterkolleger; flere af dem fik ligesom disse deres samlede Værker ud enten i levende Live eller som „Mindeudgaver“ efter deres Død. En særlig fremtrædende Position indtog Knut Hamsun, hvis *Samlede Værker* naaede at udkomme i tre Udgaver, inden han flyttedes over til det nye norske Forlag, og af hvis store Romaner nogle blev trykt i op til 50,000 Eksemplarer.

Ogsaa efter 1925 er en Del norsk Skønlitteratur udkommet hos Gyldendal, men nu i Form af Oversættelser. I det hele spiller Oversættelseslitteraturen en væsentlig Rolle indenfor

Forlagets skønlitterære Produktion, og den omfatter næsten alle tænkelige Genrer. En betydelig Del er ren Underholdningslitteratur, udsendt i billige Serier og nærmest beregnet til Ferie- og Rejselekture, men ved Siden heraf er et rigt Udvalg af de bedste udenlandske Forfatteres Værker udsendt af Forlaget i smukke, gedigne Udgaver.

En samlet Udsendelse af Romaner og Fortællinger i Oversættelse fra flere forskellige Sprog foregik i Aarene 1906-14 gennem Tidsskriftet *Roman og Novelle*, som redigeredes af Harald Nielsen og med Hensyn til den udenlandske Litteratur var et Slags Sidestykke til den ældre Række af *Gyldendals Bibliotek*. Ogsaa gennem Serien *Moderne Verdenslitteratur*, der — ligeledes under Redaktion af Harald Nielsen — startedes 1907 og blev opretholdt i en Aarrække, udgav Forlaget adskilligt af den nyere udenlandske Romanlitteratur.

Blandt Oversættelserne indtager svensk Litteratur en fremtrædende Plads, flere af Sveriges mest kendte Forfattere har været fast knyttet til det Gyldendalske Forlag, som har udsendt deres Værker paa Dansk næsten umiddelbart efter, at de var udkommet i Sverige. Dette gælder i første Række Selma Lagerlöf, der er omtrent lige saa meget læst i Danmark som i sit Hjemland. Hendes nu saa berømte Debutroman *Gösta Berlings Saga*, der i dansk Oversættelse udkom hos Gyldendal 1892, men først, efter at Georg Brandes havde slaaet til Lyd for den, vakte nogen Opmærksomhed, er i Aarenes Løb trykt paa Dansk i over 90,000 Eksemplarer. En lignende Stilling som Selma Lagerlöf indtager i Forholdet til danske Læsere nu den svensk-finske Forfatterinde Sally Salminen, hvis Bøger har gjort usædvanlig stor Lykke her i Landet, og hvis verdensberømte Ålandsroman *Katrina* er blevet Gyldendals største Romansucces i den senere Tid; den danske Oversættelse er, siden den første Gang udkom i 1937, blevet trykt i over

SALLY SALMINEN

KATRINA

PAA DANSK
VED
AXEL BROE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - MCMXXXVII

Titelblad til den danske Oversættelse af Sally Salminen: *Katrina*, 1937, Forlagets største Romansucces fra de senere Aar. Origin. St.: 21¹/₂ × 13¹/₂ cm.

100,000 Eksemplarer. Af den øvrige oversatte svenske Litteratur bør fremhæves en Udgave i 8 Bind af Strindbergs *Værker* i Oversættelse ved Sven Lange (1921-28), som er den første danske Udgave, der bringer et fyldestgørende Udvalg af Digterens Produktion.

Indenfor Skønlitteraturen har som bekendt i de sidste Decennier England og Amerika erobret en dominerende Stilling, og dette har ogsaa sat sit Præg paa det Gyldendalske Forlags Udgivelser. En særlig stor Popularitet herhjemme har den engelske Forfatter A. J. Cronin erhvervet sig; af hans forskellige Romaner har Gyldendal udsendt danske Oversættelser i et Antal af ialt ikke mindre end 400,000 Eksemplarer, deraf af *Borgen* alene ca. 78,000 og af *Himmeriges Nøgler* ca. 70,000. Til andre Forfattere, som Forlaget i særlig Grad har dyrket, hører Arnold Bennett, Hall Caine, Th. Dreiser, John Galsworthy, D. H. Lawrence, W. Somerset Maugham, Frank Norris, Charles G. D. Roberts og John Steinbeck. Ogsaa til den ældre engelske Litteratur har det ydet sin Tribut bl. a. ved at udsende en Folkeudgave af Shakespeares *Samlede dramatiske Værker* i Edv. Lembckes Oversættelse (I-V, 1910-11). Nævnes bør ogsaa en stor Udgave i 18 Bind af Kiplings *Værker i Udvalg* (1935-38).

Fra nyere tysk Romanlitteratur har Gyldendal hentet et Par af sine „best-sellers“, nemlig E. M. Remarque: *Intet nyt fra Vestfronten* (1929), der paa et halvt Aar blev solgt i næsten 75,000 Eksemplarer, og Hans Fallada: *Lille Mand – hvad nu?* (1933), som satte Rekord i dansk Boghandels Historie ved i Løbet af kort Tid at blive solgt i 46,000 Eksemplarer. Blandt de mange andre tyske Forfattere, Gyldendal har udgivet Oversættelser af, træffer man Navne som Gustav Frenssen, Bernhard Kellermann og Thomas Mann. Af Franskmand kan nævnes Anatole France og François Mauriac, af Italienerne Gabriele

d'Annunzio. Af de store russiske Forfatteres Værker har Forlaget udgivet flere nye Udgaver. I 1911 udsendte det i 7 Bind Tolstojs *Romaner og Noveller*, oversat af General W. Gerstenberg, 1920 en Udgave i 5 Bind af Turgenjevs *Skrifter* i ny Oversættelse ved Ingeborg Johansen, og 1921-29 udkom i Form af Enkeltværker, oversat af forskellige, en Standardudgave af den vigtigste Del af Dostojevskijs Produktion, den første danske Udgave, som er oversat direkte fra Originalsproget.

Ved Siden af Arbejdet med at tilfredsstille de voksne Læseres Litteraturbehov har Gyldendal ogsaa lagt Vægt paa at sørge for god og passende Underholdning til Børnene. Et Børnebogsforslag af store Dimensioner er efterhaanden vokset frem, bl. a. omfattende mange af den senere Tids forskellige „Pigebøger“ og „Drengebøger“ for de større Børn og alle Slags Billedbøger for de smaa. En betydelig Del af hele denne Produktion er Oversættelser af udenlandske Originaler, men adskilligt hidrører fra kendte nordiske Børnebogsfornemste som Elsa Beskow, Walter Christmas, Valborg Dahl, Carl Ewald, Bertha Holst, Louis Moe o. fl. a.

*

Et Overgangsled mellem Gyldendals skønlitterære Forlag og dets Udsendelser af videnskabelig og faglig Litteratur danner et Par blandede Tidsskrifter, som det i denne Periode har udgivet. Det vigtigste af dem er Maanedsskriftet *Tilskueren*, som var begyndt at udkomme allerede 1884 paa P. G. Philipsens Forlag med N. Neergaard som Redaktør; blandt dets senere Redaktører var M. Galschiøt, Vald. Vedel og Poul Levin. Fra Philipsen gik det 1896 over til Nordisk Forlag og kom derfra ved Sammenslutningen til Gyldendal, som holdt det i Live indtil 1939. *Tilskueren*, der er Danmarks fornemste blan-

dede Tidsskrift og har spillet en ikke ringe Rolle indenfor vort kulturelle Liv, var i mange Aar nært knyttet til det litterære Venstre og havde bl. a. Georg Brandes og Høffding til Hovedmedarbejdere. En Tid var det overvejende litterært betonet, medens det i sine sidste Leveaar nærmest havde Karakteren af et Kunsttidsskrift. Mere alsidigt orienteret var *Det nye Aarhundrede*, som udkom i Aarene 1904-09, redigeret af P. Munch, i den sidste Tid i Forening med Poul Levin. Dette Tidsskrift, der oprindeligt udkom hver 14. Dag og senere hver Maaned, havde Medarbejdere indenfor alle Fag, men beskæftigede sig i særlig Grad med politiske og sociale Spørgsmaal. En ganske kort Levetid fik *Forum*, et Tidsskrift for „Litteratur, Biologi og Samfundsspørgsmaal“, som blev udgivet i 1923 under Redaktion af Johs. V. Jensen.

Ved Udgivelsen af videnskabelig og faglig Litteratur har Forlaget i disse Aar dyrket saa godt som alle Fagomraader. En særlig betydningsfuld Indsats har det ydet indenfor Populærvidenskaben, ikke mindst gennem det tidligere omtalte store Samlingsværk *Frem*, som med Nordisk Forlag overførtes til Gyldendal og udkom der i sin gamle Tidsskriftform lige til 1918. Fra Værkets Start 1897 til sin Død 1910 var Julius Schiøtt dets Redaktør, i sine sidste Aar sammen med Helge Holst, der senere blev Eneredaktør. I Aarenes Løb skiftede *Frem* i nogen Grad Karakter, idet det efterhaanden gik over til væsentlig at fungere som Udgivelsesgrundlag for større Subskriptionsværker, f. Eks. nye Udgaver af *Opfindelsernes Bog*, Brehm: *Dyrenes Liv*, A. Fabricius' *Danmarkshistorie* og Vilh. Bergsøe: *Fra Mark og Skov*. Et vellykket Forsøg paa at genoplive det navnkundige Oplysningsværk blev gjort 1924, da et nyt *Frem* blev paabegyndt i Form af et populær-videnskabeligt Ugeskrift, som, inddelt i bestemte Grupper, behandlede en Mængde forskellige Omraader indenfor Naturen og

Menneskelivet i kortere, tildels aktuelt prægede Artikler. Det redigeredes af Viceskoledirektør H. A. Svane og Geologen Victor Madsen og havde et stort Antal sagkyndige Medarbejdere. Foretagendet vandt udelt Tilslutning — det samlede hurtigt over 100,000 Subskribenter — og kunde fortsættes indtil 1928, saaledes at Værket ialt omfatter fire Aargange (8 Bind), delt i to Rækker. Paa Linje med *Frem* ligger et andet Oplysningsværk, Hefteskriftet *Holger Danske*, som under Redaktion af Pædagogen Kappel Bøcker blev udgivet i Aarene 1910-14. Det udkom i maanedlige Hefter, som hvert indeholdt en populær, som oftest rigt illustreret Afhandling om et bestemt Emne og væsentlig var beregnet til at bruges som Læsehefter i Skolerne.

Til Forlagets faglitterære Publikationer af almindelig Karakter hører et lille Konversationsleksikon, som under Titlen *Gyldendals Leksikon* blev udgivet 1931-32 i fire Bind under Redaktion af Højskoleforstander Jens Rosenkjær. En ny, forøget Udgave deraf i fem Bind udkom 1937.

Indenfor de enkelte Faggrupper er Produktionen naturligvis meget ulige fordelt. Den teologiske Litteratur, som i tidligere Tid i særlig Grad havde haft Forlagets Bevaagenhed, er i det her omhandlede Tidsrum blevet temmelig stedmoderligt behandlet. Af de herhen hørende Værker er der kun Grund til at nævne Fr. Niensens *Kirkehistorie* (I-II, 1902-30), hvis Udgivelse efter en længere Afbrydelse ved Forfatterens Død blev fuldendt af Biskop Vald. Ammundsen, og Det danske Sprog- og Litteraturselskabs 6-Binds Udgave af Poul Helgesens *Skrifter* (1932-37), udgivet af P. Severinsen og Marius Kristensen, et Værk, der i omhyggelig Redaktion indeholder nogle af de vigtigste Kildeskrifter til vor ældre Kirkehistorie.

Paa Rets- og Statsvidenskabens Omraade kan Forlaget derimod siges at have hævdet Traditionerne fra Søren Gyldendals og Deichmanns Tid. Fra Kofod Anchers Udgave af Jyske Lov

1783, en af Forlagets ældste Publikationer, fører en lige Linje frem til den store, videnskabelige Udgave af *Danmarks gamle Landskabslove*, som paa Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Initiativ og under Ledelse af Professor Johs. Brøndum-Nielsen begyndte at udkomme 1920. Hidtil er af denne mønstergyldige Kildepublikation, der tager Hensyn til alle bevarede danske Lovhaandskrifter, udsendt 8 omfangsrige Bind. En Samling af den senere Tids Love blev under Titlen *Kongeriget Danmarks Love* udgivet i to Bind af H. Federspiel 1910-13. Den indeholder samtlige indtil da gældende danske Love og Forordninger helt tilbage fra 1665 og betegner det første Forsøg, der er gjort paa at bringe hele vort Lovkompleks i en overskuelig Form. Videnskabelig Betydning har en Udgave af Anders Sandøe Ørsteds *Skrifter i Udvalg* (I-VII, 1930-36), besørget af Højesteretspræsident Troels G. Jørgensen, medens praktiske Formaal er tilsigtet ved Udgivelsen af forskellige juridiske Haandbøger. Blandt disse træffer man T. Hindenburgs af alle Jurister saa velkendte *Juridisk Formularbog*, der er udgivet første Gang 1879 hos Philipsen og derfra gennem Nordisk Forlag kommet til Gyldendal, som har udsendt 4.-7. Udgave af den (1909-35).

Til Forlagets Udgivelser paa det rets- og statsvidenskabelige Felt hører ogsaa nogle Tidsskrifter. Et nyt Maanedsskrift, *Juridisk Tidsskrift*, især beregnet paa at behandle aktuelle Emner, blev startet 1914, men overgik allerede med 4. Aargang til eget Forlag. Fra Nordisk Forlag overtog Gyldendal det gamle, ansete *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, som det vedblivende udsender, og 1927 paabegyndte det Tidsskriftet *Økonomi og Politik*, udgivet af Institutet for Historie og Samfundskonometri. Ogsaa dette Tidsskrift, som indeholder politiske og økonomiske Kvartalsoversigter, udkommer stadig.

Indenfor Filosofien møder man to af vore store Navne,

Harald Høffding og Ludvig Feilberg. Høffding var oprindelig knyttet til Philipsens Forlag og kom derfra gennem Nordisk Forlag til Gyldendal, til hvis mest trofaste Forfattere han derefter hørte til sin Død, medens Feilberg i Forvejen havde faaet flere af sine Skrifter ud paa det Gyldendalske Forlag, inden dette 1914 — to Aar efter hans Død — udsendte hans *Samlede Skrifter*. Feilbergs originale „Levelære“ havde paa Grund af sit sjælehygiejniske Formaal skaffet ham en hel Menighed, som svor til hans Grundsætninger, og Forlaget kunde derfor allerede 1918 udsende hans Skrifter, der ellers ikke er saa lige til at kapere, i en ny samlet Udgave. Ogsaa til Pædagogiken har Gyldendal ydet Bidrag, bl. a. ved Udgivelsen af Tidsskriftet *Vor Ungdom*, som det overtog fra Nordisk Forlag og udgav lige til 1939, da det overgik til et andet Forlag.

Kommer man derefter til den topografiske og historiske Litteratur, er man naaet frem til de mere almentilgængelige Fagomraader, indenfor hvilke de fleste af Forlagets store, populært anlagte Værker hører hjemme. 1919-22 udsendtes i fem Bind — som et Konkurrenceforetagende til Trap's *Danmark*, hvoraf en ny Udgave samtidig begyndte at udkomme paa et andet Forlag — en ny historisk, topografisk og statistisk Haandbog med Titlen *Danmark, Land og Folk*, udgivet af Kaptajn Daniel Bruun under Medvirking af en Række ansete Fagmænd. En Beskrivelse af Landet i mere fortællende, digterisk Form foreligger i den store, smukke Trilogi af Achton Friis: *De Danskes Øer* (I-III, 1926-28), *De Jydere Land* (I-II, 1932-33) og *Danmarks store Øer* (I-II, 1936-37). En samlet og sammentrængt Udgave af disse Værker, som trods deres Kostbarhed hurtigt blev udsolgt, udkom i tre Bind 1943-44 under Samlingstitlen *De Danskes Land*. En særlig Karakter har ligeledes det af Anker Kirkeby og Erik Schack redigerede Værk *Sønderjylland, som det er*, der blev udgivet 1920 i Anledning af Genforenin-

gen. Ved heri at lade bekendte Sønderjyder selv skildre deres Hjemstavn er fremkommet en Række paalidelige og paa en sjælden Vis intime Øjebliksbilleder af det genvundne Land.

Til den arkæologiske Litteratur har Forlaget ydet et vigtigt Bidrag ved Udgivelsen af Johs. Brøndsteds Tre-Binds Værk *Danmarks Oldtid* (1938-40). Siden 1928 udgiver det den elegante Aarspublikation *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* og siden 1941 den ikke mindre elegante Serie af *Nationalmuseets Skrifter*.

Den egentlige historiske Litteratur er repræsenteret ved en Række store, betydningsfulde Værker. Ikke mindre end tre forskellige Verdenshistorier har Forlaget udsendt i Løbet af indeværende Aarhundrede. Den første er den velkendte *Folkernes Historie* (I-VIII, 1903-13), hvis Planlæggelse gaar helt tilbage til Brødrene Philipsens Virksomhed, og som begyndte at udkomme paa Nordisk Forlag, der dog kun er anført som Forlægger i et af Bindene. Værket, der blev redigeret af Johan Ottosen og efter dennes tidlige Død 1904 af Niels Møller, og som raadede over en Stab af udmærkede Medarbejdere, hører vedblivende til vore mest benyttede historiske Standardværker. Mere folkeligt anlagt er *Gyldendals illustrerede Verdenshistorie* (I-VI, 1919-22), der redigeredes af den senere danske Minister i Island Frank le Sage de Fontenay, og *Gyldendals Verdenshistorie, Verden i Gaar – Verden i Dag* (I-IV, 1936-38), som blev skrevet af en Kreds af yngre Historikere under Redaktion af Professorerne William Norvin og Albert Olsen. Det sidstnævnte Værk er udarbejdet efter tildels nye Synspunkter, idet der kun er lagt Vægt paa at skildre Begivenheder, som har haft blivende Betydning for Verdensudviklingen.

Indenfor Fædrelandshistorien er den vigtigste Publikation *Danmarks Riges Historie* (I-VII, 1896-1907), et af Hoved-

værkerne i nyere dansk Historieskrivning, forfattet som det er af en Kreds af vore mest fremragende Historikere. Ogsaa det var planlagt af Brødrene Philipsen og begyndte at udkomme paa Nordisk Forlag, som naaede at faa udsendt de fleste af Bindene, inden Udgivelsen overgik til Gyldendal. Til Fremstillinger, som omhandler afgrænsede Perioder af Landets Historie, hører Holger Begtrup: *Det danske Folks Historie i det 19. Aarhundrede*, der skildrer Forhold og Begivenheder ud fra et folkeligt, grundtvigiansk farvet Synspunkt, den første Fremstilling af den Art herhjemme; Værket udkom i fire Bind 1909-14 og i en ny, illustreret Udgave i to Bind 1917. Endvidere N. Neergaards ansete Værk *Under Junigrundloven*, hvis første Bind udkom hos Philipsen allerede 1892, medens to følgende saa sent som 1916 kom hos Gyldendal. Nævnes bør ogsaa det af Generalstaben udgivne voluminøse Specialværk *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie (I-X, 1899-1934)*, hvis to første Bind blev udgivet paa Nordisk Forlag.

Ligesom i det foregaaende har ogsaa i det her omhandlede Tidsrum Kulturhistorien været et af Forlagets Yndlingsomraader. Hertil hører saaledes en af dets lødigste Publikationer, det store Samlingsværk *Verdenskulturen*, som under Redaktion af Professor Aage Friis og under Medvirking af en lang Række nordiske Videnskabsmænd udkom i 8 Bind 1905-12. Nyudgaver af forskellige Afsnit herfra indgaar i et andet af Forlagets Monumentalværker, *Det 19. Aarhundrede*, som — ligeledes under Redaktion af Aage Friis — bringer Skildringer af Aarhundredets Indsats paa alle kulturelle Omraader, forfattet af de fineste videnskabelige Ekspertes fra de tre nordiske Lande. Værket, der udkom i Aarene 1918-26, omfatter ikke mindre end 30 Bind, hvortil 1928 kom et Registerbind.

Dansk Kulturhistories store Navn er ogsaa i denne Periode

Troels Lund. Af hans berømte Værk *Dagligt Liv i Norden*, hvoraf en Folkeudgave var udkommet 1903-04, udsendtes den første illustrerede Udgave i 14 Bind 1908-09 (paany udgivet 1914-15) og en overdaadigt udstyret Pragtudgave i fire mægtige Kvant-Bind 1929-31. En samlet Udgave af Troels Lunds *Historiske Fortællinger* (I-IV) udkom 1910-12 og et nyt Værk med Titlen *Bakkehus og Solbjerg*, som skildrer Livet i Danmark i det 19. Aarhundrede, 1920-22 i tre Bind, de to sidste udgivet efter hans Død af Professor Knud Fabricius. Flere andre kendte danske Kulturhistorikere har udgivet deres Værker gennem Gyldendal, deriblandt Hugo Matthiessen og Eiler Nystrøm. Siden 1939 udsender Forlaget „Selskabet for dansk Kulturhistorie“s Aarsskrift *Kultur minder*.

Ogsaa indenfor Personalhistorien er Udviklingen fra det foregaaende Tidsrum ført videre, endda efter en betydelig større Maalestok. 1905 paabegyndtes den smukke Serie *Memoirer og Breve* (med det af Schück og Levertin udgivne Værk *Svenska memoarer och bref* som Forbillede), der under Redaktion af Jul. Clausen og P. Fr. Rist blev holdt i Gang til 1927 og ialt kom til at omfatte 50 Bind. Et fuldstændigt Eksemplar af denne Serie, der indeholder vigtige Bidrag til dansk Personal- og Kulturhistorie fra det 17. til det 19. Aarhundrede, er efterhaanden blevet en af Bogsamlere efterspurgt Raritet og staar derfor nu i høj Pris. Af beskednere Art er Serieværket *Folkets Førere*, som redigeredes af de to Højskolemænd Fr. Nørgaard og Anders Uhrskov, og som fra 1915 til 1923 bragte en Række folkelige Levnedsskildringer af fremragende — saavel danske som udenlandske — Personligheder, skrevet af kendte Forfattere, ud til en stor Læserkreds. En anden Publikation af almindelig Karakter er *Dansk biografisk Haandleksikon*, redigeret af Svend Dahl og Povl Engelstoft (I-III, 1920-26).

Den specielle Biografi møder med et betydeligt Antal værdifulde Værker, deriblandt talrige Selvbiografier af prominente Danske. Hertil hører bl. a. omfangsrige Memoireværker af Jeppe Aakjær (I-IV, 1928-34), Martin Andersen Nexø (I-IV, 1932-39), Georg Brandes (I-III, 1905-08), H. P. Hanssen (I-IV, 1928-34), Harald Høffding (1928), Johs. Jørgensen (I-VII, 1916-28), N. Neergaard (1935) og Henrik Pontoppidan (I-IV, 1933-40; ny Udgave 1943). Blandt andre Publikationer af personalhistorisk Karakter bør fremhæves Aakjærs Tre-Binds Værk *St. St. Blichers Livstragedie* (1903-04), som i historisk Ramme bringer en Del nyt Stof i Form af hidtil ukendte Breve og Aktstykker, Søren Kierkegaards *Papirer*, udgivet af P. A. Heiberg, V. Kuhr og E. Torsting, en mægtig Samling, hvoraf der hidtil er udkommet 19 Bind (1909-38), men som endnu ikke er afsluttet, og A. F. Kriegers *Dagbøger* fra Tidsrummet 1848-80 (I-IX, 1920-43), udgivet af Elise Koppel, Aage Friis og P. Munch, maaske det mærkeligste Kildeskrift, der hidtil er fremkommet til Studiet af Danmarks Historie i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede. Af Brevudgivelser skal blot nævnes Edv. og Georg Brandes' *Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd* (I-VIII, 1939-42), udgivet af Morten Borup for Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Som bekendt har i den senere Tid Interessen for populært og livligt skrevne Biografier taget et voldsomt Opsving, Bogmarkedet har til Tider været ligefrem oversvømmet med underholdende Levnedsskildringer af kendte Mænd og Kvinder fra alle Tider og Lande. Herhjemme har bl. a. Georg Brandes givet Bidrag til denne internationale Litteratur, som ikke mindst florerer i Oversættelser. Brandes, som med sjældnen Trofasthed holdt fast ved det Gyldendalske Forlag, lige fra han 1866 der udgav sin første Bog, *Dualismen i vor nyeste*

GEORG BRANDES

URKRISTENDOM

Rund und rein, ganz und alles geglaubt oder nichts geglaubt. Der heilige Geist lässt sich nicht trennen und theilen, dass er ein Stück sollte wahrhaftig, und das andere falsch lehren oder glauben lassen . . . Wo die Glocke an einem Orte berstet, klinge sie auch nichts mehr und ist ganz untüchtig. *Luther.*

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - MCMXXVII

Titelblad til Georg Brandes' sidste Bog, 1927, udgivet faa Uger før hans Død.
Originalens Størrelse: 19 × 12½ cm.

Philosophie, og til han i Januar 1927 faa Uger før sin Død udsendte sit sidste Værk, *Urkristendom*, kastede sig efter Tilskyndelse af Forlagets initiativrige Direktør Peter Nansen i sin Alderdom ud i et omfattende Forfatterskab, hvori han af Hjertens Lyst dyrkede sine Helteidealer. Frugten heraf var de Slag i Slag udkommende voluminøse Biografier *Wolfgang Goethe* (I-II, 1915), *François de Voltaire* (I-II, 1916-17), *Cajus Julius Cæsar* (I-II, 1918) og *Michelangelo Buonarotti* (I-II, 1921). Af Brandes' berømteste biografiske Værk *William Shakespeare*, som var udkommet 1895-96, blev en smuk, illustreret Udgave i tre Bind udsendt 1912-13 som Festudgave i Anledning af hans 70-Aars Fødselsdag. Ogsaa adskillige udenlandske Biografier er i Oversættelse udkommet hos Gyldendal, af hvilke mange har gjort Lykke, mest Eve Curies Bog om hendes Moder, *Madame Curie*, som Forlaget udsendte 1938 i en dansk Oversættelse, der efterhaanden er trykt i opimod 40,000 Eksemplarer.

Blandt de af Gyldendal udgivne sprogvidenskabelige Værker fæster man sig først og fremmest ved det store Nationalværk *Ordbog over det danske Sprog*. Forarbejderne hertil blev paabegyndt allerede 1882 af den senere Professor i nordiske Sprog ved Universitetet Verner Dahlerup, som 1909 gennem det Gyldendalske Forlag udsendte et Prøvehefte af Ordbogen. Da det imidlertid viste sig umuligt for ham alene at gennemføre Foretagendet, blev det overtaget af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, som 1918 ved Hjælp af Tilskud fra Staten og Carlsbergfondet i Forbindelse med virksom Støtte fra Forlaget kunde paabegynde Udgivelsen. Siden da er udkommet 22 Bind (det sidste 1944), som gaar til Slutningen af Bogstav S. Et andet Ordbogsforetagende, ganske vist af betydelig mindre Dimensioner, er Ludv. Meyers stærkt benyttede *Fremmedordbog*, der var udkommet første Gang 1837 hos Schu-

ORDBOG
OVER
DET DANSKE SPROG

GRUNDLAGT AF

VERNER DAHLERUP

MED UNDERSTØTTELSE AF
UNDERVISNINGSMINISTERIET OG CARLSBERGFONDET

UDGIVET AF

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURELSKAB

FØRSTE BINDS FØRSTE HALVBIND

A—ANLEDNING

REDIGERET AF

H. JUUL-JENSEN

KØBENHAVN 1918

GYLDENDALSKE BOGHADEL • NORDISK FORLAG

TRYKT HOS H. H. THIELE

Titelblad til 1. Bind af den store danske Ordbog, 1918. Origin. St.: 24¹/₂ × 17 cm.

bothe, hvorfra den overgik til Gyldendal, som 1924 udsendte 8. reviderede Udgave af den.

En Række af Tidens fremragende danske Sprogforskere har været knyttet til det Gyldendalske Forlag, deriblandt Vilhelm Thomsen, som overdrog det Udgivelsen af sine *Samlede Afhandlinger* (I-IV, 1919-31), Ludv. Wimmer, hvis Hovedværk *De danske Runemindesmærker* (I-IV) var begyndt at udkomme hos Gyldendal allerede 1895 og afsluttedes 1908, Kristoffer Nyrop og Otto Jespersen. Af yngre Filologer skal nævnes Professoren i Aarhus Peter Skautrup, som 1944 har begyndt Udgivelsen af et nyt Standardværk, *Det danske Sprogs Historie*. To af Forlagets Tidsskrifter hører herhen, *Danske Studier*, som blev overtaget fra Schubothe og stadig udkommer, og *Acta philologica Scandinavica*, et Tidsskrift for nordisk Sprogforskning, der blev startet 1926 af Johs. Brøndum-Nielsen og Lis Jacobsen, men som allerede 1928 overgik til et andet Forlag.

Fyldigt repræsenteret er ligeledes Litteraturhistorien, paa hvilket begrænsede Felt ikke mindre end tre store Hovedværker har set Lyset hos Gyldendal i det omhandlede Tidsrum, nemlig Niels Møller: *Verdenslitteraturen* (I-III, 1928-29), Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (I-IV, 1924-34) og Kr. Elster: *Illustreret norsk Litteraturhistorie* (I-II, 1923-24). Foruden de her nævnte Forfattere, af hvilke Vilh. Andersen ligesom Georg Brandes har faaet saa godt som alle sine Bøger ud paa det Gyldendalske Forlag, hører til dettes Forfatterkreds flere andre kendte Litteraturhistorikere, deriblandt Vald. Vedel, Hans Brix og — dog først i den sidste Tid — Paul V. Rubow. Et nyt Tidsskrift for dansk Litteraturforskning, *Orbis litterarum*, begyndte Forlaget at udsende 1943 under Redaktion af F. J. Billeskov Jansen og Jens Kruuse. Ogsaa Kunsthistorien møder med flere kendte danske

og norske Forfatternavne som Ernst Goldschmidt, Emil Hannover, Karl Madsen, Fr. Poulsen og Jens Thiis. Skulde man fremhæve enkelte af disse Skrifter, maatte det vel blive Goldschmidts store Værk *Frankrigs Malerkunst*, hvoraf Gyldendal udsendte de fem første Bind (1914-34), og Thiis' to monumentale Arbejder *Leonardo da Vinci* (1909) og *Fransk Aand og Kunst* (1917). Fremhæves bør ogsaa Filologen J. L. Heibergs store Værk *Italien* (1904), som især omhandler den middelalderlige italienske Kunst, og som i sin Tid blev udsolgt før Udgivelsen og nu kun yderst sjældent kommer paa Markedet. En fornem Publikation er ligeledes *Kunstmuseets Aarsskrift*, som Gyldendal begyndte at udsende 1914, og som vedblivende udkommer.

En Litteraturgren, som Forlaget har vist betydelig Interesse, er geografiske Skildringer og Rejsebeskrivelser. Til dets mest produktive Forfattere paa dette Omraade hørte Wald. Dreyer, den senere Direktør for Zoologisk Have i København, som baade var en af *Frem's* flittigste Medarbejdere og Forfatter til store selvstændige Arbejder som det geografiske Oversigtsværk *Jorden i Tekst og Billeder* (I-III, 1905-07) og *Den hvide Races Sejrsang* (I-II, 1909-10), en livfuld Skildring af Kolonisationens Historie. Af Rejsebogsforfattere er Knud Rasmussen og Aage Krarup Nielsen de bedst kendte. Den førstnævnte har udgivet saa godt som alle sine mange Skrifter, saavel videnskabelige som populære, gennem Gyldendal, deriblandt de spændende Skildringer af hans forskellige „Thule-Ekspeditioner“, paa hvilke han efterforskede alle eksisterende Eskimostammer, hans Livs største Bedrift. En Mindeudgave af hans Hovedværker i tre Bind udkom 1934-35. Vor mest yndede Rejsebogsforfatter er dog Krarup Nielsen, hvis Bøger ialt er trykt i over 300,000 Eksemplarer. Efter at have benyttet forskellige andre Forlag gik han 1934 til Gyldendal,

til hvis mest læste Forfattere han nu hører. Af norske Opdagelsesrejsende har Roald Amundsen ladet et Par af sine Bøger udkomme paa det Gyldendalske Forlag, bl. a. *Sydpolen* (I-II, 1912), Beretningen om den berømte norske Sydpolfærd med „Fram“ 1910-12.

I Betragtning af, at Forlaget har lagt særlig Vægt paa Udgivelsen af populær-videnskabelig Litteratur, kan det ikke undre, at Naturvidenskaberne indtager en fremtrædende Plads indenfor dets Produktionsomraade. Udgivelserne paa dette Felt er dog ikke blot kommet den populære Litteratur til Gode, ogsaa flere rent videnskabelige Arbejder har Forlaget udgivet i disse Aar. Højt ansete Videnskabsmænd som J. E. V. Boas, W. Johannsen, Eug. Warming, C. Wesenberg-Lund o. fl. a. har ladet deres Arbejder udkomme der, og paa forskellige andre Maader har Forlaget taget Del i Udgivelsen af naturvidenskabelig Litteratur. Af højvidenskabelig Karakter er saaledes Udgaven af Tycho Brahes samlede Skrifter, *Opera omnia*, der som en af de ypperste Frugter af Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Virksomhed udkom i 15 Kvant-Bind 1913-29 under Ledelse af vor ansete, nu afdøde Landsmand Professor J. L. E. Dreyer i Oxford. Et i sit Anlæg imponerende videnskabeligt Arbejde er Ornitologen E. Lehn Schiølers Værk *Danmarks Fugle*, der desværre fremtræder som en Torso, idet Udgivelsen blev standset af hans Død; ialt udkom kun tre store Folio-Bind (1925-31) af en projekteret lang Række.

Forlagets Interesse for populær Naturvidenskab markeres foruden gennem *Frem*, hvis Indhold for en væsentlig Del hører herhen, ved Udgivelsen af forskellige andre Tidsskrifter, som udelukkende er helliget dette Fagomraade. Fra 1912 til 1916 udkom under Redaktion af W. Dreyer *Fra Naturens Værksted*, som afløstes af et nyt, stadig udkommende Tidsskrift, *Naturens Verden*, der har til Opgave at meddele almen-

fattelige Oversigter over, hvad nyt der forekommer paa Naturvidenskabens forskellige Omraader. I en Aarrække redigeredes det af Botanikeren Ove Paulsen, der senere efterfulgtes af Professor Richard Ege. Fra Hage & Clausens Forlag overtoges det smukke Tidsskrift *Naturens Vidundere*, der med Magister I. Lieberkind som Redaktør var begyndt at udkomme 1932 og blev holdt i Gang til 1935. Af Bøger med populære Fremstillinger af naturvidenskabelige Emner har Forlaget i Aarenes Løb udgivet et stort Antal, dels originale af Forfattere som Helge Holst, Vilh. Rasmussen o. a., dels Oversættelser eller Bearbejdelser af kendte udenlandske Værker.

For ligeledes at give et Indtryk af, hvilken Betydning Forlagets Virksomhed vedblivende har haft for Udgivelsen af medicinsk Litteratur, er det tilstrækkeligt at nævne Navnene paa nogle af de lægevidenskabelige Forfattere, der i disse Aar har været knyttet til det. Til de mest virksomme maa vistnok regnes Oscar Bloch, Viggo Christiansen, Knud Faber, M. Hindhede, Leopold Meyer, Svenn Monrad, Knud Pontoppidan, C. Rasch, Thorkild Rovsing og C. J. Salomonsen. Nævnes bør dog ogsaa et Par af Publikationerne, nemlig den store, fællesnordiske *Lærebog i intern Medicin*, der første Gang udkom i fire Bind 1915-22 og stadig udsendes i nye, reviderede Udgaver, og Monrads populære *Moderens Bog*, som siden sin Udgivelse i 1916 er solgt i over 50,000 Eksemplarer.

Ogsaa indenfor de praktiske Fag har Gyldendal udgivet vigtige Haandbøger og Tidsskrifter. Blandt de sidstnævnte er der Grund til at fremhæve det smukt udstyrede Fjortendagskrift *Vore Haver* (I-IV, 1936-39). En Menneskealder efter, at Fr. V. Hegel havde udsendt Møller-Holsts store Landbrugsordbog, begyndte Forlaget Udgivelsen af en ny *Landbrugets Ordbog*, et anset Værk, som under Redaktion af den senere Statsminister Th. Madsen-Mygdal udkom i fire Bind 1909-14

og gentagne Gange er udgivet paany. Særlig Glæde har Forlaget haft af sine forskellige Haandbøger til Brug for danske Hjem. Den snart klassiske *Frk. Jensens Kogebog* har, efter at den fra Nordisk Forlag var overgaaet til Gyldendal, fortsat sin Sejrsgang og er nu trykt i ikke mindre end 275,000 Eksemplarer. Dette imponerende Tal er naaet trods en følelig Konkurrence, som Forlaget har paadraget sig selv ved stadig at genoptrykke et hos Hage & Clausen 1931 udkommet og derfra til Gyldendal overført Værk, *Nutids Mad og Husførelse* (redigeret af Carla Meyer), der er blevet en af de senere Aars største Bogsucces'er, solgt som det er i ca. 100,000 Eksemplarer. Et lignende Held har fulgt *Gyldendals Sy- og Strikkebog*, der udkom 1940 og i Løbet af mindre end to Maaneder blev trykt i 45,000 Eksemplarer.

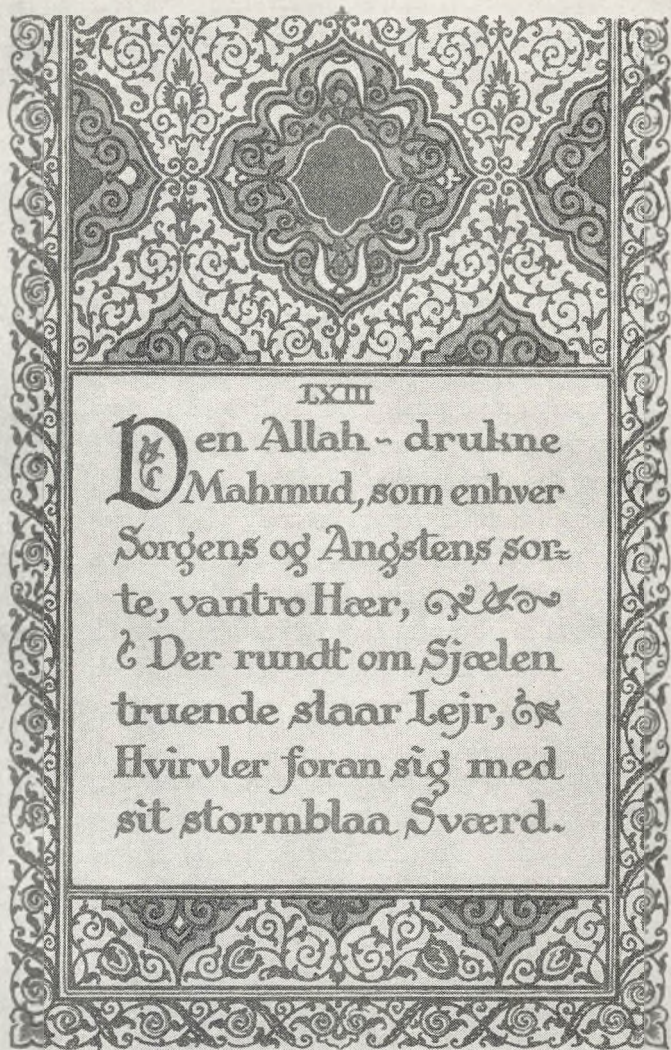
Tilbage staar endnu kun at omtale Gyldendals Skolebogsforlag, som efterhaanden har naaet et meget stort Omfang. Der er i Aarenes Løb udgivet Skolebøger indenfor alle Fag, ogsaa for videregaaende Skoler som Seminarier, Handelsskoler, Landbrugsskoler o. s. v. Indenfor de enkelte Fag er Bøgerne i flere Tilfælde udgivet i Form af hele Systemer, som omfatter den fremadskridende Undervisning gennem alle Klasserne, og af hvilke nogle har domineret Skoleundervisningen herhjemme i længere Tidsrum. Det er vedblivende lykkedes Forlaget at knytte fremragende Skolebogsforfattere til sig, i denne Periode Folk som C. C. Christensen, P. Ilsøe, F. Ingerslev, Otto Jespersen, Aug. Krogh, Henrik Madsen, P. Munch, Th. A. Müller, Kristoffer Nyrop, Th. Nørlyng, Ludvig Schmidt, Th. Sundorph, M. Vahl, M. Vibæk o. fl. a. Mange af Skolebøgerne har naaet Oplagstal, som slaar alle tidligere Rekorder, saaledes er C. C. Christensens Lærebøger i Geografi ialt trykt i ca. 800,000 og hans Skoleatlasser i over 900,000 Eksemplarer, ja den af A. Fossing, Arild Sørensen og N. Skarvig udgivne *Børnenes*

danske Læsebog (et System, som omfatter 9 forskellige Bøger) har endog langt overskredet et saa imponerende Oplagstal som halvanden Million Eksemplarer.

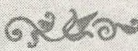
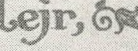
*

De stærkt skiftende Vilkaar, hvorunder det Gyldendalske Forlag har virket i den her omhandlede, skæbnesvangre Tidsperiode, har naturligvis ikke kunnet undgaa at præge ogsaa dets Bøgers ydre Skikkelse. I Aarene før den første Verdenskrig, da saavel Forlaget selv som dets Haandværkere og Kunstnere kunde arbejde under gode, fredelige Forhold, var det naaet op paa en høj Standard med Hensyn til Bogudstyrelsen. Mange smukt trykte Bøger udgik i denne Tid derfra, som Eksempler kan nævnes Det danske Sprog- og Litteraturselskabs tidligste Publikationer, navnlig den store Udgave af Tycho Brahes Værker (1913 ff.), der er trykt hos Nielsen & Lydiche og er et af de mest fremragende Trykarbejder, som er fremstillet her i Landet i den nyere Tid, og Carl S. Petersens Udgave af Holbergs samlede Skrifter (1913 ff.), trykt hos Thiele. Ogsaa de almindelige Gennemsnitsbøger fra den Tid virker tiltalende.

Da Krigens Virkninger brat ændrede Forholdene, delte Produktionen sig i to med Hensyn til Bøgernes Udstyrelse skarpt adskilte Kategorier. Paa den ene Side stod Fremstillingen af „bibliofile“ Tryk, som skulde tilfredsstille de nye Rigmænds Bogsamlerambitioner, og store Beløb ofredes tit for at gøre disse Bøger saa flotte og imponerende som muligt. For Gyldendals Vedkommende blev Højdepunktet i denne Henseende naaet med et Par Pasticher over orientalske Bøger, som udkom kort Tid efter Krigens Ophør. Den ene er en Oversættelse ved Professor Arthur Christensen af den gamle persiske Digter Omar Khajjams *Epigram-Digte (Rubáiyát)*, der udkom 1920, og

LXIII

Den Allah - drukne
Mahmud, som enhver
Sorgens og Angstens sor-
te, vantro Hær,
ø Der rundt om Sjælen
truende slaar Lejr,
Hvirvler foran sig med
sit stormblaa Sværd.

Side af Omar Khajjam: *Ruba'iyat*, ved Thøger Larsen, 1920.
Originalens Størrelse: 24 $\frac{1}{2}$ × 15 $\frac{1}{2}$ cm.

hvis Udstyr er holdt saa nær op ad persiske Manuskripter, som det er muligt ved Anvendelsen af moderne Trykmaskiner. Den anden er en Udgave af Edv. Fitzgeralds engelske Omdigtning af samme Værk, oversat af Thøger Larsen. Den udkom 1920 i pragtfuld Udstyrelse, helt litograferet i Farver og Guld med hver Side udsmykket i orientalsk Stil af Kunstneren Poul Sæbye, der havde arbejdet herpaa i to Aar, og forsynet med et stort Antal Farvegengivelser af engelske Illustrationer til Værket. Denne Bog, der solgtes i et overdaadigt dekoreret Bind, udført i Shantung-Silke, er en af de kostbareste udstyrede Tryksager, der i den nyere Tid er udført herhjemme. Ogsaa en Række Bibliofil-Tryk af mindre prangende Art saa Lyset hos Gyldendal paa den Tid, deriblandt nogle, der er trykt af de nu saa højt skattede Kunst-Bogtrykkere Kr. Kongstad i Hillerød og Niels P. Thomsen i Holstebro.

Men Side om Side med denne Luksusproduktion af kosteligt og eksklusivt Boghaandværk udkom en stor Del af Forlagets Bøger i en Form, som var stærkt præget af Efterkrigstidens Mangler. Ved Fremstillingen af almindeligt jævnt Bogtryk savnedes ordentlige Kvaliteter af næsten alt, hvad der skulde bruges dertil, Papir, Tryksværte o. s. v.; de sparsomme Forraad, som fandtes af sligt fra den gode Tid, blev forbeholdt den finere Produktion. For at komme over nogle af Vanskelighederne gik man saa vidt som til at forsøge sig med maskinskrevne Bøger, der mangfoldiggjordes ved Duplikering, men dette Forsøg blev hurtigt opgivet igen. Efterhaanden som Forholdene trak sig i Lave, vendte normale Tilstande jo ogsaa paa dette Omraade tilbage, men under den anden Verdenskrig har vi oplevet Udviklingen paany, selv om den ikke har formet sig slet saa grelt som forrige Gang.

Ligesom de fleste andre Forlag herhjemme har Gyldendal i det store og hele holdt fast ved den fra Fædrene nedarvede,

XX

De har forvoldt mig Pine
og ærgret mig sov og flad,
nogle med deres Elskov,
andre med deres Had.

Min Vin de har mig forgiftet,
forgiftet mig min Mad,
nogle med deres Elskov,
andre med deres Had.

Men ærgret, pint og plaget
af en jeg blev især —
hun hadede mig aldrig
og fik mig aldrig før.

Krop". Alle foreliggende Kendsgerninger bestyrker den Paa-stand, at Adams og Sophies ædle Aandspræg, det ydre som det indre, skyldtes Moderen.

Den 6^e Maj 1800 døde Mad. Cohlenschläger i sit 53de Aar. Det er bleven sagt, at hun tilsidst tabte Modstandsraften overfor sit syge Sind i den Grad, at hun henfaldt til Drik. Det er muligt. At hendes Bortgang maatte følges som en Befrielse er derimod sikkert nok.

Og dog var det den første store Sorg, hendes Børn led, da deres Moder, Fjerdedagen efter hendes Død, bares ned over Bakken for at stedes til Hvile paa Frederiksberg Kirkogaard. Hvad hun, trods Sygdom og Tungsind, havde været for dem, fremgaar tydeligt af Adams Digt "Paa min Moders Grav".

Endnu mango Aar efter, da Adam i Livorno fejrer Baronesse S o h u b a r t s Fødselsdag den 10^e September, mindes han sin Moder, der var født den samme Datum, og meddeler i den Anledning Baronessen sine venodige Følelser i et Digt. Det ufor-gængeligste Eftermæle satte han hende i "A l a d d i n". Den, der ikke af Selvoplevelse kendte den Æmhed, et Moder-hjerte rummer, havde aldrig formaaget at digte Vuggevisens simple, gripende Ord. - - - - -

Naar Adam Cohlenschläger siger, at hans Dannelselse udviklede sig sent, og at han fra Barndommen var vant til Ensøhed og til at tie, kunde disse Ord med langt større Grund anvendes paa hans Søster Sophie.

Det gælder for dem Bøge, at de i høj Grad var overladt til sig selv, og under deres Opvæxt udfoldede sig rent vegetativt - som de Træer, der omgav dem i Sønnermarken og Frederiksberg Have.

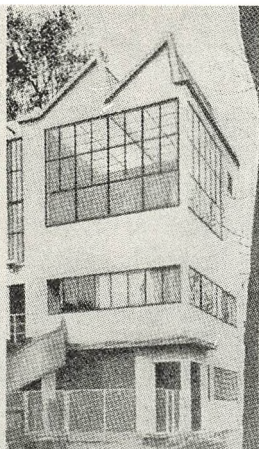
Men denne Tilstand var dog for Adams Vedkommende begrænset til visse Perioder, og desuden havde han som Dreng et friere og videre Spillerum end hun, der paa saa mange Maader var henvist til at opholde sig indenfor det lille Hjemms fire Vægge. -

I 1792, som trettenaarig, blev Adam sat i Efterslægtens Skole. Møllen sine Kammerater og i de Familier, hvor han af Faderen for en billig Penge var anbragt i Pension, og som havde deres Døsel midt inde i Byens Hjerte, hvor Livet pulserede kraftigst, modtog han en Mængde nye og friske Indtryk.

Han var velvoksen, sund og stærk og hans Karaktertræk saa øjendommelige og fremtrædende, at han altid maatte gøre sig

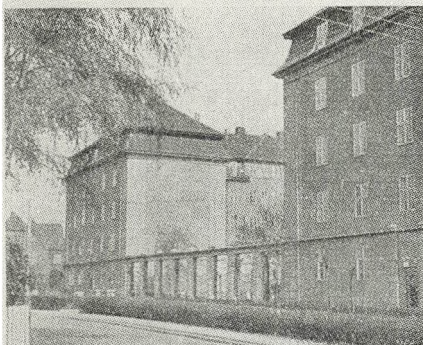
traditionelle Bogstil, selv om man med Hensyn til visse Enkelt-heder som Anvendelse af Maskinsats, rational Billedplacering m. m. naturligvis har fulgt den moderne Tids Krav. Adskillige smukke Bøger, som uden Fiksfakserier af nogen Art virker blot ved en omhyggelig teknisk Tilrettelæggelse og Udførelse, er udgaaet fra Forlaget i de senere Aar; som et enkelt Eksempel skal nævnes Steen Eiler Rasmussens *London* (1934), ved hvis Udformning der er lagt særlig Vægt paa en harmonisk Gengivelse og Anbringelse af de mange Illustrationer. Helt har man dog ikke holdt sig tilbage fra funktionalistiske Eksperimenter og har i enkelte Tilfælde endog kastet sig ud i en uhæmmet Modernisme, saaledes i Broby Johansens *Hverdagskunst – Verdenskunst*, som Gyldendal overtog fra et andet Forlag og udgav 1943 i en ny Udgave. Paa en almindelig, intet anende Læser kan det heri anvendte Sats- og Billedarrangement ved første Øjekast næppe undlade at virke chokerende.

Den fra gammel Tid stammende Udsmykning af Bøger med Dekoration i Form af Titelrammer, Initialer, Friser og Vignetter har stadig floreret, men har dog i den senere Tid i Overensstemmelse med de moderne bogkunstneriske Synspunkter været stærkt paa Retur. Derimod er Anvendelsen af Illustrationer i Bøgerne gaaet mægtigt frem, takket være den tekniske Fuldkommenhed, man efterhaanden paa dette Omraade er naaet til. Et stort Antal af de i det foregaaende nævnte Bøger, som er udkommet hos Gyldendal siden Forlagssammenslutningen i 1903, er forsynet med Illustrationer, i særlig Grad den populær-videnskabelige Litteratur, hvor Billederne ofte er lige saa vigtige som Teksten. I Almindelighed er denne Slags Illustrationer udført i Autotypi, undertiden i Form af Farvetryk. Men ved Siden heraf er original kunstnerisk Illustrering vedblivende i stort Omfang blevet anvendt i visse Kategorier af Bøger og til Bogomslag, og flere af vore kendte Kunstnere

Et af de første
funktionalistiske
huse
(Le Corbusier).
Artiklen har
lært af fabriks-
arkitekturen

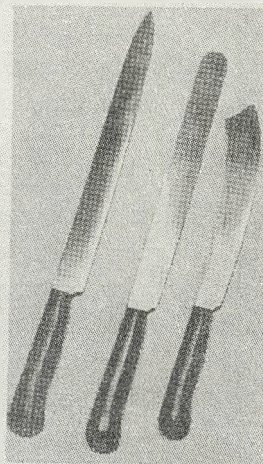
Københavns
bygge-
foreningshus

Funktionalismens gennemførelse

Man havde allerede længe brugt de nye industrielle byggematerialer, først og fremmest **jernbeton**, men forklædt de nye konstruktioner med murværk. Nu blev man de ny materialer bekendt. Man brugte træets aarer, terrazzoens mønster, bolgeblikkets furer som dekoration. Det ny materiale førte nye proportioner med sig, og man lod dem fremtræde åbenlyst, saadan at de igen blev udtryk for de forskellige bygningsleds funktioner, som de havde været det i den klassiske, men aldrig i den klassicistiske kunst. Endvidere sløjfede man alle de gamle gesimser og sirater, søjler og vinduesindfatninger. Og man genfandt ikke mere rør og ledninger inde i muren, men lod dem ligge tilgængelige uden paa den. Man honorerede hygiejnens krav om lys ved store vinduesflader og om luft ved altaner og flade taghaver. Man vendte husene i et fornuftigt forhold til sol- og skyggeside. Alene i saadan en bagatel aabenbarer hele forskellen fra fortiden sig. En fortid, som ikke er langt borte.

Jeg sidder og skriver dette i et relativt nyt byggeforeningshus (fra midten af 1920'erne). Huset er endnu paa Barokmaner orienteret efter, hvad der tager sig ud fra gaden. — I Bygningens hovedfløj vender opholdsværelserne mod nord. Spisekamre og køkkener ligger derimod i sydsiden. Gaarden er lukket i syd med et højt jerngitter mellem imponerende murpiller, saa det treflojede anlæg præsenterer sig som et anseeligt slot. De svære jernporte lukkes aldrig, men de hører til paladssimitationen som de profilerede gesimser, der løber huset rundt mellem første og anden sal og hvert øjeblik falder ned.

Knive,
som
enhver
isen-
kræmmer
fører

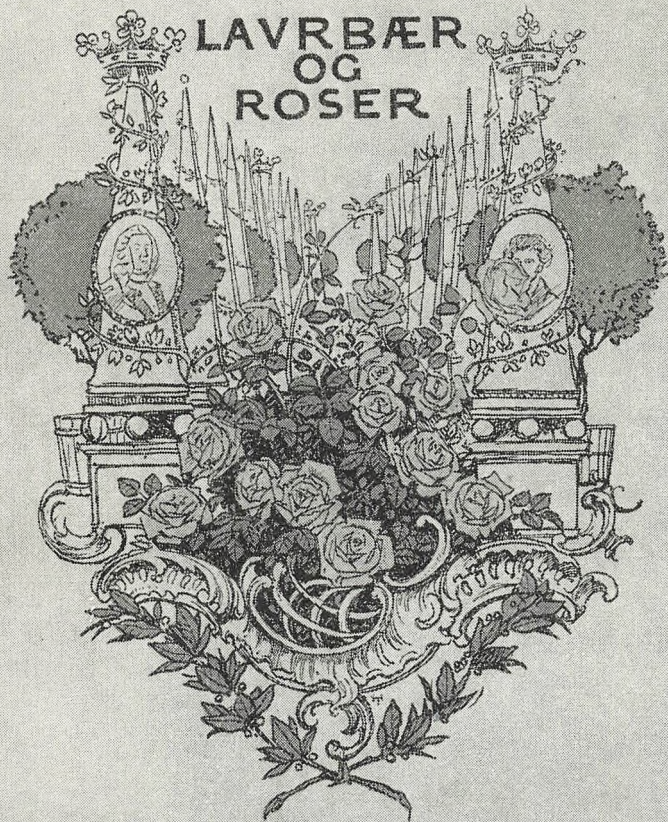
har i det omhandlede Tidsrum været benyttet af det Gyldendalske Forlag til Udførelsen af saadanne Arbejder.

I den første Tid efter Sammenslutningen var det især Hans Tegner, der satte det kunstneriske Præg paa Forlagets Bøger. Han var i sin Tid blevet opdaget af Ernst Bojesen, for hvem han bl. a. illustrerede den store „Jubeludgave“ af Holbergs Komedier, en Præstation, der med ét Slag bragte ham frem i første Række som Illustratør. Allerede heri har han udviklet sin specielle, af Rokokoens paavirkede Bogornamentik, som han senere anvendte i mangfoldige Bøger. Med Bojesen kom Tegner til Nordisk Forlag og derfra til Gyldendal, hvor han navnlig virkede som Bogdekoratør. En Mængde af Forlagets Publikationer har han forsynet med kunstnerisk udførte Omslag, Titelblade, Vignetter og anden Dekoration, ikke alene skønlitterære, men ogsaa faglige og videnskabelige Værker som *Danmarks Riges Historie*, *Folkenes Historie*, *Verdenskulturen*, *Memoirer og Breve* o. fl. a. Ved Siden af Tegner arbejdede Gerhard Heilmann, som havde været knyttet til det Gyldendalske Forlag allerede i den foregaaende Periode, en Del for det, baade med Bogdekoration og egentlig Illustrering. Et af hans smukkeste Arbejder er Billedværket *Øresund i Billeder fra Fortid og Nutid*, som Forlaget udgav 1904, og hvortil han tildels selv har skrevet Teksten. Heilmann er navnlig kendt som Tegner af Fugle og deltog i Illustreringen af Lehn Schiølers ovenfor omtalte Fugleværk, ligesom han har udført en Mængde af Billederne i et Tre-Binds Værk *Danmarks Fugleliv*, som han sammen med Ornitologen A. L. V. Manniche udgav 1928-30 paa Hage & Clausens Forlag, og hvoraf Gyldendal 1939 udsendte en ny Udgave.

Sammen med Hans Tegner og Gerhard Heilmann stod Kr. Kongstad en Tid lang i Forgrunden herhjemme som Bogkunstner. Som bekendt var han begyndt som Privatbogtrykker og

SVEND LEOPOLD

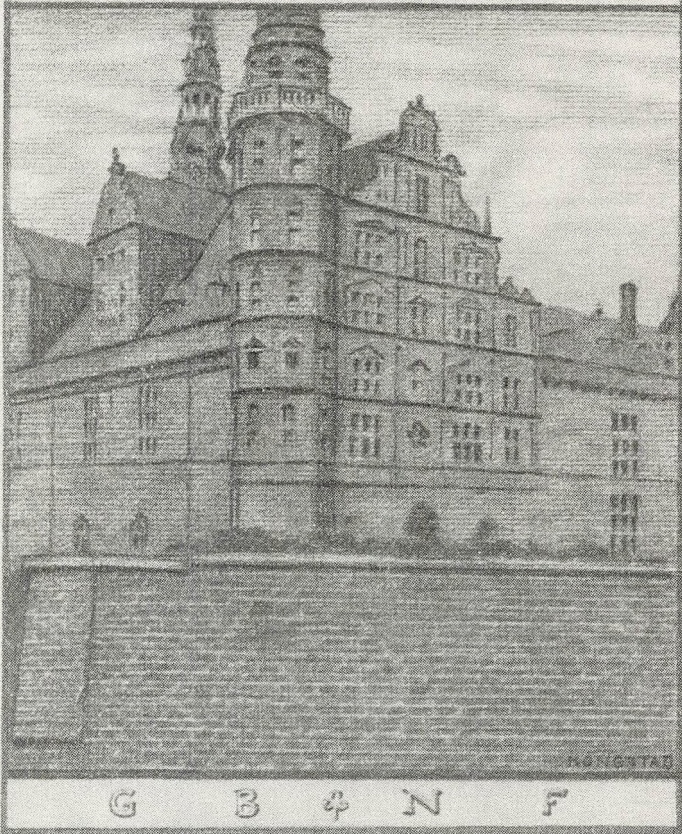
LAVRBÆR
OG
ROSER

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

Bogomslag af Hans Tegner, 1910. Originalens Størrelse: 19 × 13½ cm.

SOPHUS BAUDITZ
KOMEDIE PAA
KRONBORG

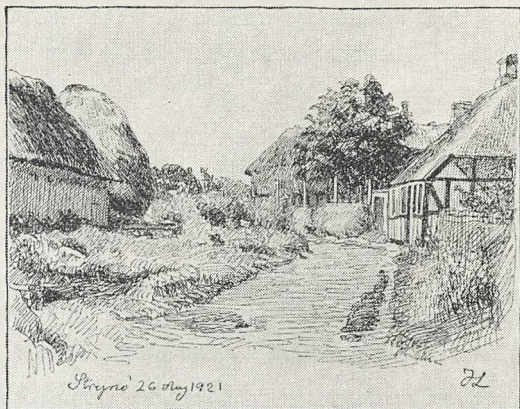

Bogomslag af Kr. Kongstad, 1914. Originalens Størrelse: 18 $\frac{1}{2}$ × 12 $\frac{1}{2}$ cm.

har i denne Egenskab vundet sig et stort Navn; i det foregaaende er omtalt, at nogle af hans Tryk blev fremstillet for det Gyldendalske Forlag. I 1916 blev han knyttet til Forlaget som kunstnerisk Konsulent og har derefter tilrettelagt flere af dets fornemste Publikationer, deriblandt den nævnte Udgave af Omar Khajjams *Epigram-Digte* (1920) og en smuk Udgave af Hans Bethges: *Hafis' Sange*, oversat af Eugen Frank (1920), som han i Forening med Poul Sæbye selv har dekoreret. Han har desuden komponeret talrige Bogomslag, ialt opimod 500. Kongstads Speciale var i de senere Aar Arkitekturtegning, navnlig gamle Bindingsværkshuse og idylliske Gadepartier kunde han gengive i Pennetegning med stor Virtuositet. Over disse Motiver har han formet flere større Illustrationsværker, af hvilke Gyldendal bl. a. har udgivet *Den gamle Købstad*, som med Tekst af Hugo Matthiessen udkom 1926, suppleret 1929 med en ny Samling, hvortil Vilh. Andersen skrev Teksten.

En sjælden Gæst i den Gyldendalske Kunstnerkreds var Niels Skovgaard, som har illustreret Valdemar Rørdams Digtcyklus *Sangen om Danmark* (1923) med kraftige Landskabstegninger i Smag med dem, hans Fader P. C. Skovgaard var en Mester i at udføre. Stærkt paavirket af Niels Skovgaard var den tidligt afdøde, dygtige Illustrator Sigurd Olrik, som har arbejdet en Del for Gyldendal, bl. a. som Omslagstegner. Hans Hovedværk er Illustrationerne til en Udgave i fire Bind af Ingemanns historiske Romaner, som Forlaget udsendte 1911-12.

En af det Gyldendalske Forlags fornemste og mest produktive Illustratorer er Maleren Johs. Larsen, hvis Indsats i dansk Bogkunst ikke kan vurderes højt nok. Han kom første Gang i Forbindelse med Forlaget, da han illustrerede Johs. V. Jensens Digtcyklus *Aarstiderne* (1923) med en Række Landskabs- og Fuglebilleder. Hans Kærlighed til og dybe Forstaaelse af det

Skure, som angav Middagstiden, naar Vinduessprossen kastede sin Skygge derpaa. I Graavejr stod man altsaa hjælpeløs! —

Belysningen i Husene var mangelfuld; der brugtes Tranlamper, op-hængte ved Kakkellovnen paa en Jærnstang. Lamperne bestod af to Jærnkopper, hvor der i den øverste var Tran med en Væge af Blaargarn, der hang ud over Randen og fra hvilken Trannen dryppede ned i den nederste. Undertiden anvendte man Tællelys, almindeligvis anbragte i en lang Træstige paa Gulvet.

Hist og her fandtes vel noget Kobbertøj paa de ellers nøgne, hvidkalkede Vægge, men aldrig nogensinde et Skilderi, som kunde live op i Rummene indenfor de blyindfattede Smaaruder. Sovkammer fandtes ikke, men i Dagligstuen Alkover med Skydedore eller Luger for. Kokken kendtes heller ikke, Maden kogtes om Vinteren i Dagligstuen, om Sommeren i Bryggersets aabne Skorsten, hvor Gryden stod paa en Jærntrefod. I Stuen fandtes en Haandkværn, hvorpaa man malede Gryn.

En Bagerovn, bygget op af raat Ler og Halm, ragede undertiden et langt Stykke udenfor Muren. Bag Bryggerset laa et Kammer, hvor Husers „A'len“ fandtes, et stort, uthulet Stykke af en Træstamme, hvori der opbevaredes nedsaltet Kød og Flæsk; her fandtes ogsaa Øl-rønderne. I selve Bryggerset, der husede forskellige Kar af Træ, havde

danske Landskab i alle dets vekslende Former, der i det hele præger hans Kunst, har foruden heri paa den smukkeste Maade givet sig Udtryk i de talrige Illustrationer, hvormed han har prydet Achton Friis' ovennævnte tre Værker, *De Danskes Øer*, *De Jydere Land* og *Danmarks store Øer*. (I det sidstnævnte Værk har Johs. Larsen dog kun illustreret Afsnittene om Fyen og Langeland, medens Arbejdet med Resten blev overtaget af Malerne Andr. Friis og Knud Kyhn.) Gennem Hundreder af Landskabsbilleder, udført som enkle Pennetegninger og reproduceret i Streggætsning, gives der her ikke blot et værdifuldt Bidrag til Danmarks Topografi, men tillige et yndefuldt Helhedsbillede af dansk Natur, set med en følsom Kunstners Øjne. Et Sidestykke til hans danske topografiske Billeder danner Johs. Larsens Illustrationer til *De islandske Sagaer*, en ny Oversættelse af de oldnordiske Tekster, som udkom i tre store Kvart-Bind 1930-32. I Stedet for at illustrere Optrin fra Sagaernes Indhold har Kunstneren valgt at ledsage Teksten med Landskabsbilleder fra de Steder, hvor deres Handling udspilles, i hvilken Anledning han berejste Island paa samme Maade som Danmark. Endvidere har Johs. Larsen udført en betydelig Del af Illustrationerne i Lehn Schiølers Fugleværk, dels Farvetavler, dels Tekstbilleder og Vignetter, tegnet med Pen, og hans omfattende ornitologiske Kundskaber har sat ham i Stand til her at gengive fuldstændig nøjagtigt de forskellige Fuglearters Ydre i alle Detailler og Variationer. Foruden disse store Illustrationsværker har han udført adskillig Bogudsmykning i mindre Stil, bl. a. en Række Omslag og Vignetter til forskellige af Johs. V. Jensens Værker.

En fuldstændig Modsætning til Johs. Larsens danner Gudmund Hentzes Bogkunst. Han er Repræsentant for en dekadent, raffineret Illustrationsmaade, som er udgaet fra de engelske Prærafaeliter, og som han ikke uden Virkning har

benyttet til at anskueliggøre nogle af vore hjemlige skønlitterære Frembringelser. For Gyldendal har han gennemillustreret en Udgave fra 1909 af J. P. Jacobsen: *Fru Marie Grubbe*, hvis Udstyrelse han selv paa original Vis har tilrettelagt, og en Udgave af Sophus Michaëlis' Fortælling *Giovanna* (1923), som han har smykket med Farvetavler med virtuost udførte Pasticher over middelalderlige Miniaturer.

Med den fremragende, desværre altfor tidligt afdøde Bogkunstner Valdemar Andersen holdt den moderne, af Bladtegningen paavirkede Illustrationskunst sit Indtog hos Gyldendal. Han var i en Aarrække knyttet til Forlaget, for hvilket han har tegnet flere Bogomslag i sin beundringsværdige, markante Stil og illustreret eller dekoreret adskillige Bøger. Blandt hans Illustrationsværker skal fremhæves Kai Holbergs Digtsamling *Zoologisk Have* (1907) med de brillante Dyrebilleder og en Folkeudgave af Zacharias Topelius' Fortællinger, der under Fællestitlen *Fra det høje Nord* udkom i 5 Bind 1908-09, af hans dekorative Arbejder en Udgave i 8 Bind af Johs. V. Jensens Skrifter (1916), som han har udsmykket med Initialer, Friser og Vignetter. Ogsaa en anden af Veteranerne blandt vore Bladtegnere, vel den populæreste af dem alle, Robert Storm Petersen, kan nævnes i denne Sammenhæng, idet han har leveret en Række Helsidesbilleder til en Udgave af Holbergs *Niels Klim*, som Gyldendal 1941 udsendte for Holberg-Samfundet.

Den saakaldte „sociale Kunst“, som for nogle Aar siden spillede en fremtrædende Rolle, er repræsenteret blandt Gyldendals Illustrationsværker gennem Aksel Jørgensens beske Tegninger til Vilh. Bergstrøms Københavnerroman *En haard Negl* (1921); af en helt anden Karakter er samme Kunstners nyeste Illustrationsarbejde, en Række Tegninger til en Luksusudgave af Sheridans gamle, navnkundige Komedie *Bagtalel-*

Side af J. P. Jacobsen: *Fru Marie Grubbe*, 1909, med Illustration af Gudmund Hentze. Originalens Størrelse: 22 × 14 cm.

Bogomslag af Valdemar Andersen, 1909. Origin. St.: 19½ × 11½ cm.

Side af Vilh. Bergstrøm: *En haard Negl*, 1921, med Illustration af Aksel Jørgensen. Originalens Størrelse: 22 × 14 cm.

H J E M K O M S T

Det var i Højbjergningstiden, da Mikkel Thøgersen kom hjem til den Dal oppe ved Limfjorden, hvor han var fra.

Nætterne blev ikke videre mørke, og Varmen aftog kun saa meget, at Engen og Aaen hylledes i Taage, naar det blide Tusmørke faldt paa. Høet blev sat i Stak inde i Engene, og de unge Folk fra tre omliggende Landsbyer blev der om Nætten. Hver Aften sent lød et Raab fra de Kourum Ungfolk: Gaa til Senge! Raabet gik fra Stak til Stak. Noget efter svarede en fjærn varm Pigestemme langt borte fra Graubølle Høstakke: Gaa til Senge! Ekko efter-

sens Skole i Oversættelse ved Peter Christiansen (1945). Af andre Kunstnere, der i de senere Aar har arbejdet for Gyldendal, skal nævnes Ernst Hansen, som har illustreret Knud Rasmussens Samling af eskimoiske Eventyr *Festens Gave* (1929), og Aage Sikker Hansen, der i sin særprægede Stil har tegnet en Serie Illustrationer til en Festudgave af Johs. V. Jensen: *Kongens Fald* (1944) samt flere Bogomslag, bl. a. til de enkelte Bind af Brøndsteds *Danmarks Oldtid*.

Til den anselige Række af det Gyldendalske Forlags Børne- og billedillustratorer hører først og fremmest Louis Moe, der igennem det har udgivet et større Antal af sine egne Børne- og Billedbøger, i hvilke han færdes med Børnene i en fantastisk Verden, som er befolket med de forunderligste Trolde, Nisser og Alfer, og hvor foruden Smaabørn ogsaa Dyr og Planter spiller vigtige Roller i Handlingen. Han har desuden illustreret andre Forfatteres Børnebøger i den gode, gamle Eventyrstil. Endvidere Ludvig Find, hvis indtagende Børnebog *Hanne* (1909) med L. C. Nielsens Tekst repræsenterer en nu svunden Tid, idet den baade i Indhold og Form gaar helt tilbage til Frølichs berømte „Lille Lise“. En kras Modsætning til de gammeldags idylliske, litograferede Billedbøger af denne Slags danner de moderne, som i deres Forsøg paa at virke samfundsopdragende ofte betjener sig af en ret haardhændet Propagandafacon, og til hvis Fremstilling de nyeste, mest raffinerede Former for Illustrationsteknik er taget i Brug. Blandt Gyldendals Billedbøger fra de senere Aar finder man næsten alle Genrer repræsenteret, og en Række af vore mest moderne Tegnere som Anton Hansen, Arne Ungermann, Sikker Hansen, Ib Andersen o. a. har paa dette Felt virket som Forlagets Medarbejdere.

*

Hun hjælper Mor med Stregning,
og Broder med hans Strømper smaa;
og Faders sidde Tegning
hun retter paa paa.

Hun sidder midt i Solen
og læser i sin Billedbog,
saa tror hun, det er Skolen,
hvor man kan blive klog.

Blidt som en Blomst i Græsset
hun syler under Solens Skin,
indtil hun overlæses:
af Lærdom sover ind.

Men ingen Ord kan sige,
hvad der i lille Hanne bor.
Hun er et ukendt Rige,
selv for sin egen Mor.

Side af L. C. Niensens Børnebog *Hanne*, 1909, med Illustrationer af L. Find.
Originalens Størrelse: 31 $\frac{1}{2}$ × 24 $\frac{1}{2}$ cm.

Side af en moderne Billedbog. *Okker, Gokker, Gummiklokker*, 1943, illustreret af Arne Ungermann. Originalens Størrelse: 26½ × 20 cm.

Da alle Landets Kirkeklokker om Morgenen d. 5. Maj i Aar ringede Freden ind over Danmark, begyndte et nyt Afsnit af vor Historie. Hvorledes dette vil forme sig, kan ingen forudsige, men meget tyder paa, at den demokratiske, socialt prægede Udvikling, som herhjemme var naaet saa langt før Krigen, vil blive ført videre, endda efter en større Maalestok end tidligere. Man har da Grund til at vente, at den almindelige Oplysning og dermed ogsaa Trangen til Bøger stadig vil stige, og at Boghandelen derfor vil faa gode Kaar. Søren Gyl-dendals gamle, hæderkronede Forlag, som nu gennem 175 Aar har været Midtpunktet for Bogproduktionen her i Landet, og hvis Betydning for vor litterære og boglige Kultur er søgt dokumenteret paa de foregaaende Blade, skulde saaledes i dette sit begivenhedsrige Jubilæumsaar med Fortrøstning kunne se Fremtiden i Møde.

DENNE BOG ER UDGIVET SOM MANUSKRIFT
I ANLEDNING AF FORLAGETS 175 AARS JUBI-
LÆUM · BOGEN ER TRYKT I GYLDENDALS
FORLAGSTRYKKERI · SKRIFTEN ER CICERO
BODONI · REPRODUKTIONERNE ER FREM-
STILLET AF NORDISK REPRODUKTIONS-
ANSTALT OG BOGEN ER KARTONNERET AF
GYLDENDALS FORLAGSBOGBINDERI